

**СВѢТИ
АТАНАСИЈЕ ВЕЛИКИ
ПРОТИВ ИДОЛА
✠
О ОЧОВЕЧЕЊУ
БОГА ЛОГОСА**

БЕСЕДА

Свети Атанасије Велики

ПРОТИВ ИДОЛА
О ОЧОВЕЧЕЊУ БОГА ЛОГОСА

СВЕТООТАЧКО БОГОСЛОВЈЕ

5

Наслов изворника:

Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας τοῦ Μεγάλου
Κατὰ εἰδώλων
Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λογοῦ

*Са бла̑ословом
Ње̑ово̑ Преосвеи̑енс̑ива
̑ос̑одина др ИРИНЕЈА,
̑равославно̑ Е̑иско̑а
новосадско̑ и бачко̑*

Свети Атанасије Велики

ПРОТИВ ИДОЛА

О ОЧОВЕЧЕЊУ БОГА
ЛОГОСА

Са грчког изворника превео
С. Јакшић

БЕСЕДА
Нови Сад
2017.

СВЕТИ АТАНАСИЈЕ ВЕЛИКИ АРХИЕПИСКОП АЛЕКСАНДРИЈСКИ

Рођен је у Александрији 296. године, и од сâ-
мог детињства имао наклоност ка духовном
звању. Био је ђакон код архиепископа Александра, и
пратио овога у Никеју на Први васељенски сабор. На
овом Сабору Атанасије се прослави својом учено-
шћу, благочешћем и ревношћу за Православље. Он
је врло много допринео да се Аријева јерес сузбије, а
Православље утврди. Писао је Символ вере који је
био на Сабору усвојен. По смрти Александровој,
Атанасије би изабран за архиепископа александриј-
ског. У звању архиепископском остане преко четрде-
сет година, премда не све то време на престолу архи-
епископском. Безмало кроз цео живот свој био је го-
њен од јеретикâ. Од царева највише су га гонили Кон-
станције, Јулијан и Валент; од епископâ Јевсевије Ни-
комидијски, са још многим другима; а од јеретикâ
Арије и његови следбеници. Био је принуђен да се
крије од гонитеља чак и у бунару, у гробу, по приват-
ним кућама, пустињама. У два маха морао је да бежи
у Рим. Тек пред смрт проживео је неко време мирно
као пастир добри усред доброг стада свога, које га је
истински љубило. Мало је светитеља који су били та-
ко безобзирно клеветани и тако злочиначки гоњени
као свети Атанасије. Но, његова велика душа све је
трпељиво поднела ради љубави Христове, и најзад
изашла победоносна из целе те страшне и дуготрајне

борбе. За савет, утеху и моралну потпору често је долазио светом Антонију, кога је он поштовао као свог духовног оца. Човек који је формулисао највећу истину имао је много и да пострада за ту истину, док га Господ није упокојио у Царству Свом као Свог верног слугу, 373. године.

*Свeйши Николај Охридски и Жички
Охридски ѿролоџ, 18. јануар*

ДВЕ АПОЛОГЕТСКЕ РАСПРАВЕ

Две младалачке апологетске расправе светог Атанасија убрајају се међу његова најбоља дела, а исто тако и међу најбоље текстове хришћанске апологетске књижевности уопште. Ове две књиге разматрају углавном исту тему, али је испитују са супротних становишта.

Блажени Јероним их представља као јединствено дело: *Adversus gentes duo libri*, *Две књиѣ ѿрошѣв идолоѿоклоника*.¹ У другим изворима, међутим, ово дело се јавља као синтеза двеју самосталних књига са посебним насловима. Значајно је, наравно, то како је сâм аутор гледао на своје дело. То налазимо у првој глави друге књиге,² где аутор помиње да је укратко говорио о „заблуди и сујеверју идолопоклонства” и о „Божанству Логоса Очевог”, а сада ће „прозборити коју реч и о Очовечењу Логоса”.³ Јасно

¹ *De viris illustribus* 87.

² *О Очовечењу Боѣа Лоѣоса*, 1.

³ „Иако је од мноштва ствари само мањи део изречен, ипак је довољно ово што смо до сада говорили о заблуди и сујеверју идолопоклонства... Онда смо, благодаћу Божијом, укратко говорили и о Божанству Логоса Очевог, о Његовом промишљању о свему и Његовој сили; и о томе како добри Отац кроз Свога Логоса све усклађује и све покреће и свему дарује живот. Но... у наставку беседе о благочестивој вери прозборимо коју реч и о Очовечењу Логоса.”

је, дакле, да се свети Атанасије подухватио опширног излагања у два дела, или две књиге са засебним насловима.

Овај спис у два дела упућен је неком Атанасијевом познанику кога он назива блаженим и христољубивим.⁴ Био је то, вероватно, пријатељ светог Атанасија који беше примио хришћанство, али је имао везу са идолопоклонством и тражио аргументе у корист хришћанске вере.

Данас нема никаквог спора да је писац овог дела управо свети Атанасије Велики. Но, у време кад је све довођено у сумњу, Schultze⁵ је оспоравао аутентичност овог дела, док га је J. Dräseke⁶ приписивао Јевсевију Емеском, омиусијанском ученику Јевсевија Кесаријског. Оваква гледишта су одбачена без икаквих тешкоћа, и сада се не воде спорови на сличне теме. Писац овога дела је, без икакве сумње, свети Атанасије, кога признаје целокупно Предање од четвртог века до данас.

Други проблем, који се повремено појављује, везан је за време настанка ових списа. Мишљења оних малобројних који нису прихватили Атанасија као аутора ових списа, нису од великог значаја. Несагласност, међутим, постоји и код оних који су прихватили његово ауторство. Tillemont (1702) је као време њиховог настанка предложио 337. или 346. годину – период првог Атанасијевог изгнанства на Запад. У скорије време појавила се хипотеза да су списи настали 362. или 363. године, у време Јулијанове влада-

⁴ *Пројив идола*, 1. – *О Очовечењу Бога Лоџоса*, 1.

⁵ *Geschichte des Untergangs des griechisch-römischen Heidentums* 1, Jena 1887, напом. 118.

⁶ *Athanasios Pseudepigraphos*, Zeit. für wiss. Theologie 38, 1895, 517–537.

вине, и то као одговор на његову полемику са хришћанима.⁷

Не постоје озбиљни аргументи због којих бисмо напустили владајуће мишљење у вези са овим и прихватили ново. Чињеница да у овим списима нема ни наговештаја о Аријевом учењу, свакако искључује могућност да су настали после 320. године. Атанасије је, дакле, нешто раније написао ово дело, иако је у то време био врло млад. Занимљиво је да су сви велики свети Оци смештали његова апологетска дела на почетак његовог стваралаштва, а не на крај.

У младалачком добу Атанасије се беше накратко повукао у пустињу, у близину светог Антонија Великог и других подвижника. Како смо већ рекли, ове две расправе свети Атанасије је написао на молбу једне познате му личности. У предговору првог списка он каже да је и сâмо богонадахнуто Писмо довољно да представи истину, и то онако како је тумаче многи наши блажени учитељи. А пошто, наставља он, сада нема уза се списе наших учитеља, уместо њих начиниће свој спис. На основу те чињенице, односно да уза се није имао списе својих учитеља, лако можемо закључити да је у то време боравио у пустињи. Исто тако, он крајње слободно наводи оно што је од њих научио. По свему судећи, овде није реч о његовим личним учитељима, него о свим ранијим учитељима Александријске школе који су иза себе оставили списе на теме о којима он говори.

Текст ових расправа сачуван је у две верзије: издаваној и досад неиздаваној, која је нешто краћа. Њихова међусобна разлика, међутим, није велика. Могло би се чак рећи да је свети Атанасије саставио ону

⁷ Н. Nordberg, *A Reconsideration of the Data of St. Athanasius Contra Gentes and De Incarnatione*, Studia Patristica III (TU 78), Berlin 1961, стр. 262–266.

опширнију верзију, коју је касније неко скратио. Ове две расправе, међутим, нису толико опширне да је било неопходно њихово скраћивање. Више је вероватно да је Атанасије у првом наврату саставио краћу верзију, а да ју је касније – после две или три године – разрадио и начинио нешто опширнији спис. Тако су настале две верзије текста, уколико она краћа није касније потекла од аполинаријеваца, који су се често служили Атанасијевим именом. Но, за овакву тврдњу не постоје јасни докази.

ПРОТИВ ИДОЛА

Прва расправа, прво „слово”, данас се издаје и користи под насловом *Проѡив Јелина̂*, односно *Проѡив идолоѡклоник̂а*. Овај наслов среће се углавном касније, као, на пример, у псеудофотијевском *Похвалном слову Аѡанасију*.⁸ У највећем броју рукописа и у низу древних сведочанстава стоји наслов *Проѡив идол̂а*, као код Леонтија Византијског,⁹ у *Учењу Оѡаца*¹⁰ и код Германа Цариградског.¹¹

Да је првобитни наслов овог дела био *Проѡив идол̂а*, види се из речи сѡмог писца у предговору друге расправе. Јасно је, дакле, да писац не полемише са идолопоклоницима, незнабошцима, „Јелинима”, него са заблудом поштовања идол̂а. Касније се сматрало да је наслов *Проѡив Јелина̂* погоднији, тако да је он заменио онај првобитни. Наиме, уочено је да се поле-

⁸ P. G. 102, 576.

⁹ Κατὰ Νεστοριανῶν καὶ μονοφυσитῶν, Gallandi Bibliotheca Veterum Patrum, Венеција 1778, 12, стр. 683.

¹⁰ Diekamp, Doctrina Patrum, Münster i. W. 1907 (86, 88, 104, 327).

¹¹ Писмо 4, P. G. 98, 169.

мика са идолопоклоничком вером не простире на целу расправу, и да се наједном претвара у полемику са философским схватањима јелинског света.

Ова расправа припада класичном виду апологија, а највише наликује *Ойомени Јелинима* [Προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλληνας] Климента Александријског и *Јеванђелској ѱриѱреми* [Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ] Јевсевија Кесаријског. Ни у њој се не налазе аргументи који побијају грубе оптужбе на рачун хришћана, које су, уосталом, већ биле превазиђене. Признаје се извесна вредност јелинске мисли, али се више указује на њене слабости.

Од 47 глава ове расправе, прва садржи предговор, а последња поговор. Остале главе на потврдан или одричан начин излажу теме расправе, и подељене су у два дела.

У уводу (гл. 1) писац наглашава да хришћанском верском знању није толико потребно људско учење, јер ова вера, „блиставија од Сунца”, кличе сâма од себе, „кличе кроз дела Божија”. Дела Крста, који је одагнао идолопоклонство, нису човечанска. Но, пошто идолопоклонници нису овога свесни, потребно је показати им да не познају истину, и зато је клеветају.

Први део је подељен у два одељка. У првом (гл. 2–11а) се разобличава неукост безверја и говори о настанку идолопоклонства. Реч је, наравно, о философском и религијском осврту, а не о историјском истраживању.

На сâмом почетку (гл. 2) напомиње се да у прво време није постојало зло и да су га „изумели” људи. Сâмог човека, наравно, створио је Бог кроз Свога Логоса, по Своме подобију, односно по подобију Логоса, Који је Икона Очева. Људи су најпре пред собом имали оно што је најузвишеније, које је било далеко од њих, а касније и оно што је ниже, а што је њима блиско. Презрели су, дакле, оно прво ради овога

другог, односно ради телесног и чувственог. Предали су своју душу уживањима тела, а отуђили се од виђења свега божанског. Тада је душа већ почела да верује да истинско добро почива у уживању, које, заправо, представља зло. Отуда зло нема своју ипостас, као што сматрају поједини јеретици. Кад би поседовало ипостас, или кад би било створено од Бога, онда би Бог био узрочник зла, или би зло по себи било непостало и безипостасно.

Пошто је изнашла и изумела зло, душа је отишла и даље, односно створила је идолопоклонство, које је последица зла: „зло, као узрок, претходи идолопоклонству” (гл. 8). Јер, шта је идолопоклонство? То је обоготворење небеса, животиња, страсти, па чак и сâмих људи.

У другом одељку овог дела (гл. 11б–29а) изложено је оповргавање идолопоклонства. Поступци и дела који се приписују идолопоклоничким боговима гнусни су и недостојни речи, а клањање чувственим идолима представља заблуду, тим пре што они изражавају човекове страсти и лудост. Уз помоћ идола, који су дело човечијих руку, не може се открити Бог, па чак ни анђели. Чудно је како људи, који се гнушају појединих животиња због њихове нечистоће, поштују њихове слике и кипове.¹²

Апсурдно је да проглашавају боговима кипове које су сâми начинили, и да траже спасење од њих које су сâми украсили. Апсурдно је, такође, и то што уздижу у висину толико богова; којем од њих човек да се обрати? Не само идући из једне земље у другу, него чак у истом граду човек наилази на многобројне богове. Дешава се да оно што се у једном месту сма-

¹² Не треба заборавити да је свети Атанасије писао у Египту, где је било распрострањено поштовање животиња.

тра богом, у неком другом се приноси на жртву, као што је, на пример, случај са биком Аписом. Најгоре од свега је, наравно, то што се негде жртвују чак и људи. Понегде пак људи и жене приносе на жртву себе и свој морал, предајући се блуду.

Многи од њих ће се, наравно, сложити, наставља свети Атанасије, да је све ово достојно прекора, али наглашавају да имају и поштовање узвишеније од тога: поштују природне стихије, Сунце, Месец, читав небески свет. Али, како све ово, што представља само делове васељене, може бити бог? Уосталом, ни њихов збир – као што би рекли стоици – није бог. Не можемо спојити у јединствено тело оне делове творевине који су понекад у међусобној супротности. „Бог је јединствена целина, која није у деловима, и није састављен из различитих ствари, него је Он Творац свакога састава.”

Последњи одељак 29. главе представља прелазак од оповргавања заблуде идолопоклонства на пут истине, о коме се говори у другом делу.

У овом делу реч је управо о откривењу истинскога Бога, или о Његовом познању. Пут истине води ка Логосу, Творцу свега, а кроз Њега ка Оцу.

У првом одељку (гл. 30–34) познање Бога представљено је као исход трагања душе. Није потребно ништа друго осим нас сâмих. Пошто смо саздани по Икони Божијој, по Логосу Његовом, у себи поседујемо силу за познање Бога. „За познање и незаблудно разумевање те истине није нам потребно нешто друго, него смо ми сâми себи довољни. Но, иако је Сâм Бог изнад свих ствари, пут ка Њему ипак није далек и не налази се изван нас, него је у нама, те можемо пронаћи оно што у нама има свој зачетак” (гл. 30). Пут ка Богу је у нама сâмима, и ако га следимо, доспећемо до Њега. Пут је, наиме, словесна душа. То што човек машта о ономе што је удаљено и што му није својстве-

но, значи да у себи има нешто бесмртно. Наравно, за поимање Бога неопходно је очишћење душе.

У другом одељку овог дела (гл. 35–46) познање Бога се представља као исход посматрања творевине. У начелу, Бог је непојмљив јер је нестворен. Уз помоћ благодати Божије, међутим, душа може да се приближи Богу, али кад се ум помрачи, благодати нестаје. Зато му је дато да позна Бога кроз нешто створено, кроз Његову творевину, кроз кретање неба и природних стихија. Поредак света говори о постојању јединственог Бога. Поредак, сразмера, складно уређење света, открива да је он творевина узвишеног бића. Ко је тај Творац? То је неизмењива Икона Очева, Логос Очево, Који је саздао свет по доброти Божијој. „Као што посматрајући небо и видећи његов склад и светлост звезда, можемо замислити Логоса, Који је све то устројио, тако исто, мислећи о Логосу Божијем, природно је да имамо на уму Његовога Оца, Бога, из Кога Логос излази, те је стога с правом назван Весником и Послаником Свога Оца.” Према томе, преко Логоса доспевамо до Оца. Имајући таквог Сина, Отац Га не скрива, него Га открива – а кроз Њега открива и Себе. Ко верује у Њега и живи у складу са Његовом вољом, има живот вечни.

О ОЧОВЕЧЕЊУ БОГА ЛОГОСА

Наслов друге расправе, написане непосредно после прве, такође се јавља у две верзије: *О Очовечењу Госѿодњем*¹³ и *О Овајлоћењу Боѿа Лоѿоса*.¹⁴ Док она прва расправа има и потврдно и одрично гледиште,

¹³ Ἀδριανοῦ Ρώμης ἐπιστολὴ πρὸς Κωνσταντῖνον καὶ Εἰρήνην, Mansi, Sanctorum Conciliorum Collectio 12, 1067.

¹⁴ Ψευδοφωτίου Ἐγκώμιον εἰς Ἀθανάσιον, P. G. 012, 576.

односно осим оповргавања идолопоклонства излаже и хришћанско учење, дотле се ова друга ограничава на општије теме и опет се обраћа нехришћанима.

Ово прво излагање, дакле, посматрано кроз методолошку призму, било је недостатно, па се појавила очигледна потреба за још једном расправом која се неће бавити познањем Бога, него ће изложити веру у Очовечење Логоса. Иако и она представља апологетско дело, ипак ствари не посматра са становишта нехришћана, него хришћана. Наиме, иако је упућена незнабошцима, она има на уму хришћане.

И ова друга расправа подељена је у два главна дела, постављена између увода и поговора.

У уводу (гл. 1–3а) поново је реч о Логосу у творевини, али сада не само као Творцу, него и као Спаситељу. „Тврдња да Онај Логос кроз Кога је Отац саздао творевину, остварује и њено спасење, никако није сама себи противречна” (гл. 1). После сажетог прегледа одређених заблуда у вези са стварањем света, говори се о хришћанском учењу о стварању из небића.

У првом делу (гл. 3–16) расправља се о циљу Очовечења, који је двојак. На првом месту је враћање бесмртности изгубљене са појавом греха (гл. 3–10). Излагање се ослања на својеврстан верски прагматизам. Иако су створени по образу Божијем и примили силу Логоса, људи су пали у грех. Одвративши се од онога што је вечно, окренули су се пропадљивом, те су и сами постали узрочници своје пропадљивости, која долази са смрћу. Наравно, по природи они јесу били пропадљиви, али су имали могућност да, благодаћу Божијом и заједничарењем у Логосу, избегну оно што је природи својствено. Пошто, међутим, нису живели у складу са врлином, пали су, а последица тога пада била је пропадљивост сваке личности, као и етичка, друштвена и природна посрнулоост.

Због тога, дакле, бестелесни, непропадљиви и невештаствени Логос Божији, посредством Пресвете Богородице, ступа у наш простор да би опет оживео људе. Према томе, узрок Очовечења Логоса јесте појава смрти у човековом животу, а његов циљ је уништење смрти.

У другом смислу, циљ Очовечења Логоса јесте да се људима пружи могућност познања истинитога Бога (гл. 11–16). Првоздани људи су поседовали две непроцењиве вредности: бесмртност и образ Божији. Очовечење Логоса има на уму васпостављање и једног и другог. Због антитезе између нествореног и створеног, ово друго не може да појми оно прво – човечанска природа сама од себе не може да појми свога Творца. Стога је Бог у самом почетку даровао Свој образ, односно Логоса Божијег. Али, како је речено у првом спису, човек је својим падом помрачио даровани му образ [тј. икону].

Ову празнину делимично може попунити познање творевине, а затим и објаве пророка; „јер, људи од својих ближњих могу научити о ономе што је од њих самих узвишеније” (гл. 12). Но, и поред овога, обманути демоном, људи су заблудели и обрели се у тами незнања. Само је васпостављање образа могло да поправи овакво стање и да омогући познање Бога.

Пошто је Логос Божији узео на Себе да излечи људе, природно је било да по снисхођењу телесно постане човек. Очовечењем Логоса човеку је омогућено да Га позна, а кроз Њега да позна и Његовога Оца.

У другом делу (гл. 17–32) изложена су средства којима се остварује двојаки циљ, а то су смрт и Васкрсење.

Логос није био заробљен у телу, није био искључиво у телу а да при том није био и негде другде. Он је одржавао тело. Јео је, пио, али и чинио чудесна де-

ла. Та дела су показивала Његово Божанство. Пошто људи нису уочавали Његово промишљање и нису опажали Његово Божанство у творевини, Он се очовечио да би они појмили Његово Божанство у овоземаљским делима – додуше телесним, али ипак чудесним (гл. 17–19).

Нарочито дело Логоса јесте Његова смрт и Васкрсење (гл. 20–32): тело Христово је умрло као пропадљиво, али је присуством Логоса избегло пропадљивост. Смрт је, с једне стране, деловала на тело Господње, а са друге, нестала је. Од тог тренутка у човеку више није присутна таква смрт. Наиме, дотад је смрт, као последица божанске осуде, била стални човеков пратилац, али после Христове крсне смрти престаје осуда, а смрт поприма само привремени значај, и то као последица природног тока ствари. Умиремо да бисмо доспели до васкрсења.

Постоје многе недобронамерне примедбе поводом Христове смрти, од стране оних који су изван Христа. Смрт је, наиме, неопходна ради васкрсења, јер није могуће васкрсење а да није претходила смрт. Постоје, међутим, примедбе по овом питању и од стране сâмих хришћана. Зашто да се Христова смрт одигра баш на крсту, а не на неки други начин? Зато што је човекова смрт последица проклетства, а Логос је хтео да ту исту смрт уништи смрћу проклетства.

Христос је умро и био погребен да би се смрт јасно показала, а после три дана је васкрсао да би се показала непропадљивост Његовог тела. Пре него што поверују у Господа, људи се плаше смрти, а кад поверују у Њега, презиру је: „Чак и малена деца хитају у сусрет смрти; а у коштац са њом не хватају се само мушкарци, него и жене” (гл. 27). Ови презиратељи смрти јесу сведоци Васкрсења, доказ уништења смрти.

Христос је Васкрсли и Живи Бог. Мртви немају дела, Христос делује. Против мртвих се не води борба, против Христа се води.

У трећем делу се доста опширно излажу примедбе на рачун Очовечења Логоса (гл. 33–45). Најпре се износе ставови Јудеја и Јелина против Очовечења (гл. 33–45). Примедбе Јудеја се оповргавају уз помоћ пророка из њиховог Предања. Наиме, пророци су унапред објавили смрт и Распеће Христово, али и Његово Рођење од Дјеве. Он је, дакле, Месија, и не треба да чекамо другога.

Иза овога следи оповргавање примедби и подсмеха „Јелина”, незнабожаца, односно идолопоклоника. Свети Атанасије каже да људски род није недостојан да се кроз њега открије Бог. Који је бољи сасуд да се кроз њега пројави Логос? Можда Сунце, или Месец, или вештаствене ствари? Друга примедба односи се на то зашто Бог није спасао свет само једним знаком. Такав знак је био довољан за стварање света, кад бића нису постојала. Сад постоје, а енергија за њихово спасење мора бити у складу са потребама. Зато је Логос постао човек и Својим Очовечењем испунио све – па и сâм ад.

У последњем делу (гл. 46–55) показује се Божанство Христово. Са Христовим Очовечењем нестали су идоли, а Његова проповед проширила се по читавој васељени. Учења јелинских мудраца утицала су на врло мали број људи, док је Христову проповед примило небројено мноштво. Шта је могао бити тај који је имао толико успеха? Човек то не би могао остварити. Није могао бити врач, јер је укидао све враџбине. Није могао бити ни демон, јер је и сâм гонио демоне. Могао је бити само Син Божији. Његова дела су величанствена, натчовечанска. Испунио је васељену Својим учењем и Својим присуством.

Целокупно Његово дело се може сажети на следећи начин: „Он се очовечио да бисмо се ми обожили; Он се открио у телу да бисмо ми познали невидљивог Оца” (гл. 54).

У поговору (гл. 56–57) свети Атанасије наглашава да је за целовито примање Његовог учења потребно двоје: изучавање Светога Писма и честит живот. „За изучавање Светога Писма и за познање истине потребан је ваљан живот и чиста душа и врлина по Христу” (гл. 57).

Панајоџис К. Хрисџу

ПРОТИВ ИДОЛА

УВОДНА РЕЧ

1. **П**ознању побожности и истине о свеко-
ликом свету не мора нас поучавати ни-
ко од људи јер је то знање по себи доступно – оно
сâмо свакодневно кличе кроз дела Божија, а у
науци Христовој показује се блиставијим и од
Сунца. Но, пошто желиш да чујеш нешто о том
знању, хајде, о блажени, да, колико нам је то мо-
гуће, изложимо неколико речи о веровању у
Христа. Иако то знање и ти сâм можеш пронаћи
у књигама божанског Писма, ипак буди доброто-
љубив, па о томе почуј и друге. Свакако да је све-
то и богонадахнуто Писмо сâмо по себи довољно
да објави истину,¹ али постоје и многи други спи-
си које су наши блажени учитељи у ту сврху са-
чинили. У њима ће свако, ако се само потруди,
пронаћи и тумачење Светога Писма и моћи да
стекне знање до кога му је стало.

Пошто сада немамо у рукама списе наших
учитеља, потребно је да све оно што сам од њих
научио, а ту свакако мислим на веру у Спаситеља
Христа, сада усмено и писмено изнесем преда те

¹ Ово је једно од темељних учења хришћанске вере, ко-
је се, међутим, у новије време у великој мери превиђа.

како нико наше јеванђелско учење не би сматрао безвредним и како за веру у Христа не би помислио да је неразумна. Таквим клеветама ругају нам се Јелини² и подсмевају нам се, и то не изругујући се нечему другом до сâмом Распећу Христовом. Управо овде би човек могао заплакати над њиховом неосетљивошћу јер они, клеветајући Крст,³ не виде да је његова сила завладала свеколиком васељеном и да су кроз њега свима откривена дела богопознања. Не би, наравно, ни они исмевали нешто што је толико узвишено да су искрено управили свој ум ка Божанству Христовом – него би Га и они познали као Спаситеља свега света и схватили би да се Распеће није одиграло да би творевини нанело штету, него да би је исцелило. Тиме што се Распеће збило, укинато је свако идолопоклонство; тим догађајем одагнато је свако демонско маштарење, а људи се само Христу клањају. Кроз Њега се познаје Отац, они који се томе противе бивају посрамљени, а душе противничке, дан за даном, невидљиво се преобраћају. Па пошто је

² Користећи израз „Јелини”, Атанасије нема на уму становнике Јелинског полуострва, који се од времена пре Христа па све до данас тако називају, него тим именом назива све идолопоклонике, независно од њиховог порекла и језика.

³ „...Клеветајући Крст”. Пошто је у старини крст представљао омражено средство извршења смртне казне над великим злочинцима, идолопоклонници су се подсмевали хришћанима да се ови клањају једном осуђенику на распеће, или на проклетство, како би се то данас рекло. Због тога апостол Павле и пише да је Распеће за Јелине било „лудост” (*1 Кор 1,23*).

то тако (тада би их неко са правом могао упитати), како је могуће Распеће још увек сматрати човечанским и не исповедати да Онај Који се на крст успео јесте Логос Божији и Спаситељ света? Чини ми се да се и са њима збива као са оним који је корио Сунце заклоњено облацима, а дивио се његовој светлости видећи како је сва твар њоме обасјана. Према томе, као што је светлост добра, а Сунце, узрочник те светлости, још боље, тако је и са Богом: пошто је божанска заслуга то што је целокупна васељена испуњена Његовим познањем, природно је да узрочник и управитељ тога остварења буде Сâм Бог и Логос Божији.

Беседимо, дакле, онолико колико је у нашој моћи, оспоравајући најпре неукост неверника, да би по оповргавању заблуда заблистала сâма истина, и да би ти, човече, био безбрижан јер си у истину поверовао – да у познању Христа не будеш у заблуди. Мислим да теби, који си христољубив,⁴ приличи да расправљаш о свему ономе што се Христа тиче, јер сам се уверио да знање о Њему и веровање у Њега сматраш драгоценијим од свега другог.

⁴ Изгледа да је прималац овог Атанасијевог писма био катихумен, јер су катихумене, пошто их нису могли звати „хришћанима” и „светима”, називали „христољубивима”. Уосталом, апологетска дела ове врсте, било да су против Јелина, било против Јудеја, била су намењена катихуменима.

О ИДОЛОПОКЛОНСТВУ

Нас̄ѣанак идолоѣоклонс̄ѣва

2. У сâмом почетку, дакле, није било зла. Ни сада га, зацело, нема међу анђелима нити оно по њима уопште постоји. Но, људи су касније стали да га изумевају и да га према себи образују. Зато су, наиме, и створили у себи представу идолâ, сматрајући да постоји оно што заправо не постоји.

Бог, Саздатељ и Свецар свега што постоји, Који је изнад сваког бића и сваке људске мисли, а будући да је добар и да превазилази свако добро, створио је људски род по Своме образу. Учинио је то кроз Свога Логоса, Спаситеља нашега Исуса Христа. Но, саздао је човека и по Своме подобију како би овај посматрао бића и имао знање о њима. Подарио му је и способност да поима и спознаје вечност Његову, да се, чувајући у себи ту подобност, никада на удаљи од правилног размишљања о Богу нити да отпадне од заједничког живота са светима; него да, имајући уза се благодат Божију, а поседујући и властиту силу добијену од Логоса Очевог, буде радостан и да општи са Божанством, те да живи корисним и уистину блаженим бесмртним живо-

том. Јер, немајући никакве препреке у познању Божанства, он, због своје чистоте, увек види Икону Очеу, односно Бога Логоса, по којој је и сâм саздан. Човек је силно задивљен поимајући Његово промишљање о свему свету; уздиже се изнад чувстава и сваког телесног маштања, те се силом ума сједињује са божанским и умственим стварима које су на небесима. Наиме, када се човечански ум не креће међу телима и кад не при-
ма ништа што је са телесним жељама помешано, него се у потпуности налази у висинама и живи у складу са собом, како је и саздан у почетку, тада он већ превазилази све што је чувствено и што је човечанско, и налази се у висинама. Гледајући Логоса, он у Њему види и Оца Логосовог, и док ужива у томе виђењу, у њему се обнавља жеља за Богом. Тако је ум првог човека, који је на јеврејском језику назван Адамом,⁵ по речима Светога Писма, првобитно био непостидно слободно окренут ка Богу и боравио међу светима, наслађујући се гледањем умствених ствари које су тамо биле и које је свети Мојсеј сликовито назвао рајским вртом. Чиста душа је, дакле, способна да у себи огледне и Бога, као што и Сâм Господ вели: *Блажени чисти̑и срцем, јер ће Бо̑а виде̑и̑и.*⁶

⁵ У старо време веровало се да је језик првозданих људи био јеврејски, а да су се од јеврејскога развили и настали други језици. Но, то је само претпоставка. Извесно је само то да је испрва постојао један језик, те да се касније поделио на многе (*Пос̑̑. 11,7-9*), а један од многих био је јеврејски.

⁶ *Мат̑̑. 5,8.*

3. Дакле, као што смо рекли, Створитељ је таквим саздао људски род, и такав је желео да остане. Но, занемаривши оно што је узвишеније и лењи да о томе умују, људи потражише оно што им је било ближе – а ближе им беше тело и његова чувства. Због тога они удаљише свој ум од умствених ствари и стадоше да умују само о себи. Па, поимајући себе и постајући свесни тела и осталих чувствених ствари, а опет обманути собом, допадоше до жеље за сâмима собом, јер су више волели да посматрају оно што је њихово него оно што је божанско. Пошто су, дакле, живели са тим и пошто нису били ради да се одвоје од онога што им је ближе, задовољствима тела потчинили су своју душу, узнемирену и заквашену свим жељама. У потпуности су, дакле, заборавили на ону силу коју им је Бог у почетку подарио. Да је све ово истина, можемо се уверити из онога што о првозданоме човеку вели Свештено Писмо.

Иако му је ум био усмерен ка Богу и виђењу Бога, првоздани човек се окренуо ка посматрању тела. Кад је, међутим, по наговору змијином, удаљио своје мисли од Бога, и кад је почео да поима себе, допао је до телесне жеље, *и видеше да су голи*,⁷ па схвативши то, осетише стид. Схватили су да су голи не по томе што су без одеће, него да су огољени и лишени гледања Божанства, и скренули су своје мисли ка ономе што је сасвим супротно. Јер, удаљивши се од познања

⁷ *Посѣ. 3,7.*

Једнога и Истинитога – а то је Бог – и удаљивши се од жеље за Њим, доспели су до разних и појединачних жеља тела. Затим, као што то обично бива, обузети жељом за свакојаким и многим стварима, остварише и однос према њима, тако да се побојаше да их не изгубе. Због тога, дакле, ступише у душу и страх, и брига, и уживање, и старање о смртним стварима. Јер, не желећи да се одвоји од жеља, душа се плаши смрти и раздвајања од тела. А опет, пошто жели, а не испуњава те своје жеље, научила је да убија и да чини неправду. На који начин душа то чини, о томе би требало нешто рећи у складу са нашим могућностима.

4. Пошто се душа удаљила од созерцања духовних ствари и злоупотребила појединачне енергије тела, и пошто налази задовољство у созерцању тела – а увидела да јој је добро уживање у њему – доспела је у заблуду и злоупотребила и сâмо име добра. Помислила је, наиме, да уживање представља истинско добро; као када би неко, пореметивши умом, затражио мач којим ће напасти свакога ко му изађе пред очи, па то сматрао разборитим. Пошто је душа заволела задовољство, почела је на разне начина да ужива у њему. Наиме, пошто је по својој природи делатна, иако се окренула од добра, она ипак не престаје да дела. Она се више не креће ка врлини, нити да би видела Бога, већ тиме што размишља о непостојећим стварима, чини да се преиначује сила која је у њој и злоупотребљава у страстима која је сама изумела, јер је створена

као слободна. Као што душа нагиње ка добру, тако се може и одвратити од добра; а кад се одврати од добра, засигурно јој је на уму оно што је добру супротно. Она, наиме, никако не може престати да дејствује јер је, као што раније рекох, увек делатна. Пошто је свесна своје самовласности, сматра себе способном да удове тела користи за обоје, односно и за оно што постоји и за оно што не постоји – оно што постоји јесу добра, а оно што не постоји јесу зла. Све што постоји, називам добрим јер свој праобраз има у Богу Који јесте; а оно што не постоји, називам злом јер је, пошто не постоји, саздано човечанском уобразиљом.

Иако тело има очи да би посматрало творевину и да би, кроз њено свескладно устројство, познало свог Творца; иако има и слух да би чуло божанске речи и Божије законе; иако има руке да би њима остварило што му је потребно и да би их пружио на молитви Богу – душа ипак, удаљивши се од посматрања добара и од кретања међу њима, доспева у заблуду и креће се ка ономе што је добру супротно. А затим, као што рекох, видевши могућности тела и употребивши га на погрешан начин, досети се да његове удове покрене и према ономе што је супротно добру. Стога, уместо да посматра творевину, окреће телесне очи ка жељи, показујући да је и тело у стању то да учини, и мисли да оно, сâмим тим што је делатно, задржава своје достојанство и не греши када чини оно што му је могуће. Не зна, међутим, да није саздано само зато да буде покретно,

него да се креће према ваљаном циљу. Зато апостолске речи и гласе: *Све ми је дозвољено, али све не користи*.⁸

5. Но, дрскост људска није имала за циљ оно што је корисно и што је долично, већ оно што је могуће, и почела је да чини оно што је добру супротно. Због тога је руке покренула на зло и учинила да убију, слух је довела до непослушности, а остале удове је, уместо до законитог рађања, довела до прељубе; језик је од благосиљања довела до хуле, до псовања и до кривоклетства; руке је, опет, навела да краду и да бију друге људе; чуло мириса је навела на мноштво љубавних миомира; ноге је навела на хитрост да „пролију крв”;⁹ а стомак је навела на опијање и на неумерено преједање... Све ово је неваљалство и грех душе. Узрок свега овога није ни у чему другом него у одвраћању од онога што је узвишеније. Као када би неки возар јурио по тркалишту са својом запрегом не марећи за циљ према коме треба да се управља, и када би, удаљавајући се од циља, напосто гонио своје коње колико год може – а може колико жели – те час насртао на све које сусретне, а час ударао у зидове тркалишта, управљајући се тамо куда га брзина коња води, а при том мислио да, тако јурцајући, није промашио циљ – јер, он види само трку, и не примећује да је промашио свој циљ. Тако и душа, кад скрене са пута који води ка Богу и кад удове свог тела подстакне на срамотна дела, или, боље ре-

⁸ I Кор. 6,12.

⁹ Приче Сол. 1,16, Ис. 59,7 и Римљ. 3,15

ћи, кад заједно са њима и сâму себе подстакне на оно што је срамотно, тада пада у грех и у њој се зачиње зло, па није у стању да види да је залутала са правог пута и да се налази изван свога истинскога циља. Тај циљ је имао на уму блаже-ни Павле, онај христоносни човек, кад је говорио: *Трчим ѣрема циљу ради наѣраде небескоѣ ѣризвања Божијеѣа у Христѣу Исусу.*¹⁰ Према томе, хришћанин коме је циљ добро, никада неће починити зло.

6. Но, скренувши са пута и не познајући Христа, неки од Јелинâ устврдише како зло има своју ипостас и како постоји по себи, а тиме су у оба случаја погрешили: или Саздатељу одричу да је Он Творац свеколике твари – јер Он не би био Господ свега постојећег када би, као што они сматрају, зло имало своју ипостас и своју суштину – или опет, ако признају да је Он Творац свега постојећег, тада морају да прихвате да је Он и творац зла. Јер, по њиховом схватању, међу свим постојећим стварима налази се и зло. То би, опет, изгледало неумесно и немогуће, пошто зло не потиче од добра, нити се налази у њему, нити делује кроз њега. Наиме, добро не би више било добро када би било смешане природе или када би било узрочник зла.

Јеретици, који су отпали од учења Цркве и који *ѣреѣреѣе бродолом вере*,¹¹ као безумни, такође веле да зло има своју ипостас; те осим истинскога Бога, Оца Христовога, стварају себи неког

¹⁰ *Фил. 3,14.*

¹¹ *1 Тим. 1,19*

другог бога, који је такође нестворен, који је творац зла, начелник сваке злобе и саздаатељ света.¹² Но, њих би свако без тешкоће могао оповргнути и божанским Писмом и сâмом човечанском логицом, којом су они, показујући своје безумље, све то и створили. Наиме, потврђујући речи Мојсејеве, Господ и Спаситељ наш Исус Христос вели у Својим Јеванђељима: *Госѿод је Бог*;¹³ и: *Хвалим Те, Оче, Госѿоде неба и земље*.¹⁴ Ако је један Бог, а то је Господ неба и земље, како може бити другог Бога осим Њега? И где би се, по њиховом мишљењу, налазио тај Бог, пошто онај Једини и Истинити испуњава све – а ту су и небо и земља обухваћени? Осим тога, како би могао постојати и неки други саздаатељ свега онога чему је, према речима Спаситељевим, Господ Сâм Бог и Отац Христов? Осим ако не веле да је он раван са Богом, и да тај лажни бог може бити господ и над свим делима доброга Бога. Па ако то кажу, погледај до какве су безбожности доспели; јер, између оних у којих је једнака сила, не може један бити виши и бољи. Наиме, и мимо воље једнога, онај други постоји; у обојице је, дакле, једнака и сила и немоћ. Сила је једнака пошто обојица сâмим својим постојањем побеђују вољу један другог, а једнака је и немоћ у обојице пошто се ствари догађају мимо њихове воље; јер, мимо воље злога постоји добри, а мимо воље доброга постоји зли.

¹² Јеретици које он овде има на уму јесу маркионити и манихејци.

¹³ Види *Марк. 12,29*.

¹⁴ *Матѿ. 11,25*.

7. Могао би их, уосталом, неко упитати и ово: ако видљива дела припадају лажном богу, шта је онда дело доброга Бога? Јер, не може се видети ништа осим Саздатељеве творевине. Па по чему онда можемо познати постојање доброга Бога ако нема дела кроз која Га је могуће познати? Јер, Творац се кроз дела познаје. Како, уосталом, могу постојати два међусобно потпуно супротна бића, или шта је то што их раздваја, те могу постојати независно један од другога? Јер, немогуће је да оба истовремено постоје, пошто један укида другога. Али, не би било могуће ни да постоје један у другоме, пошто су по својој природи неслични и не могу се мешати. Чини се, дакле, да би морала постојати некаква трећа сила која би их раздвојила, а то је Бог. Но, какве би природе био тај трећи? Из природе доброга, или из природе злога? То остаје неизвесно, јер немогуће је да Он буде из обе природе.

Но, како се такво њихово изумевање показало врло трошним, потребно је да заблиста истина црквеног учења да зло није од Бога, нити је у Богу, нити је настало у почетку, нити има своје суштине. Него су људи, изгубивши сваки појам о добру, стали да изумевају и да по своме нахођењу стварају оно што не постоји. Као кад неко, иако Сунце сија и сва се земља од његове светлости блиста, затварајући очи, проналази у себи таму иако ње нема, а затим као у тами корача тумарајући, те стално пада и налеће на зидове мислећи да нема светла и да влада мрак – јер иако мисли да гледа, он уопште не види – тако се збива и са човечијом душом: затворивши око којим може

видети Бога, изнашла је своја зла, па крећући се у њима, не види да иако сматра да нешто чини, не чини ништа – јер замишља оно што не постоји. На тај начин не остаје онаква каква је створена, него како је упрљала себе, тако и изгледа. Створена је да посматра Бога и да се просветљује оним што је Његово; а она је уместо Бога потражила пропадљиве ствари и таму, као што негде у Светоме Писму Дух вели: *Бо̄г је с̄творио човека добра, а они ӣраже свакојаке ӣомисли.*¹⁵ Тако је, дакле, у почетку дошло до изумевања и изналажења злобе од стране човека.

Треба већ да кажемо и то како су допали до заблуде идолопоклонства, да би ти схватио да изумевање идола никакo није дошло од добра, него од зла. Но, оно што има лош почетак, не може се ни у ком случају сматрати добрим јер је у потпуности неваљало.

8. Пошто се човечија душа није задовољила изумевањем зла, мало-помало почела је себе да извргава све горем и горем. Јер, кад је искусила разна уживања и кад је заборавила на Божанство уживајући у телесним страстима, и кад је стала да се обазире само на овоземаљске ствари и на њихову славу, помислила је да нема ништа осим онога што се види и да једина добра јесу оно што је привремено и што је телесно. Пошто је променила смер и заборавила да је саздана по образу доброга Бога, она више не посматра ствари силом која је у њој, односно силом Бога Логоса, по чијем је образу и створена. Иступивши из сâме себе, она

¹⁵ *Прой.* 7,29.

измишља и образује оно чега нема. Пошто је узбуђењима телесних жеља прекрила оно што је у њој као какво огледало, којим је једино била у стању да види образ Очеѣ, она више не види оно о чему душа треба да мисли, него се окреће на све стране и посматра само оно што је чулима доступно. Због тога она, препуна свакаквих телесних жеља и узнемирена од помисли на њих, заборавља својим умом на Бога, те га сâма изнова замишља у телесним и чувственим стварима, називајући видљиве ствари Богом и славећи само оно што жели и што јој се пријатним чини.

Према томе, зло као узрок претходи идолопоклонству. Јер, пошто су људи научили да за себе изумевају злобу које није било, исто тако су за себе створили и богове којих није било. Јер, ако неко зарони у дубину, он више не види светлост, а ни оно што је на светлости видљиво, зато што су његове очи погнуте и зато што је тама свуд око њега. А пошто осећа само оно што је у дубини, он мисли да ништа осим тога и не постоји и да је то што види од свега најважније. Тако је и у старо време било са безумним људима: погрузивши се у телесне жеље и маштања и заборавивши на сваки појам о Богу и на славу Његову, они су, замагљенога ума, или боље рећи безумно, све што им је било видљиво сматрали боговима, славећи *ѣвар умесѣо Творца*¹⁶ и обожавајући творевину више него Господа Бога, њеног Узрочника и Саздатеља. И попут оних у малочас наведеном примеру, који пониру у дубину, па што се ви-

¹⁶ Римљ. 1,25.

ше спуштају, то више до мрачнијих и дубљих слојева доспевају, исто се и са људским родом догодило. Јер, нису се људи само на идолопоклонству зауставили, нити су остали тамо одакле су започели, него како су се код овог првог задржавали, тако су све новије и новије празноверице изумевали. Па пошто ни идолопоклонство не беше у стању да их задовољи, они допадоше других зала, доспевајући тако до најодвратнијих неваљалстава и ширећи своју безбожност. О томе и божанско Писмо сведочи: *Када дође безбожник у дубину зала, он ѿрезире.*¹⁷

9. Јер, чим се човечији ум одвратио од Бога, људи почеше својим умом и својим расуђивањем да се спуштају све ниже. Најпре су оно поштовање које припада Богу, указали небу, Сунцу, Месецу, звездама, сматрајући не само да су то божанства, него и да су узрочници који одређују све што се после њих збива. Затим су људи, спуштајући се до најмрачнијих мисли, етар и ваздух и све што је у ваздуху назвали боговима; па су, напредујући у злу, као богове опевали чак и праелементе и начела телеснога састава, односно топло и хладно, сухо и течено суштаство.¹⁸ Као што они који су сасвим пали, пузе по земљи као пужеви по блату, тако и најбезбожнији међу људима, пошто су пали и одступили од пред-

¹⁷ *Приче Сол. 18,3.*

¹⁸ Има на уму четири праелемента по схватању древних философа: ватру, ваздух, земљу и воду. Реч је о схватању Емпедокла. Види Диоген Лаертије, *Животи философа*, 8,76. – Свети Василије Велики, *Шестоднев*, 1,8.

ставе коју су имали о Богу, поставише себи за богове људе и људске ликове, било да су живи,¹⁹ било после смрти.²⁰ Па помишљајући и изумевајући још горе ствари, дадоше божанско и преузвишено Божије име чак и камењу, и дрвећу, и гмазовима, животињама воденим и копненим, као и животињама бесловесним и дивљим, те им Божију славу упућују, а одвраћају се од истинскога и стварнога Бога, Оца Христовог.

Камо среће да је у њих била одважност безумних, те да се, идући све даље и даље, нису мешали са безбожношћу! Јер, толико дубоко су неки од њих пали својим мислима и толико им се ум помрачио да су чак и оно што никако и ни на који начин не постоји, нити се међу створеним стварима може видети, они сâми изумевали и боготворили. Пошто су, дакле, повезали оно што је словесно и оно што је бесловесно, и пошто су повезали ствари које су по својој природи несличне, они их стадоше поштовати као богове. Такви су код Египћана богови са главом пса и змије и магарца,²¹ и такав је код

¹⁹ Они који су још за живота били поштовани као богови јесу римски цареви, и Атанасије њих има на уму. Види и погл. 9.

²⁰ Било је много оних, а то су углавном чувени хероји, које су људи након смрти сматрали божанствима, као што су Ираклис, Аристај, Ахил итд.

²¹ Египћани су своје богове поистовећивали са различитим животињама, па су их и представљали са главом бика, краве, јелена, магарца, лава, вепра, јарца, пса, ибиса, сокола, змије итд. Богиња Изиде је представљана са главом краве, а Апис са главом бика, Анубис са главом пса, Амон са главом овна, Хор са главом сокола. – Диодор Сицилијанац, *Историјска библиотјека* (Ἱστορικὴ βιβλιοθήκη), 1, 18, 1.

Либијаца²² Амон са главом овна. Неки, опет, разделивши делове тела, односно главу и рамена и руке и ноге,²³ уздигоше сваки од тих делова до Бога и дадоше им божанска својства, као да им не беше довољно да се заједнички клањају целокупном телу. Други су, проширујући своју безбожност, боготворили и клањали се уживању и жељи, која је узрок њихових маштарија и њихових неваљалстава. Такви богови су им Ерос²⁴ и Афродита²⁵ из Па-

– Филон Александријски, *Περὶ τῶν δέκα λόγων*, 76-80. – Minucius Felix, *Octavius*, 28. – Јевсевије Кесаријски, *Εὐαγγελικὴ проπαράσκευή*, 3, 13, 2.

²² Либијом су стари називали целу Африку. Амон је за Египћане био један од богова, који је некада поштован као врхунски бог, али је касније запостављен. Поистовећиван је са грчким Зевсом. Представљао је оличење Сунца и приказиван је са главом овна. Александар Велики се Либијцима представио као његов син и због тога је на новчићима приказан са роговима овна. Амон је, иначе, грчки облик имена Амун. Касније је то име давано и људима. Свети Атанасије Велики је, на пример, написао једно писмо монаху са именом Амун.

²³ Египћани су поштовали као богове не само животиње, него и делове животиња, нпр. рогове вола, крила птице итд. То напомиње и Филон Александријски, *Περὶ τῶν δέκα λόγων*, 79.

²⁴ Према Хесиоду (*Θεογονία*, 116-130), Ерос је један од најстаријих богова; најстаријима се, наиме, називају Хаос, Геа [тј. Геја], Уран и Ерос. Они су родили Кронов род, а Кронов род је родио Зевса. Према класичним писцима из јелинистичког периода, Ерос је сматран сином Афродите од Зевса или од Хермеса, а представљан је као мало дете са крилима, које држи лук и стрелу.

²⁵ „Афродита из Пафоса”; у издању ВЕП погрешно стоји „са Пароса”. Реч „афродита” (ἄφροδίτη, рођена из пене) углавном означава нагон ка рађању и ка уживању. Оли-

фоса. Неки од њих, који као да су жудели за оним што је најгоре, дрзнули су се да и своје вође, па чак и њихову децу,²⁶ уздигну до божанства, било због поштовања ових вођа, било због страха од њихове тираније; отуда на Криту чувени међу њима Зевс,²⁷ а у Аркадији Хермес;²⁸ код Индијаца Дио-

чење тога је богиња Афродита, која је била богиња блуда. Била је најзначајније женско божанство настало на Истоку, где је имала различита имена (Астартa, Кибела, итд.). Прастаро средиште њеног поштовања био је Пафос, град на Кипру, где се веровало да је она произашла из таласа. Због тога се назива и Кипранком. – Види Хомер, *Илијада* 9, 362-3, и Хомерову химну Афродити, 56-59. Поштовање према Афродити исказивало се кроз оргије и блуд, а сâмо блудничење представљало је најзначајнији чин у њеној религији. Климент Александријски и Јевсевије Кесаријаски сведоче да су током тих блудних обреда њени поштоваоци прилагали у храм новац, за који су сматрали да представља цену блуднице. – Климент Александријски, *Προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλληνας*, 2 ВЕП 7,24. – Јевсевије Кесаријски, *Εὐαγγ. προπαρ.*, 2, 3,

²⁶ „Децом” се овде не називају синови нити слуге; ова реч је означавала мушке љубавнике које су ови људи имали уза се, односно означавала је младе развратнике. Као што је познато, једна од страшних и општих мрља старине била је званична педерастичка.

²⁷ Врховни грчки бог, бог неба и сунца, и врховни бог Прајелина, који је поштован углавном на Криту, поистовећени су у једну личност. Зевсу су на Криту посвећивани обреди са оргијама. Крићани су веровали да је Реа родила Зевса на Криту и да га је скривала у пећини како га Крон не би пронашао. Веровали су, исто тако, да је Зевс умро и да је сахрањен на Криту. – Хесиод, *Θεογονία*, 453-506.

²⁸ Хермес је поштован углавном у Аркадији, где се веровало да је рођен из прељубе Зевса и Маје. Сав мит о његовом рођењу и јављању изложен је у Хомеровој химни Хермесу. Био је то бог крађе, лажи, трговине и пратње душâ у ад.

нис,²⁹ код Египћана Изида и Озирис³⁰ и Ор,³¹ а сада и Антиној,³² љубавник римског цара Адријана.³³ Њему се клањају иако знају да је човек, и то не чистан човек, већ препун сваке похоте, због страха од онога који им је заповедио да га поштују. Јер,

²⁹ Дионис је рођен из прељубе Зевса и Семеле, а по митологији био је бог вина, опијања и страсног блудничења. – Климент Александријски, *Προτρεπτικός*, 2 ВЕП 7, 33; 36. Веровало се да је деловао и у Индији, где је и био поштован. – Аријан, *Ἰνδική*, 5,8-9; 7,4-8,1; 9,9-10.

³⁰ Озирис и Изида, пар богова из египатске митологије. Посвећују им се неморални обреди са оргијама. У време Атанасија Великог сматрани су врховним боговима. Према митологији, Озирис, Изида и Тифон су били деца истог оца, а Озирис и Изида су били и супружници. По једном другом миту, Изида је створила свога мужа Озириса. Тифон је убио Озириса, поделио га на 26 делова и поделио саучесницима у убиству, а мошће бацио у Нил. По једном миту, Изида је нашла те делове, саставила их и оживела, а по другом, сваки од делова допунила је воском и тако је 26 тела предала двадесет шесторици свештеника да их сахране и да их поштују, а она сама се дала на трагање за изгубљеним мошњама. На ово последње усмерени су обреди са оргијама у славу ових богова. Они су такође били богови мртвих, богови Сунца, богови плодности и ницања, као и богови блуда, попут Афродите. Изида је сматрана великом богињом мајком. – Диодор Сицилијанац, *Ιστορ. библ.*, 1,21-27. Плутарх, *О Изиди и Озирису* (*Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίρεως*), 12.

³¹ Ор, египатски бог, помиње се као син Озириса и Изиде. Као прималац душа, поистовећивао се са Хермесом, а понекад и са Аполоном (Ораполом). – Диодор Сицилијанац, *Ιστορ. библ.*, 1,27,4. Плутарх, *О Изиди и Озирису*, 12.

³² Антиној је био млади Адријанов љубавник. Кад је приликом једног путовања у Египат Антиној умро, Адријан је био толико неутешан због смрти свога наложника да га је прогласио богом, а његовим именом је назвао једну звезду. У његову част основао је Антинопољ и установио

кад је Адријан походио земљу Египћанâ, и кад је скончао слуга Антиној који је његове жеље задовољавао, заповедио је да га поштују као бога. Те је и након смрти младићеве он био заљубљен у њега; а то нам пружа један доказ против њега и један пример против свакога идолопоклонства, односно да су га људи изумели не због чега другог него због жеље оних који су га створили, као што је и Премудрост Божија некада давно посведочила, говорећи: *Измишљање идола је ѣочейѣак блуда*.³⁴

Немој се чудити нити сматрати да је ово што рекох далеко од истине, јер и не тако давно, или чак у данашње време, римски сенатори³⁵ су царе-ве који су од најстаријих времена њима управљали, или све или само оне које су сâми хтели и које су проценили достојнима, прогласили богови-

религију чији су следбеници називани филантини; подигао је храмове и светилишта, одредио обреде у његову част и подигао многе кипове (од којих је један сачуван), и наредио да се у целом царству поштује као бог. Осим Атанасија, ово детаљно описују Теофило Антиохијски, који је скоро савременик ових збивања (*Посланица Авѣолику* 2,8), Климент Александријски (*Протрептикѣс*, 4 ВЕП 7,42) и Ориген (*Келсу* 3,36; 8,9). Ориген прекорева идолопоклоника Келса због гнусобе овога чему се они клањају.

³³ Адријан, император Рима, владао је 117-138. после Христа. Био је велики гонитељ хришћана. Он је тај који је по други пут разорио Јерусалим (135. г.). У историји се помиње као љубитељ писмености и мирољубивих дела.

³⁴ *Прем. Сол. 14,12.*

³⁵ Римски сенат су одувек сачињавали патрицији, односно старешине племићких кућа. Пре успостављања царске власти представљао је највишу власт у држави. Кад је успостављена царска власт, сенатори су некад били равноправни са царем, а некада испод њега.

ма, те прописаше закон по коме се они имају славити као богови.³⁶ Тако оне који су им мрски, проглашавају противницима природе и називају их људима; а оне који су им по вољи, због њихове тобожње честитости, проглашавају за богове – као да заиста имају власт да стварају богове, иако су и сâми људи и не поричу да су смртни. Требало би, наиме, да најпре они сâми буду богови, кад већ проглашавају друге боговима. Јер, творац треба да буде већи од онога што ствара, онај ко доноси суд, свакако да господари над оним коме се суди, а онај ко нешто дарује, свакако да даје од онога што и сâм има. Као што, зацело, и сваки цар, с једне стране, даје оно што има, а са друге, бива силнији и већи од оних који примају. Према томе, пошто они проглашавају боговима оне који су по њиховој вољи, требало би да и сâми најпре буду богови. Али, занимљиво је ово: тиме што и сâми умиру као људи, они доказују да је неважећа њихова одлука којом су неке друге људе прогласили боговима.

³⁶ После смрти свакога од царева, Сенат га је проглашавао за бога. Другим речима, пошто су они још за живота поштовани као богови, Сенат је одлучивао да ли ће и након смрти наставити да буду богови. Од воље Сената зависило је да ли ће неки цар „умрети” или ће „постати бог”. Овај идолопоклонички обичај задржао се код римокатолика, где сваки папа после смрти, независно од свога живота, бива проглашен за светитеља. Сваки император је за живота био називан „Господ” у оном смислу у којем се ова реч односи на Бога. Хришћани никада нису пристајали на то да цара назову „Господом”, и због тога су често страдавали. Из тог разлога убијен је и Поликарп Смирнски. – *Μαρτύριον Πολυκάρπου* (Сйрадање свейоѣ Поликарѣа), 8,2.

10. Но, овај обичај није нов, нити је са Римском скупштином³⁷ започео, него је од давнина настао и доприносио стварању идола. Јер, и некадашњи чувени грчки богови, као Зевс,³⁸ Посејдон,³⁹ Аполон,⁴⁰ Хефест,⁴¹ Хермес,⁴² као и богиње Хера,⁴³ Деметра,⁴⁴ Атина⁴⁵ или Артемида,⁴⁶ проглашени су боговима тек после Тезејевих⁴⁷ заповести, о којима Грци приповедају. И тако, они који су заповести издали, умиру и бивају оплакивани, а они за које је заповеђено, слављени су као богови. О, какве ли противречности и каквога ли безумља! Иако познају онога ко је заповести издао, људи више воле оне на које се та заповест односи. И камо среће да се та идоломања код мушкараца зауставила, те да божанско

³⁷ Мисли се на Сенат.

³⁸ Зевс, врховни бог Јелина и целокупног идолопоклоничког света јелинистичког периода.

³⁹ Посејдон, бог мора; брат Зевсов.

⁴⁰ Аполон, бог Сунца; син Зевса и Лете.

⁴¹ Хефест, бог ватре и ковачког заната; син Зевса и Хере.

⁴² Хермес, један од дванаест богова са Олимпа; о њему је већ било речи.

⁴³ Хера, Зевсова сестра и жена.

⁴⁴ Деметра (тј. Димитра), богиња земљорадње, сестра и љубавница Зевсова.

⁴⁵ Атина, богиња рата, писмености и светлости; кћерка Зевсова из прељубе.

⁴⁶ Артемида, богиња лова. У митологији се помиње као Аполонова сестра близнакиња и кћерка Зевса и Лете. – Хомер, *Химне Арѣемиди*, 1-9. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 1, 4,1.

⁴⁷ Тезеј, познати јунак и цар Атињана. Иако је све у вези са њим легенда, ипак су његова личност и његово име историјски.

име и до жена није доспело! Јер, они обожавају и жене, са којима човек ни у свакодневним ствари-ма не може бити сигуран, и упућују им част која приличи Богу. Такве су и оне за које Тезеј заповедио, о којима смо већ говорили; као што су код Египћана Изида, Кора,⁴⁸ Неотера,⁴⁹ или код других Афродита.⁵⁰ Мислим, свакако, да је неприлично чак и да помињемо имена богиња, пошто су препуна гнусобе.

⁴⁸ Кором се називала Персефона, кћерка Деметре и Зевса. По митологији, отео ју је њен брат, бог ада Плутон, или Ад, уз помоћ Зевса, а њена мајка је трагала за њом. Кад ју је пронашла у аду, пристала је на то да она четири месеца буде у аду, а осам да борави на земљи. Она је богиња бујања растиња у пролеће. Посвећивани су јој обреди са оргијама. У јелинистичком периоду поистовећивана је са Изидом. – Хесиод, *Θεογονία*, 912-4. Хомер, *Химне Деметри*, 1-495. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 1,5, 1-3.

⁴⁹ Неотера, друго име Изиде и Коре. Сачувано је само код Атанасија. У папирусу под бр. 1380, из египатског града Оксиринхоса, који је настао у 2. веку по Христу, ово име се помиње у облику „Неа”. Папирус садржи списак од неколико стотина имена Изиде. Каже се, на пример, да се Изида назива: „...На Митилини Кора... на Кикладским острвима изобиља Артемида, на Патмосу Неа, ...у Пафосу Агни, Диа, Ипија...” (стих. 71–72; 84–86).

⁵⁰ Афродита је често поистовећивана са Изидом, са Артемидом, са Кором итд. А у стварности се дешавало следеће: идолопоклоници су углавном имали једну женску богињу, која је била оличење, с једне стране, нагона за рађањем и уживањем, а са друге, пролећног оживљавања и плодности биљака и животиња, као и идеје васкрсења или вечног живота; јер су у ницању биља и у телесном рађању човека видели вечни живот и супротност смрти. У част ове богиње вршени су обреди који су се заснивали на разврату, и то нарочито у пролеће. Остатак таквих обреда су дана-

Јер, не само у старини него и у наше време, многи људи који су изгубили своје најдраже, своју браћу, сроднике и супруге, као и многе жене које су изгубиле своје мужеве, те вољене које су изгубили, а које је природа показала најобичнијим смртницима, они су, из превелике жалости за њима, сликали,⁵¹ подизали им кипове и пред њима приносили жртве. Њих су, због лепоте израде и због вештине уметника, поштовали као богове, доспевајући до нечега што је противно природи. Те се њима, које родитељи оплакују знајући да нису богови (јер не би нарицали над њима као над изгубљенима кад би их боговима сматрали; но, пошто верују да ови не само што нису богови, него чак више и не постоје, те их зато на иконама изображавају да би се, посматрајући их на иконама, тешили што их више нема), њима се, дакле, ови безумници моле као боговима и окружују их поштовањем које само истинском Богу приличи. Наиме, у Египту се и сада врши обред нарицања због губитка Озириса и Ора и Тифо-

шњи карневали. Кад су у александријско и римско доба многе државице образовале једну државу, ове богиње су поистовећене, те су многа ранија имена постала епитети једне богиње. Тако су поистовећене Астарта, Феба, Артемида, Афродита, Кибела, Реа, Изиде, Венера, Персефона, Деметра итд.

⁵¹ Идолопоклоници су своје идоле представљали на два начина: иконама и киповима. Кипови су били од дрвета, метала, камена, воска или керамике; иконе су биле сликане, а у александријско време и мозаичке. Сачувано је врло мало сликаних икона, због њихове трошности, нешто више мозаичких икона, а највише кипова.

на⁵² и других богова. Бакарни врчеви у Додони⁵³ и корибанти⁵⁴ на Криту доказују да Зевс није бог него човек, те да је и он рођен од оца који је си-

⁵² Као што су Деметра, Персефона и Кора, или Плутон и Триполемос, у Грчкој представљали један мит, тако су одговарајући мит у Египту представљали Озирис, Изида, Ор и Тифон или Сет. Тифон је убио Озириса. У обредима везаним за ово обожавање, развратним оргијама је претходило нарицање због бога који је умро или је убијен. Затим следе оргије да би се изазвало и прославило сејање семена, зачеће, плодност, ницање, оживљавање умрлога бога. Таква оргастична надгробна нарицања има на уму Атанасије Велики када спомиње „обред нарицања због губитка Озириса и Ора и Тифона и других богова”.

⁵³ „Бакарни врчеви у Додони”. Додона у Епиру је била прастари и прагрчки центар поштовања Зевса. Због тога су се тамошње пророчиште и храм називали „Зевс пелазгијски”. Један од начина на који су свештеници у овом храму прорицали био је следећи: у храму се налазио бакарни кип младића који је у руци држао бич израђен од ланца, који је додиривао један бакарни врч. Како је ветар дувао, бич је ударао о врч и чегртање је тумачено као пророштво. Атанасије ово назива „бакарним врчевима у Додони”. Овај обичај увели су Крфљани. Због тога су стари имали изреку „крфски бич”, или „додонски врчеви” за брбљивог човека. – Хомер, *Илијада* 233-5. – Хесиод, *Ἀποσπάσματα*, 240; 319. – Јустин, *Ἀπολογία*, 1,18,3-4. – Климент Александријски, *Προτρεπτικός*, 2 ВЕП 7,23. Атанасије ове „додонске врчеве” наводи заједно са оплакивањем Озириса и са корибантима са Крита, као истоветне примере.

⁵⁴ „Корибанти на Криту”. Кориб [Коривас] је по митологији био син Кибеле од Зевса или Аполона или Исиона. Његове присталице су називане корибантима. У Фригији, на Криту и у другим крајевима били су свештеници Кибеле или подземног и мртвог Зевса. Њихови обреди су се састојали у оргастичном и распомамљеном игрању уз крике и бучну музику. – Диодор Сицилијанац, *Истор. библ.* 5,49,2-3.

рово месо јео.⁵⁵ Но, чудновато је то да је чак и ве-ома мудри Грк Платон, који се дичио својим размишљањима о Богу, заједно са Сократом сишао у Пиреј да би се поклатио Артемили,⁵⁶ која беше дело људске уметности.

11. О таквим изумевањима идоломаније, од сâмога почетка и пре много времена, учило нас је Писмо,⁵⁷ говорећи: *Измишљање идола је ѣочетак блуда, а њихов ѣроналазак – ѣрулеж живоѣа. Јер, у ѣочетку њих није било ниѣи ће их биѣи навек. Са ѣразном славом људском ушли су у*

– Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 1,3,4. – Стравон, *Γεωγραφικά* (Земљойис), 10,3,19. – Климент Александријски, *Προτρεπτικός*, 2 ВЕП 7,25-26. И религија корибаната, као и оплакивање Озириса и додонски врчеви, представљала је религију оплакивања мртвога бога.

⁵⁵ „Од оца који је сирово месо јео”. Зевсов отац, Крон, јео је своју децу. О овоме миту биће касније речи.

⁵⁶ Платонова *Држава* почиње речима: „Пођох јуче са Аристоновим сином Глауконом у Пиреј са намером да се помолим богињи и да посматрам свечану поворку”. – Платон, *Држава* 1, 327а (Београд 2002, стр. 3. Превели Албин Вилхар и Бранко Павловић). Богиња која се помиње је Артемида. Атанасије је, као и Златоуст, презирао Сократа и Платона. Насупрот њима, остали александринци, Климент, Ориген и др., волели су их и веома уважавали.

⁵⁷ Пошто је био млад кад је ово писао, Атанасије је сматрао да *Премудростѣи Соломоне* припадају канону Светога Писма. Много година касније, кад је већ био патријарх Александрије, писао је да ово дело не спада међу богонадахнуте књиге Светога Писма, и да је неканонско. – *Празн. ѣосл.* 39. По овом питању, са Атанасијем су се сложили сви Оци Истока, Кирило Јерусалимски, Григорије Богослов, Амфилохије, Лаодикијски сабор, Епифаније и др., а на Западу појединци, као Августин и Јероним.

свѣш, зашѣо им је намењен скори крај. Превременом шѣузом сашрвен ошѣац ненадно умрлом деѣшѣу наѣрави слику, ѣа некад мрѣшвом човеку сада као Богу одаје ѣошѣу и ѣреноси, на њему ѣошѣичѣне, шѣајне и обреде; онда, временом одржавани безбожни обичај као закон се чува. Тако се, и ѣо наређењу владарском, извајаним ликовима одаје ѣошѣа; а ѣошѣо људи, зашѣо шѣо далеко бораве, не могу неѣосредно да их чешѣвују, далеки лик ѣресликавши, они видљиву слику ѣошѣованоѣ владара наѣраве да би се одсуѣноме као ѣрисуѣноме са ревношѣу клањали. Јачању ѣошѣовања неѣознаѣих (владара) доѣринело је и чешѣољубље умеѣника. Наиме, желеѣи да се доѣадне власѣодрицу, он се крајње ѣошѣруди да умеѣничко обличје буде шѣо лейше, а свѣшина, ѣривучена блаѣоликошѣу дела, доскора ѣошѣованоѣа као човека сада ѣочиње да смаѣра за божансѣво. И шѣо ѣосѣаде замка живошѣу, јер било несреѣом, било насиљем ѣоробљени људи неизрециво Име ѣриѣисаше камењу и дрвећу.⁵⁸

Оѣоврѣавање идолоѣоклонсѣва

Пошто је, дакле, према сведочењу Светога Писма, такво било увођење идола, започето и остварено од стране људи, сада је време да ти покажем и како се они оповргавају, користеѣи као доказе не само оно што о њима други говоре, него и оно што и сѣми идолопоклоници о њима ми-

⁵⁸ Прем. Сол. 14,12-21.

сле. Започнимо најпре са оним што је приземније. Наиме, ако неко узме у обзир дела оних које ови боговима називају, наћи ће да они не само да нису богови, него да су били срамотнији од људи. Јер, како би то било кад би неко видео да међу песницима постоје Зевсове љубави и бестидности?⁵⁹ Како изгледа кад се чује да се овај дочепао Ганимеда⁶⁰ и тајно са њим врши прељубу,⁶¹ а овамо се плаши и стрепи да не би, којим случајем, против његове воље били разрушени зидови Троје?⁶² Како изгледа кад га неко види како жали због смрти свога сина Сарпидона,⁶³ а није у стању да му помогне иако то жели; и како против њега

⁵⁹ Древни песници су, приписујући боговима све оно што су и сâми чинили, врховном богу Зевсу приписали многе незаконите љубави, прељубе, силовања, преваре и друге неприродне поступке. Као што је Афродита била најразвратнија богиња, тако је међу мушким боговима Зевс био најнеморалнији и изопачен.

⁶⁰ Ганимед је био најпознатији од свих младих Зевсових љубавника. Овај га је од човека начинио богом када га је на Олимпу отео како би блудничио са њим. Био је бог блудника. Пиндар опева ову љубав, као и сличну љубав између Посејдона и Пелопа. – Пиндар, *Олимџ*, 1,43-45. – Климент Александријски, *Προτρεπτικός*, 2 ВЕП 7,37.

⁶¹ Зевс је, иначе, био чувени блудник.

⁶² У 6. књизи *Илијаде* Хомер приказује како се Зевс брине да Грци случајно не разруше зидове Троје.

⁶³ Сарпидон [тј. Сарпедон], јунак Тројанског рата и саборац Тројанаца; био је син Зевса и Европе. Убио га је Патрокло. Зевс, знајући одраније за његову смрт и не могући да му помогне, плаче. Ова немоћ врховнога бога представљала је једну од најкрупнијих бесмислица древног идолопоклоничког света. – Хомер, *Илијада* 7, 198-205. – Тертулијан, *Apologeticum*, 14,3.

кују заверу други такозвани богови – мислим на Атину, на Херу и на Посејдона,⁶⁴ и како му помаже Тетида,⁶⁵ обична жена, и сторуки Егеон;⁶⁶ и како га савладавају уживања,⁶⁷ те служи женама и због њих се извргава великој опасности кад се појављује у виду бесловесних четвороножних животиња и у виду птица?⁶⁸ И опет, како изгледа кад се Зевс крије пред прогоном свога оца Крона, када Крон од њега бива заточен и спутан, или кад сâм Крон своме оцу откида полне органе?⁶⁹ Заиста, да ли је достојно сматрати богом њега, који је таква дела чинио и који је оптужен за такве ства-

⁶⁴ У време Тројанског рата Зевс је био на страни Тројанаца. Атина, Хера и Посејдон, који су били на страни Грка, стално су ковали завере против Зевса.

⁶⁵ На страни Грка била је и Тетида, мајка Ахилова. Међутим, кад је Ахил претрпео Агамемнонову увреду и повукао се са бојног поља, Тетида пређе на страну Зевса и Тројанаца. О Тетиди говоре Хомер (*Илијада* 1, 413) и Хесиод (*Θεογονία*, 240-5; 1006-7).

⁶⁶ Егеон, чудовиште са 100 руку и 50 глава. Био је син богова Урана и Гее. Био је на страни Тројанаца и Зевса. – Хомер, *Илијада* 1, 401-6. – Хесиод, *Θεογονία*, 149-153. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 1,1,1.

⁶⁷ Према *Илијади*, док се Зевс припремао да узме учешћа у борби на страни Тројанаца, његова супруга Хера, која је била на страни Грка, заведе га и наведе на вођење љубави, те због његовог одсуства са бојног поља, Грци однесу победу.

⁶⁸ Да би обмануо жртве своје љубави, Зевс се појављивао у обличју какве животиње. Ганимеду се показао као орао, Леди као лабуд, Европи као бик, итд.

⁶⁹ Ове чудовишне митове, које Атанасије има на уму, развили су Хесиод и остали састављачи митова. Према овим митовима, први богови били су Уран и Геа. Они су родили многе друге богове, које је Уран бацио у Тартар како га ови не би свргли са престола. Његов последњи син

ри које општи римски закони⁷⁰ ни обичним људима не допуштају да их чине?

12. Но, пошто их је много, навешћу само нека од тих силних недела. Који човек, видевши га у прељуби и разврату са Семелом, Ледом, Алкменом, Артемидом, Летом, Меом, Европом, Данајом и Антиопом,⁷¹ или видевши његове насрта-

Крон, успевши да избегне напад свога оца, започне борбу против њега и, потпомогнут од стране Титанâ, победи оца, зароби га, одсече му полне органе и баци их у море. Због тога је из мора рођена Афродита, богиња блуда. Ослобођена браћа изаберу Крона за вођу. Он узме Реу за жену, па плашећи се да и његова деца њему не учине оно што је он учинио своме оцу, свако прогута чим се роди. Када Реа роди Зевса, сакрије га у једну пећину на Криту, а уместо њега повије један камен те га преда Крону, а овај га прогута не видећи превару. Када Зевс одрасте, он, уз помоћ других, започне рат против свога оца, победи га, свеже и примора да поврати сву прогутану децу: Херу, Деметру, Посејдона, Плутона итд. Тада он постане врховни бог и узме Херу за жену. – Хесиод, *Θεογονία*, 145-206; 453-506. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 1,1-2. – Аристид, *Ἀπολογία*, 9.

⁷⁰ „Општи римски закони” се односи на опште грађанско и кривично право, римско право.

⁷¹ Овде Атанасије набраја неколико Зевсових љубавница. Семела је била смртница, кћерка Кадма, цара Тебе; обљубивши њу, Зевс је родио Диониса. – Хомер, *Илијада* 60, 323-5. – Хесиод, *Θεογονία*, 902-4. – *Хомерове химне Дионису*, 1-2. – Климент Александријски, *Προτρεπτικός*, 2 ВЕП & 36. Леда је била смртница, жена Тиндарева; њој се Зевс указао у виду лабуда, те је родила близанце. Из исте бременитости Леда је са Тиндаром родила и један други пар близанаца. Заправо, родила је четворке: Полидевкија и Јелену од Зевса, а Кастора и Клитемнестру од Тиндара. Кастор и Полидевкије називају се Диоскурима, и имају једну заједничку бесмртност коју свакодневно измењују. – Хомер, *Одисеја*, 298-304. – *Хомерова химне Диоскурима*, 1-5. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*,

је и бесрамност према рођеној сестри, односно видевши да му је сестра истовремено била и жена,⁷² неће га презрети и осудити на смрт? Јер, он

3,10,7. – Аристид, *Ἀπολογία*, 9. – Климент Александријски, *Προτρεπτικός*, 2 ВЕП 7,37. Алкмена је била смртница, жена Амфитриона, цара Тебе. У одсуству Амфитриона Зевс, представивши се као Амфитрион, обљуби Алкмену, и роди са њом Херакла. – Хомер, *Илијада*, 60, 323-4. – *Одисеја*, 266-270. – Хесиод, *Θεογονία*, 943-4. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 2,4,8. – Аристид, *Ἀπολογία*, 9. Лета је била богиња, Зевсова љубавница; подстакнута Херином љубомором, нађе уточиште у Делосу, где роди двојке, Аполона и Артемиду. Али, и њена кћерка Артемида је била љубавница Зевса, свога оца, као и његова друга кћер, Персефона или Кора. – Хомер, *Илијада*, 60, 327-8. – Хесиод, *Θεογονία*, 98-920. – *Хомерова химна Ајолону*, 19-126. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 1,4,1. Меа је била богиња; тајно је са Зевсом родила Хермеса у Колени на Пелопонезу. – Хесиод, *Θεογονία*, 938-9. – *Хомерова химна Хермесу*. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 3,10,2. Европа је била смртница, кћерка Агенора, цара Феникије. Док се са пријатељицама играла на морској обали, отме је Зевс у облику бика, поведе је на Крит, обљуби је, и она му роди Миноја, Радамантиса и Сарпидона. – Хомер, *Илијада*, 60, 321-2. – Хесиод, *Ἀποπάσματα*, 140. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 3,1,1. Данаја је била смртница, кћерка цара Акрисија; да би сачувао њено девичанство, отац ју је држао затворену у соби, али Зевс у виду златне кише уђе кроз напрслине на крову, обљуби је, и она му роди Персеја. – Хомер, *Илијада*, 60, 319-320. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 2,4,1. – Аристид, *Ἀπολογία*, 9. Антиопа је била смртница, кћерка Азопа, а жена Епопевса; њу је Зевс обљубио у виду сатира, и она му је родила Амфиона и Зета. – Хомер, *Одисеја*, 30, 260-5. – Павсанија, *Ἑλλάδος περιήγησις*, 2,6,1-4. – Аристид, *Ἀπολογία*, 9. – Види и Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 1,3,1. Скоро све ове митове наводи и Аристид, један други хришћански апологета из првих векова. Свети Атанасије се овде користи његовим делом.

⁷² Многи богови су са својим сестрама живели као са женама. Но, Атанасије углавном има на уму Зевса и Херу,

није само чинио прељубу, него је и своју децу, коју је прељубом стекао, узвисио и поставио за богове, те је своје безаконе и неприродне радње прикривао овим изумевањем нових богова; међу њима су Дионис, Херакло, Диоскури, Хермес, Персеј и Сотира.⁷³

Ко неће осудити њихову слабост када узме у обзир међусобне непомирљиве сукобе такозваних богова у Илиону⁷⁴ око Гркâ и Тројанаца, јер су својим међусобним надметањем и људе раздраживали? Видевши како Диомед рањава Ареса и Афродиту,⁷⁵ Херакло Херу и подземног Едоневса,⁷⁶ кога богом називају, како Пер-

или, због тога што је био Египћанин, египатске богове Озириса и Изиду.

⁷³ Сотира (богиња која спасава) било је име многих богиња. Изгледа да је у једном крају, који Атанасије има на уму, она поистовећивана са Зевсовом кћерком из прељубе. Лакедемоњани су Сотиром називали Кору и Афродиту, а Аркађани Кору и Персефону. Пиндар Сотиром назива Евномију. – Пиндар, *Олимѣ*. 9,15-16. – Павсанија, *Ἑλλάδος περιήγησις*, 3,13,2; 8,31,1.

⁷⁴ Нарочито се у 4. и 9. певању *Илијаде* може видети раздор међу боговима, где су једни били на страни Гркâ, а други на страни Тројанаца.

⁷⁵ Диомед, син Тидеја, цара Арга; био је најхрабрији и најчвршћи ратник у Троји. У 5. певању *Илијаде*, где су углавном описана његова јунаштва, приказан је како се бори против Афродите и Ареса, бога рата, и како их обоје рањава. – Хомер, *Илијада*, 5, 330-351; 850-870. – Климент Александријски, *Προτρεπτικὸς*, 2 ВЕП 7,34. – Тертулијан, *Аѣол*. 14,2.

⁷⁶ Друго име за Плутона. Едоневс је други граматички облик имена Ад. – Хомер, *Илијада*, 61. – Хесиод, *Θεογονία*, 912-4.

сеј⁷⁷ рањава Диониса, а Аркас⁷⁸ Атину, како је Хефест бачен са литице и остаје хром,⁷⁹ ко неће осудити њихову природу и ко се неће одвратити од тога да их још увек назива боговима? Чувши за њихов разврат и за њихове страсти, ко неће признати да они ништа друго нису него људи, и то слаби људи, и ко неће бити у недоумици да ли да се више чуди онима који рањавају или онима који су рањени?

Или видевши како Арес и Афродита чине прељубу, и како их Хефест обоје лукаво хвата у замку, и како друге такозване богове позива да виде њихову прељубу, и како ови долазе и посматрају ову њихову похоту,⁸⁰ ко их неће исмејати и

⁷⁷ Персеј, полубог, син Зевса и Данаје; имао је неморалне везе са Дионисом, богом страсне педерастиче. По неким митовима, ранио је Диониса. – Татијан, *Πρὸς Ἑλληνας* (Посланца Грцима), 39. – Климент Александријски, *Στωματεῖς*, 1,21 ВЕП 7,277. Обојица имају на уму један исти навод идолопоклоничког митографа Форванта.

⁷⁸ Аркас, син Зевса и Калисте, кћерке једног цара Аркадије. – Хесиод, *Ἀποσπάσματα*, 163. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 3,8,2.

⁷⁹ Хефест, син Зевса и Хере; подржао је једном приликом Херу у њеном сукобу са Зевсом. Зевс се наљути, зграби га и са врха Олимпа баци у море покрај острва Лимноса. Хефест је од тога остао хром. – Хомер, *Илијада*, 1, 585-594. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 1,3,5.

⁸⁰ Хефестова супруга је била Афродита, која га је вара-ла. Једном приликом он је ухвати у прељуби са Аресом, па их тако како беху осрамоћени, веже невидљивом мрежом и покаже свим боговима. Сви похитају да их виде и стану да их исмевају, а богиње од стида нису излазиле из својих одаја. – Хомер, *Одисеја*, 9, 266-366. – Климент Александријски, *Προτρεπτικός*, 2 ВЕП 7,33.

осудити њихову нискост? Или ко се неће насмејати видевши Ираклисово безумље и блуд са Омфалом,⁸¹ учињен у пијанству? Нема ни потребе да се трудимо да осуђујемо њихова пожудна дела и њихове противприродне љубави, нити да осуђујемо њихов обичај да од злата, сребра, бронзе, железа, камена или дрвета граде себи богове, јер ове ствари сâме по себи изазивају одбојност и саме по себи представљају јасан знамен заблуде; чак би због овога свако пожалио оне који су овим стварима обманути. Јер, иако се гнушају тога да се њихове жене подају блуду, не стиде се да учитеље блуда сматрају боговима; па иако они сâми не опште телесно са својим сестрама, клањају се онима који то чине; те иако прихватају да је педерастичја⁸² нешто рђаво, ипак као богове поштују оне који су и због овога оптужени. Оно што закони ни људима не допуштају, то ови својим такозваним боговима приписују а да при том ни поцрвенели нису.

13. Затим, клањајући се камењу и дрвима, не виде да иста таква ногама газе и на ватру стављају, а њихове комаде називају боговима. Оно што су малочас користили, томе сада, због свога безумља, дају облик и поштују га; а не виде, нити уопште о томе мисле, да се не клањају боговима,

⁸¹ Према митологији, Ираклис је у пијанству силовао девојку по имену Омфала, те је касније живео са њом незаконито. – Софокле, *Трахиније*, 69-70. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 2,5,1-10.

⁸² Према митологији, многи богови су имали младиће за љубавнике.

него вештини онога ко их је извајао. Јер, док је камен још увек неистесан и док су сировине необрађене, они газе по њима и користе их за своје многоврсне потребе, па чак и за оне најнеприличније;⁸³ но, чим уметник на њих пренесе складност свога умећа и изобрази на њима обличје мушкарца или жене, тада ови, дивећи се уметнику, клањају се његовим рукотворинама као боговима, иако су их за одређену своту купили од њега.⁸⁴ Често бива да се и сâм уметник, као да је заборавио да их је он начинио, моли делима својих руку, па оне ствари које је до малочас прекрајао и пресецао, после израде назива боговима. Према томе, ако су ове ствари достојне дивљења, онда би требало да ти људи поштују вештину уметникову, а не да, уместо њиховом творцу, дају предност творевини. Јер, није материјал украсио и обоготворио уметност, него је уметност украсила и обоготворила материјал.

Било би, дакле, много исправније да се они клањају уметнику него што се клањају ономе што је он начинио, јер он је постојао и пре богова који су његовом уметношћу створени, али и због тога што су они створени онако како је он пожелео. Пошто су, дакле, занемарили оно што је праведно и пошто су презрели науку и умет-

⁸³ На пример, кад узму неки камен који је коришћен за какве нечисте потребе, те од њега начине кип бога и клањају му се.

⁸⁴ Идолопоклоници су чак имали радионице за израду и за продају кипова и икона својих богова. Такав један случај помиње се у *Делима айосѿолским* (19,23-41).

ност, сад се клањају ономе што је науком и уметношћу настало; па иако је творац кипова смртан, они његова дела поштују као да су бесмртна; а то су предмети који, ако се неко свакодневно о њима не стара, неизбежно током времена пропадају јер су такве природе. И како да их човек онда не сажаљева када се они, иако сâми могу да виде, клањају онима који не могу видети; иако могу да чују, упућују молитве онима у којих нема слуха; иако су људи, те по својој природи имају душу и разум, називају боговима оне који не само да никакo нису покретни, него у њих никаквог живота нема; и чудесно је то да њима које сâми чувају и поседују их, служе као да су им они господари. И немој да мислиш да ово што против њих говорим нема основе и да је лаж. Јер, истина о њима доступна је свачијем погледу, и они који хоће, лако је могу видети.

14. О њима постоји и узвишеније сведочанство, и то од стране божанског Писма, које унапред поучава и каже: *Идоли су њихови сребро и злато, дело руку човечијих. Устѣа имају, а не говоре; очи имају, а не виде; уши имају, а не чују; носдрве имају а не миришу; руке имају, а не хваѣају; ноге имају, а не ходе; и не ѣушѣају гласа из грла својега. Такви су и они који их граде.*⁸⁵ Ни проци нису без прекора према њима, него их разобличавају речима Духа: *Ко гради бога и лије лик, није ни на какву корист. Гле, сви ће се другови његови ѣосрамити, и уметници више од других људи; нека се скуѣ сви и сѣану, биће их*

⁸⁵ Пс. 115,4-8.

сѣрах и ѿсрамиће се сви. Ковач клешима ради на живом у҃љевљу, и кује чекићем, и ради снагом своје руке, г҃ладује, ѿне изнемогне, и не ѿије воде, ѿне сусѣане. Дрводеља расѣже врвцу и бележи црвенилом, ѿеше и заокружује, и начиња као лик човечији, као леѿа човека, да сѣоји у кући. Сече себи кедре, и узима чесвину и храсѣ или шѣо је најчвршће међу дрвљем шумским; сади јасен, и од дажда расѣе. И бива човеку за о҃гањ, и узме г҃а, ѿне се г҃реје; уѿали г҃а, ѿне ѿече хлеб; и још г҃ради од ње-г҃а бо҃га и клања му се; г҃ради од ње҃га лик резан, и ѿада на колена ѿред њим. Половину ложи на о҃гањ, уз ѿоловину једе месо исѣкавши ѿечење, и бива сѣи, и г҃реје се и г҃овори: Аха, о҃грејох се, видех о҃гањ. А од осѣаѣка г҃ради бо҃га, резан лик свој, ѿада ѿред њим на колена и клања се, и моли му се и г҃овори: Избави ме, јер си ѿи бо҃г мој. Не знају, ниѿи разумеју, јер су им очи заслеѣљене да не виде, и срца, да не разумеју. Ниѿи узимају на ум, нема знања ни разума да би који рекао: Половину ово҃га сѣалих на о҃гањ, и на у҃љу од ње҃га исѣкох хлеб, исѣкох месо и једох; и од осѣаѣка еда ли ћу начиниѿи г҃ад, и ѿању дрвеном хоћу ли се клањаѿи? Такав се храни ѿеѣелом, ѿреварено срце заводи г҃а да не може избавиѿи душе своје, ниѿи рећи: Није ли лаж шѣо ми је у десници?⁸⁶

Па како онда да сви не сматрају безбожнима оне које је и божанско Писмо назвало непобожнима? Или како да не буду злехуди они који су јасно показали да се, уместо истини, клањају неживим стварима? И какву наду могу имати они

⁸⁶ Ис. 44,10-20.

који су своје поверење поклонили бесловесним и непокретним стварима, које поштују уместо истинитога Бога?

15. Но, камо среће да је уметник начинио њихове богове без обличја, па да ови немају очити доказ своје неосетљивости! Јер, могли би да придобију мишљење оних у којих је вера неискварена, те да устврде како идоли осећају, када у њих органи чула, односно очи, нос, уши, руке и уста, не би били непокретни и немоћни, због чега се и не могу користити за опажање онога што је чувствено. А овако, иако их имају, ипак их немају, те иако стоје, ипак не стоје, а иако седе, ипак не седе. Јер, не обављају улогу чула, већ чине оно што је њихов саздаатељ пожелео; те тако остају непокретни, немајући ничега божанског, потпуно безживотни, видљиво постојећи захваљујући једино људском умећу. Па камо среће да су гласници и врачеве, односно песници и писци, ових надрибогова писали само то да су они богови, а да нису записивали и сва њихова дела, која говоре о њиховој безбожности и срамном начину њиховог живота! Јер, они су у стању да само именом Божанства приграбе себи истину, или чак да многе одврате од истине. Но сада, причајући о љубавима и разврату Зевса, о педерастии осталих богова, о спремности женских божанстава на уживање, и говорећи о њиховим страховима и кукавичлуку и осталим злима, они не прекоревају кога другог него сâме себе, јер на тај начин не само да не приповедају о боговима, него ни о честитим људима; јер стварају митове о онима који су бесрамни и који су далеко од свакога добра.

16. Али, можда ће ови безбожници, да би се због тога оправдали, прибећи начину песника, тврдећи како је песницима својствено да стварају оно чега нема и да, ради задовољства слушаца, измишљају митове; те ће рећи да су због тога створили и ове митове о боговима. Но, ово њихово оправдање ће се показати узалуднијим од свих мишљења која они о овоме имају и која излажу. Јер, ако све оно што код песника постоји, представља измишљотине и лажи, тада ће лажно бити и име Зевса, Крона, Хере, Ареса и осталих богова. Но можда су, као што они веле, и та имена измишљена, те нема никаквога Зевса, ни Крона, ни Ареса; а песници их описују као постојеће да би тако слушаоце обманули. Али, пошто песници стварају богове којих нема, како им се онда клањају као да су стварни? Или ће, опет, можда рећи да не изумевају имена, него да измишљају само дела која уз њих везују. Али, ни то није ништа мање поуздано да би га користили као оправдање. Јер, ако су они дела измислили, свакако су измислили и имена оних о којима та дела говоре. Или ако истинито о именима говоре, сигурно ће говорити истину и о њиховим делима.

Уосталом, они који стварају митове о томе да су они богови, уистину знају и шта је то што богови треба да чине, те боговима никада неће приписати човечанска својства; као што ни својство ватре нико неће приписати води, јер ово прво жари, а ово друго је, напротив, хладне суштинe. Јер, ако су нека дела достојна богова, тада су богови и они који су та дела извршили; а ако су разврат и сва она недела која смо раније помену-

ли, својствени људима, и то неваљалим људима, тада су људи, а не богови, ти који су та недела починили. Јер, и дела морају одговарати природама, како би кроз делање био посведочен онај ко их чини и како би се по природи могло познати дело. Као што неко, разговарајући о води и о ватри и говорећи о њиховим дејствима, неће никада рећи да вода жари, а да ватра хлади; нити би ико, говорећи о Сунцу и о земљи, рекао да земља светли, а да је Сунце посуто биљем и плодовима; а кад би тако нешто и рекао, сваку би лудост надмашио. Па тако и њихови писци, а нарочито онај који је међу свим песницима највећи,⁸⁷ да су Зевса и остале сматрали боговима, не би им приписивали дела која показују да они нису богови него људи, и то, наравно, не баш разборити људи. Или, ако су као песници измишљали, а ти их као такве оповргаваш, зашто онда нису измишљали и о јунаштву својих хероја, па да уместо о јунаштву говоре о слабости, а уместо о слабости да говоре о јунаштву? Јер, као што су говорили измишљотине о Зевсу и о Хери, на исти начин би требало да измишљају и Ахилову плашљивост⁸⁸ или да се диве Терситовој снази;⁸⁹ да оптужују Одисеја за наивност⁹⁰ или да опевају Несторову

⁸⁷ Мисли на Хомера.

⁸⁸ Ахил, најхрабрији од свих Грка у Троји; храбрији и од Диомеда.

⁸⁹ Терсит, најслабији од свих Грка који су учествовали у опсади Троје; био је слабашан, плашљив, тврдоглав. – Хомер, *Илијада*, 2, 212-277.

⁹⁰ Одисеј, краљ Итаке, најлукавији и најдомишљатији од свих завојевача Троје.

неразумност;⁹¹ да Диомеду и Хектору⁹² приписују женске работе, и да причају бајке о Хекабиној⁹³ храбрости.

Сада су, међутим, сачували истину кад је о људима реч, али нису се уплашили да кажу неистине кад је реч о њиховим такозваним боговима. Али, можда ће неко од њих рећи ово: кад је реч о развратним делима богова, свакако је то лаж, али кад је реч о хвалама, односно када говоре да је Зевс отац богова, да је највиши, да је на Олимпу и да царује на небу, тада не лажу, него говоре истину. Но, не само ја, него и свако други може показати да ове речи против њих сâмих говоре, пошто ће се кроз оне претходне доказе истина опет појавити на њихову штету. Јер, ови богови својим делима показују да су људи, а похвална слова припадају природи која је изнад људске. Прво и друго овде не може бити у складу: јер, нити је својство небеских бића да чине таква дела, нити они који таква дела чине, могу бити сматрани боговима.

17. Шта нам, дакле, преостаје да мислимо него да су хвалоспеви измишљени и пристрасни, а да њихова дела уистину говоре против њих сâмих? Наиме, истину о себи можеш спознати из сопствених навика. Јер, онај ко хвали некога, не-

⁹¹ Нестор, најстарији од грчких краљева у Троји. Био је мудар, слаткоречив, добар. – Хомер, *Илијада*, 2, 521-602.

⁹² Хектор, син и наследник старог тројанског краља. Био је врло храбар и био је предводник Тројанаца.

⁹³ Хекаба, жена Пријамова, мајка Хекторова, краљица Троје. Приликом свога заточеништва показала је женску плашљивост.

ће осуђивати његов живот, него ће чак оне који чине гнусна дела, због повика на њих, преузвисити својим хвалоспевима како би таквим претеривањем прикрио њихова безакоња и како би обмануо слушаоце. Као када би неко, намеравајући да кога похвали, а не налазећи никаквог разлога за хвалу ни у његовом животу нити у природи његове душе, јер је и једно и друго срамно, уздизао и његов живот и његове особине и приписивао им оне врлине које су изнад њих. Тако и њихови чудесни песници, посрамљени бестидним делима оних које су они сâми називали боговима, придавали су им натчовечанска својства, не знајући да тим натчовечанским представама не могу засенити њихове човечанске рабoте, него их чак откривају, будући да њиховим човечанским сагрешењима не приличе Божије помисли. Ја, опет, мислим да су они против своје воље говорили о њиховим страстима и о њиховим делима. Јер, они су покушали да име и част који припадају само Богу,⁹⁴ као што вели Писмо,⁹⁵ дају онима који нису богови, него смртни људи; а то на шта се они беху одважили, било је страшно и безбожно. Због тога су они и против своје воље били приморани да изнесу њихове страсти како

⁹⁴ Ради се о имену „Јахве” или „Јехова”, које Седамдесеторица преводe са „Онај Који јесте” или са „Господ”. Бог је заповедио да се то име не користи у заклетвама или у безначајним разговорима, а Јевреји га из страха нису никако изговарали. Када би, читајући неко штиво, наилазили на ово име, они су уместо њега изговарали неко друго име Божије.

⁹⁵ Прем. Сол. 14,21.

би их, изложене у њиховим књигама, сви каснији нараштаји могли видети и уверити се у то да они нису богови.

18. Какво ли, дакле, оправдање или какав доказ о томе да су они богови, могу имати они који су обузети таквим сујеверјем? Јер, из овога што је раније укратко речено, показало се да су они људи, и то људи не баш честити. Но, можда ће све правдати тврдњом, због које ће чак бити врло поносни, да су богови изумели ствари које су корисне за људски живот, те их боговима сматрају због тога што су били од помоћи људима. Јер, каже се да је Зевс изумео вештину обликовања, Посејдон вештину управљања, Хефест ковачку вештину, Атина ткање; да је Аполон изумео музику, Артемида лов, Хера украшавање, Деметра ратарство,⁹⁶ а други богови све остале вештине, као што приповедају они који су о њима писали.

Али, ова и слична знања требало је да људи припишу не само њима него и свеопштој човечанској природи, коју људи посматрају, те тако откривају разне вештине. Јер, многи веле да умеће подражава природу. Према томе, ако су и постојали вештаци неких умећа којима су се занимали, није потребно да их због тога сматрамо боговима, него људима. Јер, умећа нису од њих потекла, него су они кроз та умећа подражавали природу. А пошто су људи, као што смо већ рекли, по својој природи способни да уче, онда ни-

⁹⁶ Многобошци су веровали да свако занимање има свога бога заштитника.

је никакво чудо што су својим људским умом пронашли разне вештине, јер су се угледали на природу и разна знања о њој стекли. Или ако кажу да, због тога што су открили поједине вештине, заслужују да буду названи боговима, онда је час да из истог разлога из којег су они достојни таквог имена, боговима назовемо и изумитеље других вештина. Наиме, Феничани су изумели писмо,⁹⁷ Хомер је изумео херојску поезију;⁹⁸ дијалектику Зенон Елејац,⁹⁹ а реторику Коракс из Сиракузе;¹⁰⁰ пчеларство је изумео Аристај,¹⁰¹ сејање жита Триптолем,¹⁰² законе Ликург Спартацац и Солон Атињанин,¹⁰³ систем граматике и

⁹⁷ Феничани су Грке научили писму којег се ови и данас држе.

⁹⁸ „Херојском поезијом” се називао дактилски хексаметар. Овакав стих користио је Хомер. Наравно, није га открио Хомер, али је свакако грчког порекла.

⁹⁹ Зенон Елејац; грчки философ из Елеје у јужној Италији. Аристотел је посведочио да је он први увео књижевни вид дијалога. – Диоген Лаертије, *Животни фил.* 8,57 (Емпедокле); 9,25 (Зенон Елејац).

¹⁰⁰ Коракс из Сиракузе; учитељ реторике из 5. века, утемељитељ уметничке беседе (увод, тема, поговор и остали делови беседе).

¹⁰¹ Аристај је, према Аристотелу, открио гајење маслина и пчела, као и цеђење уља и меда. – Аристотел, *Кион ѿолий.*, 468. – Virgilius, *Georgica*, 4, 315-452.

¹⁰² Триптолем је елевсински херој, поштован у тамошњим мистеријама заједно са Деметром и Персефоном. Према митологији, он је од ове две богиње научио гајење жита и пренео га људима. – Павсанија, *Ελλάδος περιήγησις*, 1,14,2-3; 1,38,6; 2,14,3.

¹⁰³ Ликург Спартанац и Солон Атињанин су познати законодавци двају градова. Није извесно да је Ликург, који се

бројева и мерења изумео је Паламида.¹⁰⁴ Други су, према сведочењу оних који су о томе писали, човеку објаснили неке друге ствари корисне за његов живот.

Према томе, ако боготворе оне који су неким знањима вични и ако ови због тога постају извајани богови, тада ће каснији изумитељи других вештина такође бити сматрани боговима; или ако њих не сматрају достојнима божанске славе, него их схватају као људе, онда у складу са тим ни Зевса и Херу и остале не треба називати боговима, већ треба веровати да су и они били људи, штавише да ни по чему нису били честити. То се јасно може видети из ликова њихових кипова, који показују да они нису били ништа друго до људи.

19. Јер, какве им иначе ликове вајањем дају, ако не ликове мушкараца и жена, па чак и ликове бића која су од њих нижа и која су по својој природи бесловесна – као што су ликови сваковрсних птица, четвороножних животиња, питомих и дивљих, као и гмизаваца, који се крећу по сувом и по мору, и уопште по свим врстама воде?¹⁰⁵

помиње много раније, био историјска личност. Солон је, међутим, био историјска личност и живео је од 640. до 560. пре Христа. Сачуване су и његове песме. Животе обојице описује Плутарх у *Упоредним живојојисима*.

¹⁰⁴ Паламед је један од грчких јунак у Троји, који је прерано убијен. По митологији, он је пронашао писмо, бројеве и мере, но тај мит није у сагласности са историјом.

¹⁰⁵ Филон Александријски, *Περὶ τῶν δέκα λόγων*, 76-80. „Змијама и крокодилима и другим зверима и птицама и рибама клањају се у Египту. Па ако неко убије неку такву

Јер, људи су, запавши у бесмисао страсти и уживања и не видеvши ништа осим задовољстава и телесних жеља, усмерили ка томе што је бесловесно свој ум, те су тим бесловесним стварима представили и сâмо Божанство, у складу са разноврсношћу својих страсти, и извајали су толико мноштво богова. Начинили су, дакле, представе четвороножних животиња и гмизаваца и птица, као што вели тумач божанског и истинског благочешћа: *Залудеше у својим умовањима, и ѣоѣамне неразумно срце њихово; ѣоворећи да су мудри, ѣолудеше, и заменише славу бесмртнога Бога ѣодобијем смртнога човека и ѣѣица и чeѣвороножних живоѣиња и ѣмизаваца (...) Заѣо их ѣредаде Боѣ у срамне сѣрасѣи.*¹⁰⁶

Пошто је, дакле, њихова душа огрезла у бесловесним уживањима, као што већ рекох, они допадоше до тога да сами творе богове. Потом, пошто већ беху пали и пошто су се окренули од Бога, они остадоше у страстима и стадоше да Бога, Оца Логосовог, представљају кроз бесловесне ствари. Кад им се за то упућују оптужбе, грчки такозвани философи и учењаци не одричу да су њихови богови заиста приказани у виду људи и бесловесних животиња; а у своју одбрану веле да то чине зато да би се кроз те ликове сусрета-ли са Божанством и да би им се Оно откривало. Јер, не могу другачије познати Сâмог невидљи-

животињу, бива осуђен на смрт”. – Minucius Felix, *Octavius*, 28. Тако се данас у Индији поштује крава. Види и Климент Александријски, *Προτρεπτικός*, 2 ВЕП 7,36.

¹⁰⁶ Римљ. 1,21-26.

вог Бога него кроз те кипове и службе. Они међу њима који су још мудрији и који сматрају да говоре дубље ствари, веле да ове ликове саздају и изображавају како би изазвали да се кроз њих пројаве божански гласници и силе, па да им ови, тако јављени, објаве знање о свему што је Божије; још кажу да ови ликови за људе представљају неку врсту писма,¹⁰⁷ те ако га људи читају, могу познати и појмити Бога, и то кроз појаву божанских гласника која се у њему остварује. То је, дакле, начин на који они баснослове; јер свакако не богословствују, далеко било! И ако неко подробно испита њихове речи, видеће да ни њихово учење није мање лажно од учења других које смо раније приказали.

20. Но, можда ће се појавити неко ко ће им саопштити истину која ће их осудити. Како се они могу сусрести са Богом и како Га могу познати? Да ли кроз твари од којих су ликови саздани или кроз обличје које је у њима? Ако је то кроз твар, каква је онда корист од обличја; и зашто се Бог не показује кроз сваку твар уопште, и пре но што она буде уобличена? Узалуд онда они зидовима окружују храмове и њима обухватају неки камен, или дрво, или комад злата, пошто је сва земља препуна таквих твари. А опет, ако обличје које у тим тварима почива, постаје узрок божанског јављања, каква је онда корист од злата и других твари, и зашто се Бог онда радије не показује у сâмим животињама које су то

¹⁰⁷ Глагол „пишем” (γράφω, χαράσσω) првобитно је значео „сликам”, због чега су слику називали „писмом”.

по природи, чија обличја носе ови кипови? Јер, образовало би се боље поимање Бога на тај начин, односно када би се Он објавио кроз живе животиње, биле оне словесне или бесловесне; и не би се тада очекивало да се објави кроз оне које су неживе и непокретне, а које и сâме по себи безбожност представљају. Јер, иако се они гнушају и презиру праве животиње, и четвороножне и птице и гмизавце, било да је то због њихове дивљачности, било због њихове нечистоће, они ипак боготворе њихове ликове извајане у камену и дрвету и злату. Приличније би, међутим, било да поштују праве животиње него што се клањају њиховим тварним ликовима.

Или можда ниједно од то двоје, ни обличје ни твар, не представља разлог Божијег јављања, него сâма уметност, будући да подражава природу,¹⁰⁸ призива Бога да се појави. Али, ако се Божанство показује у киповима због људског умећа, каква нам је онда корист од твари, кад је умеће само у људима? Јер, ако се Бог пројављује само кроз уметност и ако се због тога вајарска дела поштују као богови, тада би требало обожава-ти и људе и клањати им се пошто су они творци те уметности, будући да су словесни и да поседују умеће.

21. Што се тиче ове њихове друге и тобоже дубље апологије, могло би се рећи и ово: ако сте их начинили, о Јелини, не да би се кроз њих јавио Бог, него да би у њима били присутни анђели, за-

¹⁰⁸ „Уметност подражава природу.” – Аристотел, *Прир. ѿсм.* 2,2 (194а); *Метѣор.* 4,3 (381б); *О свѣѣу*, 5 (396б).

што већи значај придајете киповима којима призивате силе, него сâмим силама које призивате? Јер, док резбарите ликове да бисте, као што велите, познали Бога, ви тим киповима указујете поштовање које Богу припада и придајете им божанска имена, а тиме чините дело које није побожно. Тако, иако исповедате да Божија сила превазилази ништавност кипова, те се због тога не усуђујете да кроз њих призивате Бога, него само силе које су од Њега слабије, ипак сте, не марећи за то, камењу и дрвима дали име Онога чијега сте се присуства страшили. И називате их боговима и клањате им се, уместо да их називате камењем и људским умећем. Па и да вам, као што лажно говорите, они користе као слике кроз које можете видети Бога, није праведно да представе поштујете више него Онога Који је изображен. Јер, ако неко напише име царево, те написану реч поштује више него сâмога цара, тај неће бити безбедан. Но, такав човек ће допасти смрти, а та писана реч ће писатељевим умећем бити начињена. Тако и ви, ако имате здравога разума, толико узвишена својства Божанства нећете спуштати до твари, нити ћете кип поштовати више него човека који је кип начинио. И уопште, ако слике представљају пројаву Божију, те због тога, будући да представљају Бога, заслужују да буду обожаване, тада би много пре требало обожавати онога који их је извајао и насликао, односно опет уметника, који је свакако од њих снажнији и по свему божанственији; јер, он је њих по својој вољи истесао и изобразио. Ако су, дакле, слике достојне дивљења, много више дивљења

заслужује онај ко их је насликао, и због свога умећа и због свога знања.

Према томе, ако због тога и не заслужују да буду сматрани боговима, ипак ће их неко запитати о безумљу идола, желећи да од њих сазна зашто је овима дато такво обличје.

22. Јер, ако је Божанство тако представљено зато што је човекообразно, зашто га онда изображавају и у обличју бесловесних животиња? А опет, ако је и једно и друго тачно, и ако су замишљали да је Бог сачињен из оба обличја, односно да поседује лик и словесних људи и бесловесних животиња, зашто онда раздељују то што је спојено и зашто кипове људи раздвајају од кипова животиња, а не представљају га увек у оба обличја, као што су то митска створења Сцила и Харибда,¹⁰⁹ или Хипокентаур,¹¹⁰ или пак псоглави Анубис¹¹¹ из Египта? Јер, или је требало само њих

¹⁰⁹ „Сцила и Харибда”; позната чудовишта из Одисеје. Сцила је имала шест глава и дванаест руку и прождирала је морнаре; Харибда је, увлачећи у себе воду, гутала са њом и бродове. – Хомер, *Одисеја* 40, 85-100; 234-259.

¹¹⁰ Хипокентаури или Кентаури; чудовишта из грчке митологије. Били су то коњи до корена врата, а одатле се издизао човек од кукова па навише. – Хесиод, *’Ασπίς* (*Шѣиѣи*), 184-5; *’Αποσπάσματα*, 209. – Аполодор, *Βιβλιοθήκη*, 1,2,4.

¹¹¹ „Псоглави Анубис”; сачуван је кип са главом пса или шакала. – Диодор Сицилијанац, *Исѣор. библ.*, 1,18,1. Египатски бог мртвих и балсамовања мртвих. Помогао је Изиди да сахрани Озириса; заједно са Ором и Тотом, слуга је Озириса, бога ада. Представљају се као пратиоци душа и служитељи који вагају душу или срце умрлога. Као пратилац душа, Анубис је поистовећен са Хермесом и назван Херманубис.

представити у оба обличја, или, пошто имају једно обличје, не придодавати им и друго. Но, ако је њихов лик мушки, зашто им онда приписују женске особине? Ако су женскога лика, зашто их онда приказују као мушкарце, лажући на њихову штету? А опет, ако имају у себи оба обличја, не би их требало раздвајати, него да остану сједињени и да буду као такозвани хермафродити,¹¹² да би тако њихово празноверје гледаоцима дало повода не само за непобожност и оговарање, него и за подсмех. И уопште, ако Божанство схватају у телесном обличју, те замишљају и стомак, и руке, и ноге, и врат, и бедра, и остале делове човечијег тела неопходне за размножавање, погледај до колике је хуле и безбожности пао њихов ум, када све ово могу приписивати Божанству. Јер, свакако да иза тога следи закључак да Оно подлеже и свему осталом што је у вези са телом, тако да може бити одсечено и растављено и у потпуности уништено. Но, такве и сличне ствари нису својствене Богу, него припадају земаљским телесима. Јер, Бог је бестелесан, непропадљив и бесмртан, и нема никакве потребе за неким другим. Ови кипови су пропадљиви, носе обличје телеса и неопходно их је одржавати, као што је раније већ речено. Наиме, много пута видимо како овештале кипове обнављају и како изнова подижу оне кипове које је време, или киша, или нека од животиња земаљских потпуно разорила.

¹¹² Хермафродитима су стари називали некаква измишљена бића која су истовремено била и мушкарци и жене; због тога су тако и називани (Хермес и Афродита).

Могао би их, дакле, због њиховог безумља свако оптужити за следеће: зато што боговима називају оне које су сâми саздали; зато што траже спасење од оних које и сâми својим умећима одржавају да не пропадну; зато што задовољење својих потреба траже од оних за које знају да и сâми зависе од њиховог старања; зато што им није мрско да господарима неба и целе земље назову оне које су у малене кућерке затворили.

23. О њиховој безбожности може се сазнати не само из овога, већ и по томе што њихово поштовање идола није усаглашено. Јер, ако идоли јесу богови, као што они о њима говоре и мудрују, коме од њих човек да притекне и које од њих да сматра важнијима, како би или био сигуран да се клања Богу, или да, као што веле, не сумња да у њима познаје Божанство? Јер, не прихватају сви народи исте богове, него колико је мноштва народа, толико је богова створено. Но, понекад се дешава да и житељи једне земље и једнога града буду несложни у свом сујeverју о идолима. Наиме, Феничани не признају оне богове које поштују Египћани, нити се Египћани клањају истим идолима којима и Феничани. Скити¹¹³ не прихватају богове Персијанаца, а Персијанци, опет, не прихватају богове Сиријаца. Пелазги¹¹⁴ оптужују богове Тракије, а Трачани не признају богове Тивејаца. Индијци се због идолâ противе

¹¹³ Скити су номадски, варварски и ратоборан народ из јужних крајева Русије и Румуније. – Херодот, *Историја*, 4,6-20.

¹¹⁴ Пелазги су Прајелини. Види нешто касније у тексту.

Арапима, а Арапи се противе Етиопљанима,¹¹⁵ а Етиопљани се, опет, противе њима. Сиријци не поштују кипове Киликијаца,¹¹⁶ док народ Кападокијаца¹¹⁷ има другачије богове од њих; Витинијци¹¹⁸ су, опет, себи створили друге богове, а Јермени друге. Али, каква је корист од многих примера? Они који на копну живе, клањају се другачијим боговима од оних који живе на острвима. И уопште, ниједан град или село не прихвата богове својих суседа него поштује само своје, сматрајући да само они јесу богови. О гнусоби која се у Египту збива, не треба ни речи трошити, јер свако може видети како градови имају супротне и узајамно сукобљене вере, а суседи се увек старају да поштују оно што је супротно њиховим ближњима.¹¹⁹ Те тако, једни су се крокодилу клањали као богу,¹²⁰ док су га њихови суседи сматрали ругобом; и лава су неки поштовали као бога, а њихови суседи не само да га нису поштовали, него су га чак убијали као звер ако би

¹¹⁵ Етиопљани или Абисинци, афрички народ настањен јужно од Египта.

¹¹⁶ Киликијци су народ настањен у Киликији, области у југоисточној Малој Азији.

¹¹⁷ Кападокијци су житељи Кападокије, области у средишњој Малој Азији.

¹¹⁸ Витинијци су житељи Витиније, области у северозападној Малој Азији.

¹¹⁹ Египат је био подељен на многе области, а свака област је имала своју религију у којој је поштована нека животиња као божанство.

¹²⁰ „Бог крокодил”. И Филон (*Περὶ τῶν δέκα λόγων*, 78) сведочи о томе да је крокодил у Египту поштован као божанство.

га негде нашли. Тако су и рибу¹²¹ једни уздизали до божанства, а други користили за храну. Отуда, дакле, код њих и ратови, и немири, и свакакви поводи за убиства и уживања у сваковрсним страстима. А по ономе што веле они који о томе пишу,¹²² чудесно је то да Пелазги, иако су од Египћана научили имена богова, сâми не признају египатске богове, већ поштују другачије богове од њих. Сасвим је различито мишљење и веровање оних народа који су се залудели идолима, па код сваког можеш наћи друге богове.

Но, заслужили су то што им се дешава. Јер, отпавши од познања једнога Бога, доспели су до тога да славе многе и разне богове; и пошто су се окренули од Христа, истинитог Логоса Очевог и Спаситеља свих, природно је да њихов ум лута између многих богова. Па као што они који се одрекну сунца и који се налазе у мрачним местима, тумарају по многим беспућима и ћорсокацима, не видећи оне који мимо њих пролазе, а замишљајући да су окружени оним чега нема, те иако гледају, не виде – исто се збива и са онима који се од-

¹²¹ Рибу су као божанство поштовали Сиријци. – Кикерон, *De natura deorum*, 3,15 (39). – Лукијан, *Περὶ τῆς Συρίας θεοῦ*, 14. – Атинагора, *Πρὸς βεῖα περὶ Χριστιανῶν*, 30.

¹²² Атанасије има на уму Херодота, чије сведочанство овде наводи. Херодот, наиме, каже: „Тврдили су, исто тако, да су они (тј. Египћани) први употребљавали имена дванаест богова (за поједине месеце) и да су Хелени од њих то примили. Они су такође први дизали жртвенике боговима, па кипове и храмове, и први су израђивали слике у камену” (Херодотова *Исѡрија*, Нови Сад 1988, стр. 112, превод Милана Арсенића). Уместо „Хелени” (тј. Јелини), Атанасије вели „Пелазги”.

рекну Бога и којима се душа због тога помрачи, јер њихов ум лута и они као пијани и као слепци замишљају пред собом оно што не постоји.

24. То није незнатан знамен њихове истинске безбожности. Јер, кад у неком граду или некој држави постоје разни и многи богови, па један човек сруши бога неког другог човека, тада сви стану једни другима уништавати богове. А опет, оно што једни поштују као своје божанство, то други као принос и као жртву предају својим такозваним боговима. И обратно: што су за једне жртве, то су за друге богови. Египћани поштују бика Аписа,¹²³ који је јунац, а други их приносе Зевсу на жртву. Јер, иако не жртвују баш те животиње које су ови начинили божанствима, сматра се као да њих приносе тиме што жртвују оне животиње које су њима сличне. Либијци имају овцу за бога, кога називају Амоном;¹²⁴ а њу, опет, многи приносе на жртву. Индијци поштују Диониса¹²⁵ и симболички га називају вином, које други као жртву изливају.

Неки народи реке и изворе проглашавају за богове, а Египћани поштују воду више од свега

¹²³ Апис је био египатски подземни бог са главом бика; заменио га је Озирис. – Кикерон (*De natura deorum*, 1,29,82) вели да је „Апис свети бик Египћана”. Слично тврди и Minucius Felix (*Octavius*, 28 P.L. 3,343a-344a). Види Диодор Сицилијанац, *Историја библ.*, 1,21,10. Поистовећиван је са Озирисом, чије се име на египатском изговарало Озар (Осар). Отуда је од *Осар* и *Ајис* настало Сарапис. У Египту су постојала и људска имена Сарапис, Серапион итд.

¹²⁴ Амон, бог са главом овна, представљао је само обоготворење овце. Види гл. 9, напом. 11.

¹²⁵ Аријан, *Ἰνδική*, 5,8,9; 7,4–8,1; 9,9–10.

другог; па ипак, неки од њих, чак и сâми Египћани који је обожавају, своје и туђе прљавштине перу водом, а оно што након тога остане, са гађењем бацају. Скоро сви идоли којима се Египћани клањају, представљају жртву коју други приносе својим боговима; отуда им се сви ругају јер обожавају оно што нису богови, а што други, па и они сâми, сматрају безвредним и што приносе на жртву.

25. Неки су, опет, већ доспели до толиког бешчашћа и безумља да су чак и људе, који су истога обличја и образа као и они сâми, комадали и приносили на жртву својим лажним боговима. Не виде, злосрећници, да те заклане жртве представљају праобразе тих створених богова којима се они клањају и којима људе на жртву приносе. Оно што жртвују, безмало наликује ономе који жртву прима, или боље рећи, оно што је више, приноси се на жртву ономе што је ниже. Јер, жива бића приносе неживим стварима, и словесна бића приносе ономе што је непокретно. Тако, Скити, који се називају Тавријцима, својој богињи, такозваној Девици, жртвују бродоломце и све Грке које успеју да ухвате,¹²⁶ те на тај начин

¹²⁶ „Скити, који се називају Тавријци”; тако су називани Скити из Таврије. Девицом се називала Артемида. О овом жртвовању људи говори Еурипидова трагедија *Ифиџенија*. Тавријци су живели покрај Црнога мора, па пошто су бродоломци у тим крајевима, уместо да буду дочекани гостољубиво, били приношени на жртву, тај крај је назван Аксенос понтос (= Негостољубиво море); а затим је касније еуфемистички назван Евксинос понтос, што је тадашњи уобичајени назив за Црно море. – Еурипид, *Ифиџенија на Тауриди*, 28-41.

чине велики злочин према истородним бићима и показују сву суровост својих богова; наиме, оне које је Промисао спасао од мора и избавио од опасности, те исте људе они черече, и тако и сâми поступају против Промисла, јер својом зверском душом поништавају његово добротинство. Други, опет, кад се као победници врате из битке, одмах своје заробљенике сврстају у скупине по сто, те из сваке стотине узимају по једнога, па колико их год буде узетих, све их принесу Аресу на жртву.

Не чине тако гнусне ствари само Скити, који су по природи дивљачни као и сви варавари, него је таква драма својствена злоби идола и демонâ. Јер, и Египћани су некада приносили Хери такве жртве; а Феничани и Крићани су, да би умилостивили Крона, приносили децу на жртву.¹²⁷ И Римљани су некада исказивали поштовање према такозваном Латиарису Зевсу¹²⁸ приносећи му људе на жртву; и уопште, неко на овај, неко на онај начин, али су углавном сви скрнављили и били оскрнављени. Наиме, сâми себе су скр-

¹²⁷ „Жртвовање деце”. Многи народи су имали богове којима су приносили малу децу на жртву. На Криту је то био Крон. Хананејци у Палестини су поштовали Молоха.

¹²⁸ Латиарис Зевс, или Jupiter Latiaris, био је бог Латина у Лацију. На његовим светковинама приношене су људске жртве све до 2. века по Христу. – Annaeus Lucanus, *Bel. civ.* 1, 198-9. – Татијан, *Πρὸς Ἑλλήνας*, 29. – Теофило Антиохијски, *Посланица Авџолику* 2,8. – Јевсевије Кесарисјки, *Εὐαγγ. пропар.*, 4,16,9; *Константиџину на шридесетогодишњицу*, 13 ВЕП 24,266.

навили чинећи убиства, а своје храмове су скрнавили димом од тих жртава.¹²⁹

Због свега тога је, дакле, толико зала доспело на људе; јер, видевши да демони уживају у томе, они сâми сместа почеше да истим таквим прегрешењима подражавају своје богове, сматрајући нарочитим достигнућем то што се угледају на оно што је, по њиховом мишљењу, узвишеније. Због тога су људи и доспели до човекоубиства и до чедоморства и до сваке друге изопачености. Скоро сваки град је препун сваковрсне посувраћености, јер се људи у њима угледају на своје богове; и нема ни једнога међу идолопоклоницима

¹²⁹ Тертулијан, који је био син официра, у својој *Аѣолоѣѣици* пише: „У Африци су у част Крона жртвовали и одојчад чак и против Тиберијеве воље, (...) као што сведоче гардисти мога оца” (9,2); „Галаћани су Хермесу жртвовали децу” (9,5); „али и у најпобожнијем граду Енејевих часних потомака (у Риму) постоји један Зевс (Латиарис Зевс), кога они приликом свечаних борби кропе људском крвљу” (9,5). – Тертулијан, *Apologeticum*, 9,2-5. – Климент Александријски и Јевсевије говоре о жртвовању људи. На Родосу су имали обичај да на жртву приносе човека кога би узели између осуђеника на смрт. У Саламини на Кипру жртвовали су малу децу. У Илиопољу у Египту су Хери свакодневно жртвована три човека, док то није преиначио фараон Амосис, наредивши да се жртвују воштани кипови људи. На Хисосу је приношена људска жртва Дионису, на Тенедосу исто тако, у Лакедемонији Аресу, у Финикији Крону. На Криту су Крону приношена одојчад и мала деца; у Лаодикији је Атини приношена девица. У Арабији је дете живо закопавано испод олтара. У Риму је људска жртва приношена Зевсу, у Фокеји Артемиди. Пре ма Филархосу, Грци су у стара времена, уочи сваког војног похода приносили људе на жртву. Да би избегли несрећу, они

који је целомудрен, осим онога који о изопачености сведочи.

26. У старо време, пред идолопоклоничким храмовима седеле су жене да би тамошњим боговима приносиле зараду од своје телесне пожу-де, сматрајући да ће блудом умилостивити свога бога и да ће таквим делима стећи његову наклоност.¹³⁰ Па и неки мужеви, одричући се власти-те природе и не желећи више да буду мушкарци, подражавали су женску природу,¹³¹ те су на тај

су имали обичај да жртвују своју најдражу децу. Приношење људских жртава престало је у време цара Адријана (117-138. по Христу). – Климент Александријски, *Προτρεπτικός*, 3 ВЕП 7, 37-39. – Јевсевије Кесаријаки, *Εὐαγγ. про-пар.*, 4,16, 1-12.

¹³⁰ О томе као очевидац сведочи Лукијан. Он прича како је у Фимици постојао обичај да жене у своје дане брију главу у част Афродите. Оне које не би хтеле то да учине, биле су приморане да се као блуднице подају сваком странцу који би се појавио у храму, а паре које би тако зарадиле, припадале су храму. – Лукијан, *Περὶ τῆς Συρίης θεοῦ*, 6. И Херодот вели да су вавилонске жене једанпут у свом животу за рачун Афродите блудничиле са странцима који би дошли на поклоњење, те да су своју зараду прилагале храму. – Херодот, *Историја*, 1,199. У апостолска времена Афродитин храм у Коринту имао је хиљаду блудница. Такво блудничење у храмовима помиње се и у књизи *Поновљених закона* (Пон. зак. 23,17-18).

¹³¹ Није познато да ли свети Атанасије зна за овај податак и из неког другог извора осим Светога Писма. У сваком случају, у Писму је наведен обичај старих да у храму имају и блуднике, које оно назива „псима”, који су блудничили са поклоницима и зарађени новац предавали храму. Мојсеј изричито забрањује употребу блудница или блудника у израиљском веровању (Пон. зак. 23,17-18).

начин угађали матери¹³² њихових такозованих богова. И сви заједно живљаху најгнуслијим животом, надмећући се у томе ко ће безочније поступати. Као што каже Павле, свети служитељ Христов: *Јер, и жене њихове ѣреѣворише ѣприродно уѣоѣребљавање у ѣроѣивѣприродно; а исѣо ѣѣако и мушкарци, осѣавивши ѣприродно уѣоѣребљавање жена, расѣалише се жељом својом један на другога, мушкарци са мушкарцима чинећи срам.*¹³³ Чинећи те и такве ствари, они признају и показују да и њихови такозовани богови такав живот проводе. Јер, од Зевса су се научили педерастѣји и прељуби, од Афродите блудничењу, од Реѣ похоти,¹³⁴ од Ареса убиствима,¹³⁵ и од других су се научили сличним стварима које и закони кажњавају, али и којих се сваки целомудрен човек клони. Према томе, вреди ли још увек сматрати боговима оне који тако чине, и не сматрати их, због таквог изопаченог понашања, безумнијим од бесловесних животиња? Па зар заслужују да се људима сматрају они који њих поштују, и зар их не треба оплакивати зато што су безумнији од бесловесних животиња и беживотнији од неживих ствари? Јер, да су се обазирали на ум своје душе, не би се сви то-

¹³² Мајком богова у сваком крају је називана велика богиња блуда: Кибела, Кора, Артемида, Изѣда, Афродѣта, Астѣрта итд.

¹³³ Римљ. 1,26-27.

¹³⁴ И Реѣ је поштована као богиња-мајка плодности и разврата.

¹³⁵ Име Арес је као реч значило „убиство” (ἄρης), а затим је означавало крв и рат.

лико стрмоглавили нити би се одrekli Бога, Оца Христовог.

27. Али, када они који су одани тим стварима и који су у страху пред творевином, буду посрамљени неким прекором против тих гнусних идола, можда ни сâми неће порећи да те гнусобе свако може врло лако прозрети и оповргнути. Но, сматраће да је непоколебиво њихово веровање и да је беспоговорно њихово поштовање према свету и према деловима света. И гордиће се како они, тобоже, не поштују и не обожавају напросто камење, и дрва, и кипове људи, и бесловесних птица, и гмазова, и четвороножних животиња, него да поштују Сунце и Месец и сав свет који је на небесима, и земљу, и све воде. И рећи ће како нико не може доказати да и они нису по својој природи богови, јер свакоме је, тобоже, јасно да они нису ни беживотни ни бесловесни, него да својом природом надилазе човека по томе што неки пребивају на небесима, а неки на земљи. Требало би, дакле, и њих да размотримо и испитамо. Јер, свакако ће разум и у њима пронаћи истински доказ против њих сâмих.

Но, пре но што све сагледамо и пре но што започнемо са разлагањем, довољно је да сâма природа завапи ка њима и да укаже на Бога, свога Творца и Саздатеља; на Њега, Који царује и над њом и над свеколиком васељеном; на Оца Господа нашега Исуса Христа, од Кога су се окренули они који себе мудрима сматрају и који поштују и обожавају природу коју је Он створио, иако се и она сâма клања Њему и као Господа

прихвата Њѣга, Кога се они одричу. Јер, тако ће узајамна употреба појединих делова творевине ућуткати оне људе који отворених уста стоје пред њима, сматрајући их боговима. Беспоговорна потчињеност творевине Богу открива и показује да је Отац Логоса Господ и Творац свих бића, као што вели и божански закон. *Небеса казују славу Божију, и дела руку његових оглашава свод небески.*¹³⁶ Истинитост овога није скривена, него је јасно могу видети они код којих духовни вид није сасвим осакаћен.

Јер, ако неко појединачно узме делове творевине и ако посебно замисли сваки од њих, односно засебно Сунце и Месец, и земљу и ваздух, и ако из узајамног јединства издвоји топлу и хладну, и суву и течну твар, те сваку од њих понаособ испита, видеће да ниједна од њих није сâма себи довољна, него да свака има потребе за другим, и да постоје кроз узајамну подршку. Јер, Сунце је обухваћено свеколиким небом и обрће се заједно са њим,¹³⁷ и никако не би могло постојати без његовог кружења; а Месец и остале звезде сведоче о помоћи коју им пружа Сунце. Чини се, опет, да земља не даје плодова без кише, а киша се без помоћи облака не би спустила на земљу; али, ни облаци се без ваздуха никада не би појавили ни сабрали. Ни ваздух се не загрева сâм од себе, него од етера,¹³⁸ ни-

¹³⁶ *Пс. 19,1.*

¹³⁷ Стари су сматрали да је Сунце причвршћено за небо, а да се небо обрће и повлачи за собом и Сунце. Види и свети Василије Велики, *Шесћоднев*, 9,12.

¹³⁸ Веровали су да изнад ваздуха постоји етер, који је ужарен. Види свети Василије Велики, *нав. д. 3,33.*

ти се блиста сâм од себе, него га Сунце обасјава. И никада се извори и потоци не би образовали без земље; а земља није утврђена сама од себе, него је саздана на воденој твари, и обухваћена је средиштем васељене и повезана је са њим. Море и велики океан¹³⁹ који са спољне стране запљускује целокупну земљу, крећу се под притиском ветра и управљају се тамо куда их његова силина потискује. Ни сâми ветрови, како веле они који се тиме занимају, не дувају сами од себе, него настају тако што етер својом топлотом и врелином утиче на ваздух, те отуда дувају у свим правцима. Кад су у питању четири елемента од којих је саздана природа свих тела, мислим на топло и хладно, на суво и на влажно суштаство,¹⁴⁰ ко је толико изопаченог ума да не зна да они постоје узајмно сједињени? А ако се деси да се раздвоје и да сваки постоји за себе, тада сваки поништава онога другога, и преовладава међу њима онај елемент који је количином претежнији. Јер, кад је више хладноће, она уништава топлоту; а хладноћу, опет, одгони сила топлоте; оно што је суво бива навлажено течностју, а течност се суши сједињујући се са оним што је суво.

28. Па како онда они могу бити богови, кад им је потребна помоћ од других? Или како можемо тражити нешто од њих, кад и они сâми од других захтевају оно што је њима потребно? Јер,

¹³⁹ Према древном схватању, целокупно копно је окружено непрегледним морем званим океан. Види свети Василије Велики, *нав. д.* 3,29; 6,59.

¹⁴⁰ Аутор има на уму ватру, ваздух, земљу и воду.

ако се за Бога вели да нема потребе ни за чим, него да је самодовољан и Сâм по Себи потпун, да је све у Њему садржано, те да Он свим бићима да је оно што им је потребно, како онда Сунце и Месец и други делови творевине, који нису такви, него су непотпуни и потребују помоћ једни других, заслужују да буду названи боговима?

Но, можда ће и они признати да и ови делови творевине, кад се раздвоје и кад се узму понаособ, постају непотпуни, јер је доказ за то свакоме видљив; али, рећи ће да Бог представља целину, јер кад се сви ови делови сједине, они сачињавају једно велико тело. Кад се образује целина, тада ови делови немају више потребе за нечим споља; јер, целина је сâма по себи достатна и довољна за све, рећи ће тобожњи мудраци, да би и са те стране били прекорени. Ове речи, које ћу сада говорити, показате, не мање него претходне него чак и више, да њихова непобожност долази од велике неукости. Јер, ако појединачни делови, кад ступе у заједницу, употпуњују целину, и ако се целина састоји из појединачних делова, тада је целина сачињена из делова, а сваки од њих представља део целине. Али, то је врло далеко од свакога појма о Богу. Јер, Бог је јединствена целина, која није у деловима, и није састављен из различитих ствари, него је Он творац свакога састава. Погледај, дакле, какву безбожност они уводе говорећи тако о Божанству! Јер, ако је Он из делова саздан, уочиће се да је Сâмоме Себи несличан и да је састављен из узајамно несличних делова. Јер, ако је Сунце, онда није Месец; ако је Месец, онда није земља; а ако је земља, онда није море.

Узимајући тако један по један пример, свако ће увидети колико је безумна таква тврдња.

Но, и при сâмом погледу на наше човечанско тело, могао би их свако осудити. Јер, око није ухо, нити је ухо рука, и стомак нису прса, а врат, опет, није нога, већ сваки од ових делова тела има своју посебну улогу; па иако су међусобно различити, они сачињавају једно тело, чији делови бивају сједињени делатношћу коју свако од њих врши, а разједињени проласком времена, кад их раставља природа која их је и сјединила, што је по вољи Бога, Који је тако заповедио. Према томе – нека нам Вишњи опрости због ових речи – ако они састављају делове творевине у једно тело и називају га богом, неизбежно је да он такав буде несличан сâмоме себи, као што је и показано, а неизбежно је и да се дели, јер је природи делова својствено да се раздељује.

29. На други начин би се такође могло показати њихово безбожништво, ако би се узело у обзир истинско созерцање. Јер, ако је Бог по Својој природи бестелесан и невидљив и недодирљив, како они онда замишљају Бога као тело и како се, са поштовањем које Богу припада, клањају стварима које се очима могу видети и које се рукама могу опипати? И опет, ако су тачне речи да је Бог силнији од свега и да Њиме ништа не управља, него да Он свиме управља и господари, како онда они који боготворе природу, не увиђају да она нема својства која би је учинила Богом? Јер, кад се Сунце налази испод Земље, Земља тако заклања светлост да се оно не може видети; а Сунце, блистањем своје светлости то-

ком дана, заклања Месец. Пљусак често квари плодове земаљске; а ватра се гаси бујицом воде. И пролеће смењује лето, а лето не допушта пролећу да пређе своје границе; њега, опет, јесен спречава да прекорачи своје трајање.

Но, када би све ове појаве биле богови, тада не би требало да једно побеђује друго нити да једно заклања друго, него би требало да увек заједно постоје и да заједнички делују. Требало би да дан и ноћ, Сунце и Месец и све мноштво звезда, имају подједнаку светлост, да свима светле и да све њима буде обасјано. Требало би да истовремено и неизмењиво постоје лето и зима, пролеће и јесен. Требало би море да се смеша са изворима, те да заједно са њима пружа људима питку воду; требало би да истовремено буде без ветра и да дувају ветрови; требало би да ватра и вода људима пружају истоветну корист. И никад, баш никад, не би требало да људи претрпе од њих икакву штету, јер су то по њиховом схватању богови, а они не чине ништа што је на штету, него све што чине бива на корист. Ако је немогуће да буде овако због њихове међусобне супротности, како ћемо онда оне ствари које су међусобно противне, које се боре једна против друге и које не могу заједно постојати, још увек називати боговима и указивати им поштовање које Богу припада? Но, они који по својој природи нису у сагласности са собом, како ће другима, који им се моле, пружити мир и како ће бити управитељи њиховог једноумља? Сасвим је јасно, дакле, а то је и ова беседа показала, да истински богови не могу бити ни Сунце, ни Месец, нити

било који део творевине, а поготову не кипови начињени од камена, злата или какве друге твари, као ни Зевс и Аполон и други богови које су песници изумели; већ неки од њих јесу делови творевине, неки су неживе ствари, а неки су били смртни људи. Због тога њихово поштовање и обожавање не доводи до побожности, него до безбожништва и до сваке непoboжности, и представља доказ големог одступања од познања једног и јединог истинитог Бога, односно Оца Христовог.

Дакле, кад се све ово тако разобличило, и кад се показало да је јелинско идолопоклонство препуно сваке безбожности и да је измишљено не на корист него на погибао човечијег живота, хајдемо сада, пошто смо ову заблуду оповргли, као што смо то на почетку своје беседе и обећали, да ходимо путем истине и да осмотримо Логоса Очевог, Владара и Творца свега, како бисмо кроз Њега спознали Бога, Оца Његовог, и како би Јелини увидели колико су се удаљили од истине.

ПОЗНАЊЕ ИСТИНСКОГА БОГА

Познање Бо̑а кроз ѿпознање душе

30. Показало се да идолопоклонство, о коме је досад било речи, није ништа друго до заблуда у животу; а пут истине има за циљ да нас доведе до правога Бога. За познање и незаблудно разумевање те истине није нам потребно нешто друго, него смо ми сâми себи довољни. Но, иако је Сâм Бог изнад свих ствари, пут ка Њему ипак није далек и не налази се изван нас, него је у нама, те можемо пронаћи оно што у нама има свој зачетак, као што је и Мојсеј учио говорећи: „Реч вере је у срцу твојему”.¹⁴¹ То исто показао је и потврдио и Спаситељ рекавши: *Царсѿво Божије унуѿра је у вама*.¹⁴² Јер, имајући у себи веру и Царство Божије, у стању смо лако да сагледамо и да појмимо Цара свега, спасоносног Логоса Очевог. Па нека се ничим не правдају Јелини који се клањају идолима, и нека се нико тако лако не обмањује, правдајући своје безбожништво тиме што не познаје тај пут истине. Јер, сви смо ми њиме прошли и сви смо га упознали; премда не-

¹⁴¹ Види Зак. ѿон. 30,14.

¹⁴² Лук. 17,21.

ки нису хтели по њему да ходе, него су, преступајући, ходили мимо њега, желећи животна задовољства која су их са тога пута одвлачила.

А ако неко упита шта може бити то што представља тај пут, рећи ћу да је то душа сваког човека и ум који је у њој. Јер, само њиме је могуће видети и појмити Бога; осим ако ови бешчасни, као што су порицали и Сâмога Бога, не одрекну да имају душу; а то се може очекивати од оних који су онако говорили. Јер, оним људима који имају ум, није природно да поричу постојање Бога, Који је Творац и Саздатељ тога ума. А то да сваки човек поседује душу, и то разумну, неопходно је да укратко покажемо због оних који су још увек неискварени; јер, неки од јеретика чак и то поричу, сматрајући да човек није ништа друго до тело које се може видети. Тако ће ови који су неискварени, доказавши постојање душе, и сâми бити у стању да имају очевидан доказ против идола.

31. Пре свега, то што се човекова душа разликује од бесловесних животиња, није незнатан показатељ да је она словесна. Због тога је, дакле, обичај да се она бића називају бесловеснима, јер је човечији род словесан. Исто тако, за потврду овога не би била безначајна ни следећа чињеница: само човек размишља о ономе што је изван њега сâмога и сећа се онога што је прошло; и опет, промишља и својим расуђивањем изабира бољу замисао; а бесловесне животиње виде само оно што припада садашњости и крећу се само за оним што им је пред очима, чак и онда када им је то на штету.

Човек пак не хита ка свему што угледа, већ разумом расуђује о ономе што очима види. Често се дешава да га разум заустави када ка нечему похита; а кад о нечему умује, он изнова размишља, те се свако ко је пријатељ истине може уверити у то да је човеков ум нешто друго у односу на телесна чула. Према томе, пошто је другачији од чула, ум је њихов судија; па о свему ономе што чула опажају он расуђује, изнова о њима промишља и указује на оно што је међу њима најбоље. Јер, својство ока је само да гледа, ушију да слушају, уста да кушају, носа да осећа мирисе, а руку да додирују; али шта треба гледати и слушати, и шта треба додиривати, и окушати, и мирисати – о томе не могу одлучивати чула, него душа и њен ум. Свакако да рука може ухватити и мач, и уста могу окусити и отров, али не могу знати да су ови штетни ако ум тако не расуди. Погледајмо то на једном примеру: то је као када лиру ваљане израде држи учен музичар. Свака струна на лири има свој посебан звук: нека дубок, нека висок, нека средњи, нека врло висок, а нека, опет, сасвим другачији звук, те не може међу њима бити хармоније нити се може уочити њихов склад без вештог свирача. Јер, право благозвучје се покаже кад се онај ко влада лиром дотакне њених струна и кад на прави начин одапне сваку од њих. Исти тако, оно што су струне у односу на лиру, то су и чула у односу на тело, па кад зналац ум управља њима, тада душа расуђује и зна оно што ради и шта чини.

То је, дакле, само људима својствено, и то је разумност човечије душе. По томе што користи

разум, човек се и разликује од неразумних животиња и показује да уистину јесте нешто друго но што би се по његовом телу дало закључити. Јер, много пута, док му тело лежи на земљи, човек машта и размишља о небеским стварима. И много пута, иако му тело почива и мирује, човек се у себи креће и посматра оно што је изван њега, те напушта свој крај и путује и сусреће своје познанике, и много пута на основу тога погађа и предвиђа шта ће му се ускоро догодити. Шта друго то може бити него разумна душа, којом човек размишља и поима ствари које су изнад њега?

32. Но, ово што следи, може бити ваљан доказ против оних који се још увек држе бестидности и бесловесности. Дакле, како то да човек, иако у смртном телу, размишља о бесмртности, и често за себе изабира смрт ради стицања врлине? Или како то да човек, имајући привремено тело, машта о ономе што је вечно, па ово прво као какву сметњу презире, а за оним другим жуди? Наиме, тело неће на такав начин мислити о себи, нити је у стању да размишља о нечему изван себе сâмога, јер је оно смртно и привремено; према томе, мора постојати нешто друго што размишља о стварима које су супротне и које су противне природи тела. А опет, шта друго то може бити до словесна и бесмртна душа? Јер, оно што је најбоље, она удахњује у тело изнутра, а не извана, управо онако како и музичар чини са лиром. А опет, будући да је око по својој природи намењено за гледање, а ухо за слушање, како то да се они од неких ствари одвраћају, а друге су им по вољи? Ко је, дакле, тај који одвраћа око да не

гледа? Или ко одвраћа ухо да не слуша, кад је слушање у складу са његовом природом? Или ко је тај који чуло укуса, којем је природно да окуша, често одвраћа од његовог природног нагона? Ко ли је тај који руку, која по природи ствари треба да је делатна, одвраћа од тога да се нечега дотиче? Ко је тај који чуло мириса, које је такође саздано да би мирисало, спречава да мирис осећа? Ко је, дакле, тај који чини све ово што је противно природи тела? Или како то да се тело одвраћа од властите природе, те се окреће ка саветима неког другога, према чијем наклону се управља? Све ово не указује ни на шта друго него на разумну душу која господари телом. Јер, тело и није саздано да управља над сâмим собом, него да други њиме руководи и господари, као што ни коњ сâм себе не преже, него његов власник над њим управља. Због тога, дакле, и постоје закони међу људима, како би ови чинили оно што је добро, а клонили се онога што је рђаво. Неразумне животиње, опет, нису у стању да промишљају и расуђују о томе шта је зло јер у њих нема словесности нити подобнога разума. Мислим да смо, овим што је до сада речено, показали да је душа у људима разумна.

33. Да је душа створена бесмртна, то треба да увидимо из црквеног учења како бисмо тиме поткрепили оповргавање поштовања идолâ. Јер, познавању душе приближићемо се кроз познање тела и кроз сагледавање разлике између тела и душе. Наиме, пошто је наша беседа показала да је душа другачија од тела, а да је тело по својој природи смртно, сходно томе душа мора бити бе-

смртна јер није налик на тело. И опет, ако душа, као што смо показали, покреће тело, а њу сâму не покреће неко други, може се закључити да душа сâму себе покреће; па и након полагања тела у земљу, она и даље покреће сâму себе. Јер, није душа та која умире, него умире тело зато што се она од њега одваја.

А кад би душу покретало тело, тада би било сасвим природно да и она умире кад се њен покретач од ње одвоји; но, пошто душа покреће тело, природно је да она сâму себе покреће. А пошто сâму себе покреће, природно је да живи и после смрти тела. Јер, кретање душе није ништа друго до њен живот; онако, без сумње, као што и за тело велимо да живи све док је у покрету, а велимо да умире онда кад престане да се креће. То се јасно може видети и по њеном деловању док је унутар тела. Јер, и кад пребива у телу и кад је повезана са њим, она није потиснута нити је у сразмери са маленкошћу тела, него често бива да тело лежи на постељи и не креће се, него спава као да је умрло, а душа је по својој сили ипак будна и превазилази природу тела; па иако у телу пребива, она, као да га је напустила, замишља и созерцава оно што је надземаљско, па често бива да сусреће светитеље и анђеле који су изван овоземаљских тела, те им приступа због чистоте свога ума. А кад се раздвоји од тела, онда када то зажели Бог, Који ју је са телом и сјединио, зар неће тада имати јасније познање бесмртности? Јер, ако је живела животом изван тела и док је била сједињена са њим, тим пре ће живети и после смрти тела и њен живот неће престати, јер

таквом ју је саздао Бог кроз Свога Логоса, Господа нашега Исуса Христа. Због тога се, дакле, она сматра бесмртном и вечном, јер и јесте бесмртна. Па као што сматрамо, пошто је тело смртно, да су и његова чула смртна, тако мислимо да и душа, пошто промишља и созерцава оно што је бесмртно, мора бити бесмртна и мора вечно живети. Јер, мисли и разматрања о бесмртности непрестано су присутни у њој, те постају као некакав њен жиг који јој јемчи бесмртност. Стога, дакле, она и размишља о созерцању Бога и сама себи показује пут, те познање и схватање Бога Логоса не задобија споља, него из себе саме.

34. Велимо, дакле, сходно раније реченом, да су идолопоклоници, као што су се одрекли Бога и стали да се клањају неживим стварима, тако исто сматрали да немају разумну душу, те су због тога кажњени безумљем да себе међу бесловесне убрајају; а због тога су достојни сваког сажалења и сваке помоћи јер су се, као они који немају душе, клањали бездушним стварима. А ако пак тврде да имају душу и ако се горде због свога разума, и ако то са правом чине, зашто онда поступају као да немају душу и чине ствари које су противне разуму, те не умују о ономе о чему ваља умовати, него представљају себе већим и од Бога? Јер, иако имају бесмртну душу, а не виде је, изображавају Бога у стварима које су видљиве и смртне. А опет, као што су одступили од Бога, зашто Му изнова назад не притекну? Јер, као што су своје мисли одвратили од Бога, те су богове начинили од оних ствари које то нису, тако и ум своје душе могу узвисити и изнова се врати-

ти Богу. Могу се вратити ако одстрaне прљавштину сваке жеље у коју су се оденули и ако се толико очисте да нестане све што је туђе њиховој души, те покажу душу онаквом каква је створена, да би тако у њој могли видети Логоса Очовог, по чијем образу је она најпре и била саздана. Јер, човек је саздан по образу Божијем и створен је по Његовом подобију, како вели и божанско Писмо, говорећи у име Бога: *Начинимо човека ѿ својему образу и ѿподобију*.¹⁴³ Због тога душа, кад одбаци од себе сваку нечистоту греха која је по њој разасута, и кад очува чистим само оно што је по образу Божијем, те оно буде обасјано светлошћу, сасвим природно, као у каквом огледалу, види образ Бога, односно Логоса, а у Њему види Оца, чија је икона Спаситељ.

Али, ако наук сâме душе није по себи довољан пошто спољне ствари замагљују ум, те душа није у стању да види како ваља, тада је, опет, знање о Богу могуће стећи из свега онога што можемо видети; јер творевина својим поретком и својом складношћу као речима говори и објављује свога Владику и свога Саздатеља.

Познање Бога кроз ѿпознање ѿвари

35. Бог је, дакле, добар и човекољубив и стара се о душама које је створио; а пошто је по Својој природи невидљив и неспознатљив, будући да је изнад свакога створенога бића и да због

¹⁴³ Види *Посѡ*. 1,26.

тога људски род не може да има знање о Њему, и пошто су сва бића створена из небића, а Он је не-створен, због тога је Бог украсио творевину Својим Логосом како би Њега, који је по Својој природи невидљив, људи могли познати макар по Његовим делима. Јер, често се дешава да уметника, и онда кад га не видимо, познајемо по његовим делима; тако су говорили и о вајару Фидији;¹⁴⁴ наима, они који су посматрали сразмерност и узајамни склад појединих делова његових кипова, видели су сâмога Фидију иако он није био присутан. Тако исто и кроз поредак који влада у васељени треба да замислимо Бога, Који је њен Творац и Саздатељ, иако Га телесним очима не можемо видети. Јер, Бог није злоупотребио Своју невидљиву природу – нека нико ово не користи као изговор – и није Себе учинио потпуно непознатим за људе, него је, као што сам малочас рекао, тако украсио творевину да, иако је Сâм по природи невидљив, ипак по Својим делима буде спознатљив. Ово ја не велим од својега знања, него од онога што сам научио од људи богословâ, од којих је један Павле, који Римљанима овако пише: *Јер, шѣѣо је на Њему невидљиво, од ѣосѣѣања свѣѣѣа умом се на сѣѣворењима јасно види*;¹⁴⁵ а житељима Ликаоније¹⁴⁶ отворено каже: *И ми смо као и ви смрѣѣни људи, који вам благовесѣѣимо*

¹⁴⁴ Најзнаменитији вајар древне Грчке; живео крајем 5. века пре Христа. Познат је по скулптурама на атинском Акропољу.

¹⁴⁵ Римљ. 1,20.

¹⁴⁶ Види Дел. ай. 14,6; 11.

да се од ових нишѣавних ствари обраћѣ Бо-
гу живоме, Који створи небо и земљу и море и
все што је у њима; Који у ѣрошлим нарашѣаји-
ма беше ѣустѣио све народе да иду својим ѣуѣ-
вима, мада иѣак не остѣави себе неѣосведочена,
чинећи добро, дајући нам с неба дажд и године
родне, ѣунећи срца наша јелом и весељем.¹⁴⁷

Јер, ко је тај који, посматрајући небески круг
и путање Сунца и Месеца, као и места и круже-
ња осталих звезда, које иако су међусобно су-
протне и различите, ипак и у тој различитости
све одреда подједнако задржавају поредак, неће
помислити на то да оне то не чине сѣме од себе
него да постоји неки други творац који све то
уређује? Ко ли, посматрајући како Сунце излази
дању и како Месец сија ноћу, како се наизменич-
но смањује и пуни и како се број дана не мења,
него увек остаје исти, и посматрајући како неке
од звезда прелећу небеским сводом и на разне
начине мењају своје путање, а друге се крећу не
скрећући са своје путање, ко ли, дакле, неће за-
кључити да свакако мора постојати неки сазда-
тељ који свим тим управља?

36. Гледајући како су сједињене и како су у
складу оне ствари које су по својој природи су-
протне, као кад се види да је ватра измешана са
ваздухом и сува земља са водом, и да се оне не
противе једна другој, него сачињавају једно тело
као да и сѣме од једног тела потичу, ко ли се не-
ће досетити да изван њих постоји Онај Који је
њих сјединио? Видевши како зима уступа место

¹⁴⁷ Дел. ай. 14,15-17.

пролећу, а пролеће лету, а лето јесени, и видевши да, иако су по својој природи супротни – јер једно хлади, а друго пржи, једно храни, а друго затире – они сви ипак човеку пружају подједнаку и нешкодљиву корист, ко ли неће закључити, чак иако га не види, да мора постојати неко ко је већи од њих, неко ко свему дарује равнотежу и ко над свима управља? Видевши како ваздух придржава облаке и како је сва тежина воде везана у облацима, ко ли неће помислити на Онога Који их је везао и Који је заповедио да се тако збива? Или, видевши да ова земља, која је по својој природи врло тешка, почива на води и да непокретно мирује на води која је покретне природе,¹⁴⁸ ко ли неће закључити да постоји неко, то јест Бог, Који је створио земљу и успоставио тај поредак? Видевши периодично рађање плодова земаљских, кише које лију са неба, речне токове, извирање кладенаца, рађање животиња из супротних полова, и како све то не бива свагда него у одређеним временским периодима, и уопште, схвативши да се из несличних и међусобно противних ствари успоставља јединствен и једнообразан поредак ствари, ко се неће досетити да постоји једна сила која све то устројава и над свим управља, и то онако како је по њеној вољи? А она остаје постојана.

Јер, ове ствари се никада сâме од себе не могу сјединити нити појавити, због тога што су ме-

¹⁴⁸ Једна од древних теорија природе била је и та да земља почива на води. Види свети Василије Велики, *нав. д.* 1,33.

ђусобно супротне природе. Јер, вода је по својој природи тешка и тече надоле, док су облаци лагани, а својство лаких ствари је да се дижу увис; па и поред тога, видимо како се вода, која је тежа, задржава у облацима. Исто тако, земља је тешка, а вода је, опет, лакша од ње, па ипак оно што је лакше, одржава на себи оно што је теже, те земља не пада доле, него остаје постојана. И опет, мужјак није исто што и женка, па ипак се спајају у једно, и од њих двоје рађа се слично живо биће. Рецимо укратко: оно што је хладно, супротно је ономе што је топло, а оно што је влажно, противи се ономе што је суво;¹⁴⁹ па ипак, кад се међусобно сједине, не супротстављају се једно другоме, него из те сагласности настаје једно тело, и на тај начин они учествују у настанку свега постојећег.

37. Према томе, пошто су међусобно опречни и противни, ови елементи не би ступали у узајамно јединство да није некога ко је изнад њих и ко их је сјединио, а то је Господ, Коме се они препуштају и покоравају онако како су слуге послушне своме господару. И не супротстављају се један другоме јер сваки од њих има своје назначење; него знајући да је Господ тај Који их је сјединио да буду у складном односу, иако су противне природе, они се ипак усаглашавају због воље Онога Који њима управља. Јер, да заповешћу одозго није дошло до њиховог мешања, како би се спојило тешко са лаким, или суво са влажним, или оно што се креће кружно са оним што се

¹⁴⁹ То исто вели и свети Василије Велики, *нав. д.* 4,29.

креће у правој линији,¹⁵⁰ или ватра са хладноћом, или, уопште, како би се спојило море са земљом, или Сунце са Месецом, или звезде са небом, или ваздух са облацима, кад је природа свакога од њих различита у односу на природу онога другог? Јер, догодило би се да буде и велико растојање међу њима, те би једно пржило, а друго би хладило, оно тешко вукло би надоле, а насупрот томе, оно лако вукло би навише; Сунце би, с једне стране, осветљавало, а ваздух би, са друге стране, помрачивао. И звезде би устале једна против друге, јер неке од њих су на нижем, а неке на вишем месту; а ноћ не би уступала место дану, него би се борила против њега и супротстављала би му се.

Кад би се тако збивало, онда не бисмо посматрали савршени склад него несклад, не поредак него беспоредак, не устројство него опште расуло, не меру него несразмеру. Јер, због супротстављања и борбе нестало би свега, или би се видело само оно што би превладало. У томе би се, опет, показао несклад васељене. Наиме, кад би остао само један елемент, без помоћи од неког другог, тада би он сачињавао нескладну васељену, као што не би било сачувано цело тело кад би остала само једна нога или само једна рука. Јер, какав би то склад (тј. космос) био када би само Сунце сијало или само Месец кружио, или била само ноћ, или стално био дан? А опет,

¹⁵⁰ О кружном и праволинијском кретању (теорија припада Аристотелу) сликовитије говори свети Василије Велики, *нав. д.* 1,41–42.

каква би то била хармонија кад би постојало само небо без звезда, или звезде без неба? И каква би корист била од тога кад би постојало само море, или кад би земља остала без вода и без осталих делова творевине? Или како би живео човек, или уопште свако живо биће на земљи, кад би елементи твари били у међусобном сукобу, односно кад би постојало само оно што однесе превласт, премда не би било довољно за састав телеса? Јер, од свега што постоји, ништа не би могло бити састављено само од онога што је топло, или само од онога што је хладно, или само од онога што је влажно, или само од онога што је суво; него би све било без поретка и у потпуном расулу. Али, ни то што се чини да је превладало, не би било у стању да постоји без помоћи осталих елемената, јер и сада тако постоје.

38. Пошто, дакле, нема беспоретка, него у васељени влада поредак, и нема несразмере, него постоји сразмера, и нема несклада, него влада склад и хармонично устројство света, природно је да размислимо и да закључимо да постоји Владика Који је то све сабрао и сјединио и довео у потпуно сагласје. Јер, иако Га је очима немогуће видети, ипак, на основу поретка и хармоније узајамно противних ствари, можемо појмити њиховог Господара и Украситеља и Цара. Јер, ако видимо како неки град, као какву складно уређену васељену, настањују многи и различити људи, мали и велики, богати и сиромашни, стари и млади, мушкарци и жене; па иако се међусобно разликују, они ипак живе у слози, те богати не устају против сиромашних, нити велики против малих,

нити млади устају против старих, него сви подједнако живе у миру; видевши то, свакако ћемо закључити да постоји неки владар који управља том слогом, чак иако га ми не видимо. Јер, беспоредак је својствен безвлашћу, а ред указује на то да постоји управитељ. Тако, кад видимо међусобни склад појединих делова тела, односно кад видимо да се вид не бори против слуха, нити да је рука у сукобу са ногом, него да сваки од удова без икаквог бунта врши своју дужност, из тога можемо закључити да у телу сигурно мора постојати душа која свим деловима тела управља; премда је не можемо видети.

На тај начин, кроз поредак и хармонију света потребно је замислити Бога, Који је Управитељ тога света; и то једнога Бога, а не многе. Овај ред, дакле, који влада у устројству света, као и складна хармонија свега, указују не на многе, него на једнога господара и управитеља света, а то је Логос. Јер, кад би постојали многи господари створенога света, не би се могао одржати овакав поредак у васељени; него би због њиховог мноштва све било у нeredу пошто би сваки од њих по својој вољи вукао све према себи и борио се против другoгa. Јер, као што велимо да многобоштво представља безбоштво, тако исто велимо и да многовлашће представља безвлашће. Јер, ако свако укида власт оногa другoгa, тада нико неће представљати власт, него ће у свему бити безвлашће. Тамо пак где нема никакве власти, владаће потпуни неред. И обратно, поредак и склад многих и различитих ствари указују на то да је власт једна. То је као кад неко по-

издаље слуша звук лире састављен из многих и различитих тонова и диви се њиховом складу и сазвучју, јер њен звук не представља само дубок тон, или само оштар, или само средњи, него сви они подједнако учествују у том сазвучју. И наравно, по томе слушалац схвата да лира не свира сама од себе, нити да по њеним струнама многи ударају, него је свестан да постоји један музичар, иако га не види, који својом вештином усклађује звук сваке струне у једно хармонично благозвучје. Исто тако, будући да у целом свету влада савршено хармоничан поредак, и да оно што је горе није у сукобу са оним што је доле, нити је оно што је доле у сукобу са оним што је горе, него сви сачињавају један поредак, природно је да закључимо како постоји један Господар и Цар свеколике творевине, а не многи; а то је Онај Који Својом светлошћу све обасјава и покреће.

39. Но, не треба ни да сматрамо како постоје многи господари и саздатељи творевине, него ради доследног благочешћа и ради истине треба да верујемо да је један њен Створитељ; а на то нам и сама творевина јасно указује. Сигуран показатељ да је Творац један јесте то што не постоје многи светови, него само један. Јер, да постоје многи богови, требало би да постоје и многи и различити светови. Наиме, не би било прилично да многи богови саздају један свет, нити да један свет буде саздан од многих богова, јер би из тога произашле неке неумесне ствари.

Најпре то да, ако би свет би створен од многих богова, тада би његови творци били немоћни, јер је њих много извршило једно дело; а то би

био ваљан показатељ да је сваки од богова имао несавршено знање о стварању. Јер, да је био довољан један бог, не би остали морали да допуњавају недостатке један другога. Тврдити пак да у Богу постоји нешто непотпуно, то не само да је бешчасно, него је и горе од непобожности. Јер, и неки човек уметник неће бити назван савршеним него немоћним ако неко дело није начинио сам, него уз помоћ многих. Ако би сваки од богова био у стању да целокупно дело сам изврши, а они су ипак сви сарађивали да би узели учешћа у томе делу, то би онда било смешно, јер би сваки због славе учествовао у томе делу како се не би помислило да је немоћан. А опет, говорити о таштини међу боговима – то је врло неумесно.

Затим, ако је неко био у стању да створи сву творевину, каква је онда корист од многих, кад је један био довољан да све створи? Уосталом, изгледало би непобожно и неразумно када би творевина била једна, а творци различити и многи, јер природни је закон да оно што је једно и савршено, буде веће од многих ствари које су различите. Ваља знати и следеће: ако је свет створен од многих богова, он мора имати различите и међусобно несличне кретње. Јер, покуравајући се свакоме од твораца, свет би имао и различите кретње. У тој разлици би, како је претходно већ речено, опет постојао несклад и општи беспоредак; јер ни брод, којим многи управљају, не може пловити право ако његову крму не држи један крманос. Нити лира, на којој многи истовремено свирају, може дати складан звук уколико није један уметник који на њој свира. Према томе, по-

што је једна творевина и пошто је један свет и један његов поредак, треба да замислимо и да је један Господ, Који је његов Цар и Творац.

Због тога је и Сâм Творац створио *један* васколики свет како се не би помислило да постоје и многи богови који су саздали многе светове, него пошто је један створени свет, да се верује да је један и његов Творац. Но, није један свет зато што је један Творац; јер Бог је могао да створи и друге светове. Али, пошто је један створени свет, природно је да верујемо да је један и његов Саздаатељ.

40. Ко би, дакле, Он могао бити? Свакако је неопходно да и то објавимо и кажемо, да не би неко опет, заведен незнањем о Њему, прихватио неког другог бога, и опет допао до оног ранијег безбожништва. Мислим да у вези са овим нико не гаји никакву сумњу. Јер, пошто је ова беседа показала да они које су песници називали боговима нису никакви богови, и доказала да су у заблуди они који творевину обожавају, и уопште указала на то да незнабожачко идолопоклонство представља безбожништво и непобожност, и пошто је све то природно оповргнуто, треба закључити да је у нас побожна вера и да Онај Кога ми клањамо и Кога проповедамо јесте Сâм истинити Бог, Који је Господ сваке твари и Творац сваке ипостаси. Ко је, дакле, Он, ако не Онај Који је свесвет и изнад сваког створеног суштаства, односно Отац Христов, Који, као врховни Управитељ, Својом мудрошћу и кроз Свога Логоса, нашега Господа и Спаситеља Христа, спасоносно управља над свим што постоји и све устроја-

ва и чини оно што Сâм сматра да је добро? А све је добро онако како је створено и што видимо да постоји, јер и то је по Његовој вољи. У ово нико не може сумњати. Јер, ако би кретање твари било бесловесно и ако би се све по случајности одвијало, тада би у праву био онај ко не би поверовао у оно што смо говорили; но, пошто је све саздано по разуму и мудрости и умећу, и пошто је све складно устројено, свакако је то устројио Онај Који је изнад свега тога, а то је нико други него Логос Божији.

Логосом пак не називам нешто што је сплетено са сваком творевином и што је запретано у њој, а то неки обично називају семеним логосом,¹⁵¹ и он је без душе и разума и ума, а дејствује само спољном силом и по мудрости Онога Који њом управља. Нити је то реч (тј. логос) као код разумног рода људског, која је састављена из слогова и која се ваздухом преноси. Логосом, на име, називам живог и делатнога Бога, Самореч доброга Бога свега постојећег, Који је нешто друго у односу на све што је постало и на сву творевину; Који је Логос доброга Бога, и то само и једино Његов; Он је Својим Промислом устројио васељену и осветљава је. Дакле, Он је доброга Оца добри Логос, Који је установио поредак свега, спајајући све оне ствари које су међусобно супротне, те је од њих успоставио једну хармонију. Он је „Божија сила и Божија Премудрост”;¹⁵² Он

¹⁵¹ О „семеним логосима” види свети Василије Велики, *нав. д. 3,42.*

¹⁵² Види *I Кор. 1,24.*

окреће небо и Он је обесио Земљу тако да се ни на шта не ослања, а наклоном Своје воље ју је утврдио. Он даје светлост Сунцу, које обасјава васељену и Месецу одмерава светлост. Њиме се вода утврђује у облацима и кише натапају земљу; Њиме је море ограничено, а земља буја свакаквим растињем и ниче свако биље. Ако после свега што је речено, неко неверан запита да ли уопште постоји Логос Божији, такав је сишао с ума пошто сумња у Логоса Божијег. Јер, све видљиве ствари доказују да је све Логосом Божијим и Његовом Премудрошћу саздано, и да ништа од онога што је створено не би било установљено да није постало од Логоса, и то божанскога Логоса, као што је већ речено.

41. Како рекох, Логос није налик на човечанску реч, која је састављена из слогова, него представља неизмењиву Икону Свога Оца. Јер, људи, будући да су из делова састављени и да су створени из небића, поседују реч која се да саставити и раставити. Бог је, међутим, Онај Који јесте, те стога није сложен; зато је и Његов Логос Онај Који јесте, а није сложен. Један и Јединородни Бог, Који је добар јер је из Оца као из каквог доброг извора произашао, све устројава и све одржава. Разлог због којег је Логос Божији уопште ступио у Своју творевину уистину је чудесан и саопштава нам да то није требало да се одигра на неки други начин него управо онако како се и збило. Наиме, ако испитамо природу створених ствари, које су, као што је познато, приведене из небића, видећемо да је она промењива и слаба и смртна; док је Бог свега по Својој природи благ

и предобар. Због тога је и човекољубив. Јер, у доброе нема зависти¹⁵³ ни према чему. Због тога Он ни за шта не завиди бићу, него жели да сви постоје, како би могао показати Своје човекољубље. Видећи, дакле, да је свеколика створена природа, колико то зависи од њених властитих логоса, промењива и трошна, а да не би то исто примила и сва васељена и разложила се у небиће, Он, Који је Својим вечним Логосом све створио и довео твар у постојање, није је оставио да због своје природе пропада и страдава, како не би дошла у опасност да опет доспе у небиће. Но Он, будући добар, Својим Логосом, Који је такође Бог, управља васељеном и одржава је да би твар, просветљена вођством и Промислом и устројством Логоса, могла да остане постојана јер ће учествовати у Ономе Који уистину *јесѣе* Логос Очев и Који ће јој помагати да остане у бићу. Тако јој се, наиме, неће десити оно што би је иначе снашло, а то је повратак у небиће, јер је одржава Логос, *Који је икона Бога невидљивога, Прворођени ѡре сваке ѡвари; јер Њиме (и у Њему) би саздано све (...) ѡто је видљиво и ѡто је невидљиво (...) и Он је глава (...) Цркве*,¹⁵⁴ као што у свetim Списима уче служитељи истине.

42. Дакле, овај свесилни и свесавршени свети Логос Очев, пошто се поставио изнад свега и на све стране распростро Своје силе, и пошто је обасјао све што је видљиво и што је невидљиво, све чврсто држи и ништа није оставио изван до-

¹⁵³ Платон, *Тимеј* 29е.

¹⁵⁴ *Кол. 1,15-18.*

машаја Своје силе, него све и кроза све, и свако засебно и све заједно, и оживљава и одржава; те чини да се основна начела сваке чувствене твари, као што су топло и хладно, влажно и суво, не сукобљавају међу собом, него су здружени и представљају једну хармонију. Захваљујући Њему и Његовој сили, ватра се не бори против хладноће нити влажно против сувог, него се ове ствари, које су по себи супротне, сада сједињују као нешто пријатељско и братско, те тако дају живот видљивим стварима и постају начело бића за тела. Покоравајући се овоме Богу Логосу, оно што је на земљи постаје живо, а оно што је на небу одржава се у постојању. Благодаречи Њему, све море и велики океан крећу се унутар својих граница; а све копно, као што је већ речено, заодева се травом и буја сваковрсним биљем. Но, да не бих траћио време набрајајући једну по једну ствар, рецимо: нема ничега међу бићима и међу створењима што није створено и постало у Њему и кроз Њега,¹⁵⁵ као што вели и онај човек Богослов: *У ѿочейку беше Лоѡс, и Лоѡс беше у Боѡа, и Лоѡс беше Боѡ. (...) Све кроз Њеѡа ѿосѡаде, и без Њеѡа нишѡа не ѿосѡаде шѡо је ѿосѡало.*¹⁵⁶ Као кад неки музичар свира вешто на лири усклађујући својим умећем дубоке и оштре и средње и остале тонове, те тако производи мелодију, тако и Премудрост Божија, држећи васељену као лиру, усклађујући оно што је у ваздуху са оним што је на земљи, а оно што је на небу са

¹⁵⁵ Кол. 1,17.¹⁵⁶ Јов. 1,1; 3.

оним што је у ваздуху, усклађујући оно што је скупно са оним што је појединачно и управљајући Својим наклоном и Својом вољом над свима, устројава један свет и један његов поредак у коме владају лепота и хармонија; а Он Сâм, остајући непокретан покрај Оца, Својом заповешћу све ставља у покрет, и то онако како се свака од тих ствари Оцу допада.

Чудесност Његовог Божанства је у томе што једним те истим наклоном све заједно, то јест не у размацама него истовремено, покреће и усклађује према природи свакога од њих: оно што се креће право и што се креће кружно,¹⁵⁷ што је горе, што је у средини, што је доле, што је влажно, што је хладно, што је топло, што је видљиво и што је невидљиво. Јер, истим Његовим наклоном оно што је праволинијско креће се право, оно што је кружно креће се укруг, а што је средње креће се у средини; што је топло, то се загрева, а што је хладно, то се хлади; и сваку твар, у складу са њеном природом, Он оживљава и одржава, те тако остварује чудесну и уистину божанску хармонију.

43. Да бисмо ово големо чудо схватили на неком примеру, упоредимо ово о чему говоримо са сликом једног великог хора. Хор је, наиме, састављен од различитих људи, деце, жена, као и стараца и оних који су још млади; па кад хороваћа дâ знак, сваки од њих пева по својој природи и по својим могућностима: човек пева као човек, дете као дете, старац као старац, младић као младић, а

¹⁵⁷ Види одељак 37, напом. 127, и свети Василије Велики, *нав. д.* 1,41-42.

сви заједно чине једну хармонију. Тако, на пример, и наша душа истовремено покреће чула која су у нама, и то према делатности свакога од њих, те кад се нека ствар појави, она се сва заједно покрећу: око да види, ухо да чује, рука да дотакне, нос да омирише, уста да окусе; а често покреће и остале удове тела, тако да ноге покреће на ход. Но, да бих појаснио ово о чему говоримо, учинићу то и преко трећег примера: то је налик врло великом граду над којим својим присуством управља владар и цар који га је и подигао; јер, кад је он присутан и кад заповеда, и када га има на оку, тада су сви покорни, те једни хитају да обрађују поља, а други ка каналима воденим како би воду доносили; један набавља храну; један одлази у скупштину, а други улази у цркву; судија одлази да суди, а господар да доноси законе; уметник се сместа лаћа свога дела, а морнар се спушта ка мору; градитељ се предаје грађењу, лекар неговању болесних, а зидар зидању; један одлази у врт, а други се враћа из врта; неки се занимају у граду, а неки из града излазе, и опет се у њега враћају. Све се то збива и одвија због присуства једнога господара и због његове заповести. Но, ако је овај пример можда и недовољан, онда ширим размишљањем ипак треба да замислимо да се овако збива и свеколикој твари. Јер, једним јединим наклоном који Бог Логос упути, све се истовремено доводи у ред и свако биће чини што му припада, а сви заједно представљају један поредак.

44. Јер, наклоном и силом Надзиратеља и Управитеља над свим, божанског и отачког Логоса, небо се окреће, звезде се крећу, Сунце сија,

а Месец се обрће, њиме се ваздух обасјава, етер¹⁵⁸ се загрева, а ветрови дувају; њиме планине стоје пружајући се у висине, море се таласа, а животиње које су у њему налазе храну, њиме Земља стоји непомична¹⁵⁹ и доноси плодове, а човек се рађа и живи и коначно умире; и уопште, њиме све задобија живот и креће се. Божанским наклоном ватра пали, вода хлади, врела извиру, реке плаве, доба и епохе пролазе, кише падају, облаци се пуне водом, бива пљусак, снег и кристали се леде; њиме птице лете, гмизавци се крећу, водене животиње пливају, море постаје пловно, земља је засејана семеном и у своје време се зазелени, растиње буја, те неко буде младо, неко сазрева, а неко расте и сазрева и затим пропада; неко, опет, нестаје, а неко се рађа и изнова појављује. Све то, и више од тога, које због обиља примера нисмо у стању да поменемо, Бог Логос покреће и устројава Својим наклоном, те осветљавајући и оживљавајући творевину и чинећи дивне и чудесне ствари, Он успоставља један свет, не изостављајући ни његове невидљиве силе. Јер, и њих, будући да је Он и њихов Творац, обухвата овом свеукупношћу, те их одржава и изнова их оживљава Својим наклоном и Својим Промислом. И ништа од овога свега не би могло бити подстицај за неверовање. Јер, као што Његовим Промислом и тела расту, и разумна душа је делатна и има могућност

¹⁵⁸ Види одељак 27, напом. 120, и свети Василије Велики, *нав. д.* 3,33.

¹⁵⁹ Види одељак 36, напом. 125, и свети Василије Велики, *нав. д.* 1,33.

да размишља и да живи, а за ово нису потребни многи докази јер видимо оно што се збива, тако и Сâм Логос Божији једним простим наклоном Своје силе покреће и одржава видљиви свет и видљиве силе, дајући свакоме од њих посебну енергију. Тако божанске силе делују на божански начин, а видљиве онако како их и видимо. Онај Који над свим управља и Који је Цар и Саздаатељ свега, све то чини ради славе и познања Свога Оца, те Својим учињеним делима безмало поучава и говори: *Примерено величини и лейоѿи сѿворењâ њихов се Узрочник созерцава.*¹⁶⁰

45. Јер, као што посматрајући небо и видећи његов склад и светлост звезда, можемо замислити Логоса Који је све то устројио, тако исто, мислећи о Логосу Божијем, природно је да имамо на уму Његовога Оца, Бога, из Кога Логос излази, те је стога с правом назван Весником и Послаником Свога Оца. Ово се, наиме, може видети и по ономе што се међу нама збива. Наиме, кад чујемо неку реч која од људи потиче, свесни смо да она извире из ума, па кад се том речју позабавимо, тада кроз изражену мисао можемо познати ум; а кад видимо силу Логоса, са много већом маштом и неупоредиво боље можемо замислити и Његовог доброг Оца, као што вели и Сâм Спаситељ: *Ко је видео мене, видео је Оца.*¹⁶¹

Све ово, дакле, и све боѿонадахнуѿо Писмо¹⁶² јасно и силно проповеда; њиме се и ми крепимо да

¹⁶⁰ Прем. Сол. 13,5.

¹⁶¹ Јов. 14,9.

¹⁶² Види II Тим. 3,16.

бисмо ти ово писали; а ти, ако се њиме будеш бавио, моћи ћеш да поверујеш у ово о чему говоримо. Јер, речи које су потврђене од оних који су већи, беспоговорно су веродостојне. Од сâмога почетка, дакле, божански Логос је чувао јудејски народ, говорећи му о напуштању идолâ: *Не ѡради себи лика резана ниѣи какве слике од оноѡа иѣио је ѡре на небу, или доле на земљи.*¹⁶³ Разлог за ниподаштавање идолâ на другачији начин изражава говорећи: *Идоли су њихови сребро и златѣо, дело руку човечијих. Устѣа имају, а не ѡворе; очи имају, а не виде; уши имају, а не чују; ноздрве имају, а не миришу; руке имају, а не хваѣају; ноѡе имају, а не ходе.*¹⁶⁴

Није Писмо изоставило ни поуку о стварању, али знајући врло добро колика је лепота дела Божијих, и да неки могу бити заведени том лепотом, те их неће гледати као дела Божија, него ће их посматрати као богове, оно се унапред брине о људима, говорећи: *И да не би ѣодиѡавши очи своје к небу и видевши Сунце и Месец и звезде, сву војску небеску, ѣреварио се и клањао им се и служио им; јер их Госѣод Боѡ ѣвој даде свим народима ѣод целим небом.*¹⁶⁵ Бог им је, дакле, све то подарио не зато да им то буду богови, него да кроз њихове енергије сви народи познају Бога, Саздатеља свега, као што је и речено. Јер, јудејски народ је још у старини имао већи наук о Богу, будући да Га је познавао не само из делâ ства-

¹⁶³ Изл. 20,4.

¹⁶⁴ Пс. 115,4-7.

¹⁶⁵ Зак. ѣон. 4,19.

рања, него и из Светога Писма. И уопште, одвраћајући људе од заблуде идолопоклонства и од бесловесног маштања, Бог вели: *Немој имати других богова уза ме.*¹⁶⁶ Не брани им да имају друге богове јер они, тобоже, постоје, него да се не би ко одвратио од истинскога Бога и почео да сматра боговима оне ствари које то нису; такви су, наиме, они богови које помињу песници и писци, а за које смо показали да нису богови. Али, и саме речи Божије, којима опомиње, показују да ови нису богови: *Немој имати других богова уза ме,*¹⁶⁷ јер се односе на будућност. Оно пак што ће се збити у будућности, не постоји онда кад се о томе говори.

46. Није ли, можда, пошто је оповргао безбожништво незнабожаца и идолопоклоника, божанствени наук престао и оставио човечански род да сам лута, и то без познања Бога? Нипошто, него унапред одговара на човекове помисли говорећи: *Чуј, Израиљу: Господ је Бог наш једини Господ;*¹⁶⁸ и опет: *Љуби Господа Бога својега из свега срца својега (...) и из све снаге своје;*¹⁶⁹ или: *Господа Бога својега бој се, и Њему служи, и Његовим се именом кун.*¹⁷⁰

Ово што сада говоримо, довољно је да покаже веродостојност оних речи које веле да цело-

¹⁶⁶ Изл. 20,3.

¹⁶⁷ У оригиналном тексту ове речи су изражене у футуру. Из превода Ђ. Даничића, који ми овде користимо, то се не може јасно видети. (Прим. њрев.)

¹⁶⁸ Зак. њон. 6,4.

¹⁶⁹ Зак. њон. 6,5.

¹⁷⁰ Зак. њон. 6,13.

купно богонадахнуто Писмо сведочи о томе како Логос промишља о свему и како све усклађује, како тврде људи богослови:¹⁷¹ *Ти си ѡсѣавио земљу, и сѣоји; ѡ Твојој наредби све сѣоји;*¹⁷² и опет: *Редом ѡевајѣ Госѡду хвалу, ударајѣ Госѡду нашему у ѣусле. Он засѣири небо облацима, сѣрема земљи дажд, чини ѣе расѣе на ѣорама ѣрава; даје сѣоци храну ѣезину.*¹⁷³ А зашто даје кроз Онога кроз Кога је и створио све? Зато што је природно да се кроз Њега, кроз Кога је све створено, показује и Промисао о свему што је створено. Ко би други то могао бити ако не Логос Божији, о Коме Писмо на другом месту вели: *Речју Госѡдњом небеса се сѣворише, и духом усѣа ѣеѡвих сва војска ѣихова.*¹⁷⁴ Јер, све је у Њему постало и све о Њему говори, а и Писмо нас у то уверава говорећи: *Он рече, и ѡсѣаде; Он заѡведи, и ѡказа се;*¹⁷⁵ као што и Мојсеј, који је по свему велики, на почетку своје повести о стварању света потврђује ово што је речено говорећи: *Поѣом рече Боѣ: да начинимо човека ѡ својему обличју, као шѣо смо ми.*¹⁷⁶ У почетку стварања неба и земље и свега осталог, Отац је рекао Логосу: *Нека буде свод (...) нека се сабере вода (...) и нека се ѡкаже сухо; (...) ѡсѣи земља*

¹⁷¹ Свети Атанасије боѣсловима назива само богонадахнуте писце Светога Писма. Види *О Очовечењу*, 18, 56, 57.

¹⁷² *Пс. 119,90-91.*

¹⁷³ *Пс. 147,7-9.*

¹⁷⁴ *Пс. 33,6.*

¹⁷⁵ *Пс. 33,9.*

¹⁷⁶ *Посѣ. 1,26.*

из себе *їраву* (...) и сваку душу живу.¹⁷⁷ Узимајући то у обзир, могли бисмо оптужити Јудеје да нису ваљано протумачили Свето Писмо. Могао би их неко упитати коме се Господ овим речима обраћа, јер говори заповедајући. Наиме, ако је говорио и заповедао ономе што је створено, онда би Његове речи биле сувишне, јер ове ствари још увек нису постојале, него је тек требало да буду створене; а нико се не обраћа ономе што не постоји, нити даје заповест да постане оно што још не постоји. Јер, да је Бог заповедао ономе што је требало да буде створено, требало је да каже: *Посїани*, дакле, или: *Посїани*, земљо, или: *Изникни*, биље, или: *Сївори се*, човече. Но, Он није тако учинио, него је заповедио говорећи: *Начинимо човека*, и: *Нека изникне биље*.¹⁷⁸ Из овога се јасно види да Бог о овим стварима разговара са неким ко му је близак. Природно је, дакле, да закључимо да је са Њим био неко са ким је разговарао док је све стварао.

А ко би други то могао бити ако не Његов Логос? Јер, са ким другим, рекло би се, Бог разговара него са Својим Логосом? Или ко је још осим Њега постојао док је саздавао све створено суштаство, него Његова Мудрост, која вели: *Кад је уређивао небеса, онде бејаш*.¹⁷⁹ У називу неба и земље обухваћено је све што је постало на небу и на земљи. Постојећи заједно са Оцем као Мудрост и посматрајући Га као Логос, створио је

¹⁷⁷ *Посї.* 1,6;9; 11,24.

¹⁷⁸ Види *Посї.* 1,26; 11.

¹⁷⁹ *Приче Сол.* 8,27.

васељену и утврдио је и устројио; а пошто је Он и Сила Очева, све је оснажио дарујући му биће, као што и каже Спаситељ: *Све шѣо видим да Оѣац чини, ѣо истѣо чиним и ја.*¹⁸⁰ Његови свети ученици уче да је од Њеѣа и кроз Њеѣа (...) *све ѣосѣало,*¹⁸¹ да је Он, Који је добар, од доброга Оца рођен и да је истинити Син, те да је Сила Очева и Мудрост и Логос. Но, није Он Логос и Сила и Мудрост Очева зато што је причасник свега тога, нити је то постао споља, као што се збива са бићима која заједничаре у Њему и којима Он дарује мудрост, те тако у Њему постају силни и логосни, него је Он Самомудрост, Самологос, односно сѣма Самосила Очева, Самосветлост, Самоистина, Самоправда, Самоврлина, односно *обличје и сјај*¹⁸² и *икона.*¹⁸³ Једном речју, Он је савршени плод Очев, једини Син и неизмењива Икона Очева.

¹⁸⁰ Види *Јов. 5,19.*

¹⁸¹ *Римљ. 11,36.*

¹⁸² *Јевр. 1,3.*

¹⁸³ *II Кор. 4,4.*

ПОГОВОР

47. Ко ли ће, дакле, измерити Оца да би сагледао колике су силе Његовога Логоса? Јер, као што Син јесте Логос и Мудрост Очева, тако исто, због снисхођења ка творевини и ради познања и поимања Творца, Он је Самоосвећење, Саможивот, Двери, Пастир, Пут, Цар, Владар, а изнад свега Спаситељ и Животворац и Светлост и Промисао о свему. Па пошто Отац из Себе има таквога Сина, Који је благ и Саздатељ, није Га сакрио од створених бића, него Га дан за даном свима открива, јер кроз Њега све саздаје и свему дарује живот. У Њему и кроз Њега Он и Себе објављује, као што вели Спаситељ: *Ја сам у Оцу и Отац у мени*.¹⁸⁴ Јасно је, према томе, да Логос почива у творевини, а што је створено, то заједно са Оцем живи у векове.

Дакле, пошто је све то тако, нема ничега што би било изван Њега, него и небо, и земља, и све што је у њима, од Њега зависи; па ипак, безумни људи су се удаљили од познања Бога и поштовања према Њему и почели више да уважавају оно што не постоји него оно што постоји; и

¹⁸⁴ Јов. 14,10.

уместо истинитога Бога, почели су да обожавају лажне богове, клањајући се *ѣвари умесѣо Творцу*,¹⁸⁵ доспевши тако до безумља и непобожности. Јер, то би било налик на оно кад се неко више дивѣ делу него уметнику, или кад је опчињен грађевинама у неком граду, а презире њиховог творца; или као кад неко хвали неки музички инструмент, а куди онога ко је саставио песму и начинио хармонију. Безумници и слепци код очију! Јер, како ће другачије упознати неку грађевину, или лађу, или песму на лири, ако је не подигне неимар, и ако је не сагради бродоградитељ, и ако је музичар не сачини? Дакле, онај ко тако мисли, тај је суманут и превазилази свако безумље, а чини ми се да нису здравога ума ни они који не признају Бога и не поштују Његовог Логоса, Спаситеља свега, Господа нашега Исуса Христа, кроз Кога Отац све устројава и одржава и о свему промишља. Имајући веру у Њега и указујући Му богопоштовање, о, богољубиви, радуј се и имај добро надање, јер плод побожности и вере у Бога јесте бесмртност и Царство небеско само уколико је душа украшена према законима Његовим. Као што вечни живот постаје награда за оне који живе у складу са законом Божијим, тако и оне који ходе путем супротним врлини, очекује велика срамота и велика пропаст у дан Суда јер су, иако свесни пута истине, чинили супротно од онога што су знали.

¹⁸⁵ Види *Римљ. 1,25*.

О ОЧОВЕЧЕЊУ БОГА ЛОГОСА

УВОДНА РЕЧ

Иако је од мноштва ствари само мањи део изречен, ипак је довољно ово што смо до сада говорили о заблуди и сујеверју идолопоклонства; о томе како су људи у сâмом почетку прибегли идолима и како су због своје злобе изумели да им се клањају. Онда смо, благодаћу Божијом, укратко говорили и о Божанству Логоса Очевог, о Његовом промишљању о свему и Његовој сили; и о томе како добри Отац кроз Свога Логоса све усклађује и све покреће и свему дарује живот. Но, блажени и истински христољупче, у наставку беседе о благочестивој вери прозборимо коју реч и о Очовечењу Логоса и размотримо Његово божанско јављање пред нама, које Јудеји оговарају, Јелини му се изругују,¹ а ми му се клањамо – како би се због привидне ништавности Логоса још више увећала и оснажила твоја вера у Њега. Јер, што Му се неверници више изругују, то им Он пружа веће сведочанство о Своме Божанству; а што су људи мање у стању да те знаке разумеју јер су им недоступни, то их Он више чини

¹ „Јудеји га оговарају, Јелини му се изругују.” Атанасије има на уму Павлове речи о томе да је Распеће Христово *Јудејцима саблазан, а Јелинима лудост* (I Кор. 1,23).

доступнима. Па све оно чему се они као недоличном ругају, Он Својом добротоу чини доличним; и све оно што људи својим мудролијама исмевају, Он Својом силоу показује као божанско. Својим сиромаштвоу Он кроз властито Распеће уништава маштарења идолопоклоничка, а оне који се ругају и који не верују, Он на невидљив начин преобраћа, тако да могу познати Његово Божанство и Његову силу.

Али, у приповести о свему овоме потребно је имати на уму и оно о чему смо претходно говорили, да би могао да схватиш и разлог телесног појављивања толико великог и узвишеног Логоса Очевог, и да не мислиш да је Спаситељ узео на Себе тело следећи природни закон; него нам се, иако је по природи бестелесан и постоји као Логос, због човекољубља и доброте Свога Оца и ради нашега спасења, показао у човечанском телу. Потребно је, дакле, говорећи о овој теми, да најпре кажемо нешто о постанку целокупне творевине и о Богу, њеном Саздатељу, како би свако на прави начин могао видети да се и обновљење творевине збива преко Логоса, Који ју је у почетку и створио. Отуда није противречна тврдња да Онај Логос кроз Кога је Отац саздао творевину, такође остварује и њено спасење.

2. Стварање света и саздавање свега што постоји, многи на различите начине поимају – па како ко жели, тако и тумачи. Наиме, неки веле да је све постало сâмо од себе и по случајности; такви

² Епикурејци су следбеници Епикура, древног философа. Епикурова философија је била у највећој мери матери-

су епикурејци,² који баснословје о томе како у свету нема Промисла, тврдећи супротно од онога што се јасно може видети. Према томе, ако је, као што они кажу, све постало сâмо од себе и без Промисла, тада би све морало постати једноставно и међусобно слично, а не различито. Другим речима, што се тела тиче, све што постоји морало би бити једно тело, односно постојало би или Сунце, или Месец; а што се људи тиче, читаво тело би морало бити или рука, или око, или нога. Но, у стварности није тако: видимо да Сунце постоји за себе, Месец за себе, а Земља за себе. Тако, и кад су људска тела у питању, видимо да постоји и нога, и рука, и глава. Такав распоред пак потврђује нам да то све није постало сâмо од себе и показује да је пре свих тих ствари постојао некакав узрок. По свему овоме можемо схватити да постоји Бог, Који је све саздао и свему успоставио поредак.

Неки други, опет, међу којима је велики Грк Платон,³ веле да је Бог створио све из прапостојеће и нестворене материје; наиме, Бог ништа не би могао створити да материја није одраније постојала; као што је дрводељи, да би могао нешто начинити, потребно дрво које већ постоји. Но, не знају да, говорећи тако, приписују Богу слабости. Јер, ако Он није узрочник материје, него у потпуности саздаје бића из материје која већ постоји, онда се може закључити да је нејак јер ни-

јалистичка и хедонистичка. – Диоген Лаертије, *Животи философа*, 10 (Епикур).

³ Ове Платонове теорије, које Атанасије овде наводи, налазе се у *Тимеју*.

је у стању да без материје начини ишта од онога што је створено. Управо онако као што је слабост дрводеље у томе што без дрвета не може начинити ништа од онога што је потребно. Према овој тврдњи, дакле, Бог ништа не би створио да материја није одраније постојала. Како би онда могао бити назван Творцем и Саздатељем, ако би се рекло да Његова могућност стварања зависи од нечега другог, односно од материје? Ако је то тако, тада Бог, по њиховом мишљењу, није Творац бића, него је само уметник који обрађује материју која је већ пред Њим, те тако Он није узрочник материје. Нити би, на било који начин, могао бити назван Саздатељем ако не саздаје материју из које је свака творевина постала.

Неки од јеретика чак замишљају да је Саздаатељ неко други, а не Отац Господа нашега Исуса Христа, показујући своје слепило таквим тврдњама. Јер, Господ вели Јудејима: *Нисѣ ли чииѣли да је њих Творац од ѡочейѣка сѣворио мушко и женско? И рекао: Збоѣ ѡѡѡа ће осѣавиѣи човек оца својеѡа и маѣер, и ѡрилейѣиће се жени својој, и биће двоје једно ѡело.*⁴ А затим, имајући на уму Творца, каже: *А шѣо је Боѣ сасѣавио, човек да не расѣавља.*⁵ Па како они онда могу сматрати да је твар туђа Оцу? Но, пошто Јован, имајући све то на уму, вели: *Све кроз Њеѡа ѡсѣаде, и без Њеѡа нишѣа не ѡсѣаде шѣо је ѡсѣало,*⁶ како може бити другога творца осим Оца Христовог?

⁴ *Матѣ. 19,4-5.*

⁵ *Матѣ. 19,6.*

⁶ *Јов. 1,3.*

ЦИЉ ОЧОВЕЧЕЊА

Предавање бесмртносци

3. Дакле, тако они баснословје; но, божанско учење и вера по Христу такво празнословље одбацује као безбожништво. Наиме, бића нису постала сама од себе, јер нису без Промисла, нити су постала из прапостојеће твари, пошто Бог није немоћан; него Свето Писмо зна да је Бог, кроз Свога Логоса, све створио из небића и подарио постојање ономе што уопште није постојало, како и вели кроз Мојсеја: *У њочейку створи Бог небо и земљу;*⁷ а у прекорисној књизи *Пасџир* каже се: *Поверуј, њре свега, да је један Бог Који је све створио и усџројио, и све њривео из небића у биће.*⁸ На то и Павле указује говорећи: *Вером сазнајемо да су свейови саздани речју Божијом, њако да је видљиво њостјало из невидљивога.*⁹

Бог је, дакле, добар; или, боље речено, Он је извор доброте; а у добром не може бити зависти према било чему. Према томе, не завидећи ниче-

⁷ *Посџ. 1,1.*

⁸ *Јермин Пасџир, Заповест 1,1.*

⁹ *Јевр. 11,3.*

му на постојању, Он је све из небића створио, и то кроз Свога Логоса, Господа нашега Исуса Христа. Међу свим створењима земаљским највише се смиловао човечанском роду, па видевши како човек није у стању да остане онакав какав је створен, подарио му је веће дарове: саздао је људе не напросто као све бесловесне животиње на земљи, него их је створио по Своме образу и предао им силу Свога Логоса да би тако поседовали извесну сенку Логоса и да би постали словесни, те били у стању да пребивају у блаженству, живећи истинским и заиста рајским животом светих. А опет, знајући да човечанско извољење има могућност да тежи на две стране, Бог је то предухитрио, те је законом и местом обезбедио благодат коју им је даровао. Наиме, увео их је у Свој рај и дао им закон да би, ако сачувају благодат и остану добри, живели у рају беспечалним и безболним и безбрижним животом, а осим тога, и да би имали обећање непропадљивости на небесима; а ако преступе и, изопачивши се, постану рђави, да познају да ће претрпети пропадљивост смрти којој подлеже њихова природа, те да неће више живети у рају, него ће надаље умирати изван њега и пребивати у смрти и пропадљивости. На то указује и божанско Писмо кад у име Божије вели: *Једи слободно са свакога дрвета у рајском врту; али с дрвета њознања добра и зла, с њега не једи; јер у који дан окусиш с њега, умрећеш.*¹⁰ Реч умрећеш не указује само на умирање, него на вечно пребивање у пропадљивости смрти.

¹⁰ Посл. 2,16-17.

4. Можда се чудиш зашто сада, иако смо намеравали да говоримо о Очовечењу Логоса, приоведамо о настанку човековом. Но, ни ово није далеко од циља наше беседе. Јер, неопходно је да, говорећи о Спаситељевом јављању нама, кажемо коју реч и о настанку човековом, како би могао да схватиш да смо ми постали узрок Његовог силаска и да је наш преступ призвао човекољубље Логоса, тако да је међу нас доспео и као Господ се појавио међу људима. Наиме, ми смо разлог Његовог Отеловљења, и због нашег спасења је показао Своје човекољубље и појавио се у човечијем телу.

Дакле, тако је Бог створио човека и хтео да овај остане у непропадљивости. Али, људи су се због своје лакоумности одвратили од умовања о Богу, размишљајући и изумевајући за себе зло, као што је раније већ речено; због тога су, у складу са претходним упозорењем, осуђени на смрт, и надаље нису били онакви какви су створени, него су их помисли развраћале, а смрт се зацарила у њима. Јер, преступање заповести довело их је до стања које је по природи; наиме, као што су постали а да их раније није било, тако исто је природно да њихово биће кроз време подноси пропадљивост, коју нема по себи. Јер, ако је у складу са њиховом природом да никада не постоје, него су у постојање призвани присуством и човекољубљем Логоса, природно је да буду лишени вечнога постојања, пошто су остали без појма о Богу и пошто су се вратили у небића (небића су лоша, а бића су добра јер су створена од истинскога Бога). То значи да они који умиру,

пребивају у смрти и у пропадљивости. По својој природи, дакле, човек је смртан јер је створен из небића (ἐξ οὐκ ὄντων). Но, по својој сличности са „Оним Који јесте” (τὸν ὄντα), коју је сачувао размишљањем о Њему, у стању је да одагна природну пропадљивост и да остане у непропадљивости, као што Премудрост вели: *Држање закона – сигурнос̃и нейрулежнос̃и*.¹¹ Онај ко је бесмртан, тај ће убудуће живети као Бог, као што то негде и божанско Писмо каже: *Рекох: богови с̃иe, и синови Вишњега сви; али ћeиe као људи йомрейшi, и као сваки кнез йаићейшe*.¹²

5. Дакле, Бог не само да нас је створио из небића, него нам је, благодаћу Логоса, даровао могућност да живимо по Богу; али, људи су окренули леђа ономе што је вечно и, наговорени од ђавола, усмерили своју пажњу ка ономе што је пропадљиво, те су тако с̃ами постали узрочници пропадања у смрти. Но, иако су људи, као што већ рекох, по својој природи пропадљиви, они су, благодарећи заједници са Логосом, надвладали оно што је по природи, јер пребивају у добру. Наиме, пошто је у њима присутан Логос, природна пропадљивост их се не дотиче, као што и Премудрост вели: *Бо̃г с̃и̃вори човека за нейрулежнос̃и и сазда га сликом сойс̃ивене вечнос̃и; но завишћу ђавола смр̃и̃ уће у свейш̃*.¹³

А пошто се то збило, људи су почели да умиру, а пропадљивост да расте на њихову штету, и

¹¹ Прем. Сол. 6,18.

¹² Пс. 82,6-7.

¹³ Прем. Сол. 2,23-24.

превладала је над природним стањем целокупног људског рода јер је имала уза се и божанску претњу у вези са преступањем заповести, која људима беше изречена. Јер, ни у сагрешењима људи се нису зауставили пред одређеним границама, него су се мало-помало ширили, и тако доспели до крајње неумерености. У сâмом почетку изумели су злобу и тиме на себе навукли смрт и пропадљивост; затим су допали до неправде и стали да прекорачују свако безакоње; нису се зауставили код првога зла, него су изумевали све нова и нова, постајући тако незасити у греху. На све стране бивале су прељубе и крађе, а васколика земља беше препуна убистава и грабежа. И не беше закона који би зауставио пропаст и неправду; а сваки је човек чинио и свако зло понаособ и сва зла заједно. Градови су војевали против градова и народи су устајали на народе; свеколика васељена беше раздељена побунама и биткама, и сваки се надметао у безакоњу. Не беху им страна ни противприродна дела, као што рече Апостол који је Христа сведочио: *Јер и жене њихове ѿреѡворише ѿприродно уѡѡребљавање у ѡроѡивѡприродно; а и сѡѡ ѡако и мушкарци, ѡсѡавивши ѿприродно уѡѡребљавање жена, расѡалише се жељом својом један на дру҃о҃а, мушкарци са мушкарцима чинећи срам, ѡримајући на себи од҃говарајућу ѡлаѡу за своју заблуду.*¹⁴

6. Пошто је, дакле, смрт завладала и пошто се пропадљивост настанила међу људима, човечански род је почео да се изопачује, словесни и

¹⁴ Римљ. 1,26-27.

по образу Божијем створени човек стао је да се губи, а сâмо дело Божије да пропада. Јер, сада је и смрт, као што већ рекох, природним законом завладала над нама. И нико не беше у стању да избегне закон, јер њега је, због човековог преступа, Бог успоставио. Уистину би било неумесно, а истовремено и неприлично, кад би се тако збивало. Јер, неумесно би било да Бог нешто каже, а да се то не обистини; наиме, пошто је Он успоставио закон да ће човек умрети уколико преступи заповест, неприлично би било да он после преступа не умире и да се реч Божија не одржи. Јер, не би Он био истински Бог када човек не би умирао, а Он је рекао да ћемо умирати. А опет, неприлично би било и то да бића која су једанпут створена као словесна и која заједничаре у Његовом Логосу, сада опет нестану и због пропадљивости се врате у небиће. Јер, не би било достојно доброте Божије да бића која је Он створио, пропадају због преваре којом је ђаво обмануо људе. Уосталом, било би врло неприлично да нестане умећа Божијег које се види на људима, било због њиховог немара, било због обмане демонске.

Дакле, пошто су се словесна бића изопачила и пошто су таква дела Божија доспела до пропасти, шта је Бог, будући добар, требало да чини? Да допусти да пропаст однесе победу над њима и да надвлада смрт? Па каква је корист онда била од њиховог стварања у почетку! Јер, боље је било да бића нису ни створена, него да су створена, а затим занемарена и препуштена пропасти. Наиме, Богу се више приписује немоћ из немара не-

го доброта, јер ако Он, створивши бића, не хаје због пропадања Своје творевине, онда боље да у почетку није ни створио човека. Јер, да га није створио, не би било никога ко би ту немоћ уочио. Но, пошто га је створио и привео у постојање, било би сасвим нелогично да Његова створења пропадају, и то чак пред очима Саздатељевим. Према томе, Бог није смео да дозволи да људи срљају у властиту пропаст, јер је то недолично и недостојно Божије доброте.

7. Али, као што је то требало да се збуде, тако се, опет, с друге стране, супротставила праведност Божија како би се Бог показао истинитим у Своме закону о смрти. Јер, било би неприлично да се Бог, Који је отац истине, због наше користи и нашега опстанка покаже као варалица. Па шта је онда Бог требало да постане или да учини у вези с тим? Да захтева од људи да се покају због свога преступа? То би, рећи ће неко, било достојно Бога; наиме, као што је преступ довео до пропадљивости, тако и покајање доводи од непропадљивости. Но, покајање би, опет, подразумевало наклоност Божију.¹⁵ Тако би се Бог опет показао као неистинит јер не би људе држао у смрти. Али, покајање и не враћа човека из стања у којем је по природи, него само ослобађа од прегрешења. Наиме, кад би постојало само са-

¹⁵ Уколико би се људи због свога сагрешења покајали и кроз покајање поново стекли изгубљено стање, онда би се опет показало да није истинито оно што је Бог рекао; јер, људи би сами нашли начина да некажњено преступају заповест Божију.

грешење и кад не би за њим следила пропадљивост, тада би покајање било довољно. Но, пошто је над људима, који су једанпут прибегли преступу, завладала природна пропадљивост и пошто им је одузет образ Божији, шта је друго требало да се збуде? Или ко је требало да их поврати ка тој благодати ако не Логос Божији, Који је у почетку све из небића створио? У Његовој власти је да оно што је пропадљиво доведе до непропадљивости и да над свима сачува власт Очевоу. Јер, пошто је Он Логос Очев и пошто је изнад свега, разумљиво је да је само Он у стању и да све изнова створи, и да пострада за све, и да буде моћни заступник свих пред Оцем.

8. Због тога, дакле, бестелесни и непропадљиви и невештаствени Логос Божији ступа у наш простор а да при том ни раније није био далеко. Јер, ниједан део творевине није без Њега, него Он, постојећи уз Свога Оца, све Собом испуњава, и снисходећи због Свога човекољубља, долази да нам се објави. Па видевши како словесни род пропада и како смрт кроз пропадљивост царује над њим; видевши да је претња због преступа подржала пропадљивост над нама и да је узалуд укидати закон пре но што се испуни; видевши неприличност свега што се збило, и да не стаје оно што је Он створио; видевши и прекомерна зла човечија, и да су се безмало толико умножила да су постала неподносива за човека; видевши, исто тако, и то да су сви људи одговорни за смрт – Логос се смиловао на наш род, сажалио се на наше слабости, и не подвргавајући се власти смрти, спустио се до наше пропадљивости

да не би нестало оно што је створио и да се дело које је Отац учинио људима не би показало узалудним. Узео је на Себе тело, и то не неко које је другачије од нашега.

Но, није желео напросто да узме на Себе тело, нити је хтео само да се појави; јер, да је само хтео, могао је да се појави и да то Његово богојављање буде остварено кроз неко друго тело које је веће од нашега. Али, Он прима наше тело, и то не било какво, него од Пречисте и нескверне Дјеве, која мужа не беше искусила; прима тело које је чисто и нетакнуто мушким општењем. Будући да је силан и да је Створитељ свега, Он саздаје у Дјеви храм за Себе, односно тело, и усваја га као какав орган у коме се може познати и у коме је настањен. И тако, пошто су сви људи одговорни за смртну пропаст, Логос је примио од нас тело које је подобно нашим телима, и предао га је смрти у име свих, односно принео га је Оцу; а учинио је то због Свога човекољубља, да би, пошто сви у Њему умру, био уништен закон пропадљивости који је људима наметнут. Јер, у Телу Господњем искупљени смо од власти смрти, и за њу више нема места међу људима који су Њему подобни; да би људе, који су допали до пропадљивости, изнова вратио у непропадљивост, да би их, усвојивши тело, вратио из смрти у живот, и да би благодаћу Васкрсења одагнао од њих смрт, као што огањ уништава трску.

9. Знао је, дакле, Логос да нема другог начина да буде уништена пропадљивост људи осим да Он за њих умре. Но, било је немогуће да Логос умре, будући да је Син Очев и да је бесмртан.

Стога је Он, да би могао умрети, узео на Себе тело како би оно, поставши заједничар Логоса Који је над свима, постало способно и да умре за све и да остане непропадљиво, благодарећи Логосу Који се у њему настанио, а затим, благодатним даром Васкрсења, да заустави пропаст свих других тела. Због тога је Он тело које је узео на Себе, предао смрти као какву жртву заклања и жртвени принос ослобођен сваке нечистоте; тиме је, приносећи пригодну жртву, места одагнао смрт од свих људи који су по Његовом подобију. Наиме, пошто је Логос Божији изнад свега, принео је на жртву Свој храм и телесно средство искупљења за све, и тако исплатио човеков дуг према смрти. Пошто се, поседујући тело налик свим људским телима, непропадљиви Син Божији присајединио свим људима, Он их је све оденуо у непропадљивост, дајући им с правом обећање васкрсења. Дакле, ни сâма ова смртна пропадљивост нема више власти над људима јер се Логос, кроз једно тело, сада настанио међу њима. Наиме, ако какав велики цар уђе у неки град и настани се у једној од његових кућа, сав ће град, дакако, бити достојен велике части, и никакав непријатељ нити разбојник неће насрнути на град да га уништи, него ће град бити достојен пажње због тога што је у једној од његових кућа цар настањен. Тако се збило и са Царем свега. Јер, кад је дошао међу нас и кад се уселио у једно тело које је налик нашим телима, престао је сваки насртај непријатеља на људски род и ишчезла је смртна пропадљивост која је некада над људима владала. И нестало би људскога рода да није до-

шао Син Божији, Владика свега и Спаситељ, да поднесе смртну кончину.

10. Ово велико дело заиста и приличи доброти Божијој. Јер, ако неки цар сагради кућу или град, па га због немара његових житеља разбојници освоје, он неће према томе бити равнодушан, него ће своје дело осветити и спасти, не гледајући на немар његових житеља, него гледајући на оно што му је дужност да чини. Тим пре ни Бог Логос предоброга Оца није презрео Своју творевину, односно човечански род, и није допустио да он тоне у пропадљивост, него је смрт која се збила, укинуо приношењем властитога тела; немар човеков је исправио Својим учењем, а све што је људско, остварио је Својом силом.

У то се свако може уверити из речи бого-слова Спаситељевих уколико чита њихове Списте, где се вели: *Јер нас љубав Христѡва обузима, ѡа овако мислимо: да ако један за све умре, ѡи сви умреше; и Он за све умре, да они који живе не живе више себи, него Ономе Који за њих умре и васкрсе*¹⁶ из мртвих, односно Господу нашему Исусу Христу; и опет: *А ѡривремено мањим од анђелâ видимо Исуса, због сѡрадања све до смртѡи, овенчанога славом и чашћу, да би ѡо благодаѡи Божијој окусио смртѡ за све.*¹⁷ Затим Писмо указује и на разлог због којег је Сâм Бог Логос, а не неко други, требало да се очовечи, па каже: *Јер је ѡприкладно Богу, за Којега је*

¹⁶ II Кор. 5,14-15.

¹⁷ Јевр. 2,9.

све и кроз Којеѡа је све, Који ѡриведе мноѡе синове у славу, да челника њихова сѡасења учини савршеним кроз сѡрадање.¹⁸ Ово говорећи, Писмо нам показује да нико други није могао да одвоји људе од настале пропадљивости осим Бога Логоса, Који их је у почетку и створио. Па и то да је Сѡм Логос узео на Себе тело како би га принео на жртву за остала подобна тела, и то Писмо показује говорећи: *А ѡошѡо су деца од крви и мяса, и Он најѡеише ѡосѡаде ѡо исѡо, да смрћу саѡре оноѡа који има силу смрѡи, ѡо јесѡ ѡавола; и да избави оне који из сѡраха од смрѡи целоѡа живоѡа беху робови.*¹⁹ Јер, жртвом властитога тела учинио је крај закону који је био против нас и, дајући нам наду на васкрсење, изнова је поставио почетак нашег живота. Наиме, пошто је због људи смрт завладала међу људима, због тога се, опет, кроз Очовечење Бога Логоса одиграло уништење смрти и васкрсење живота, као што вели христовосни Апостол: *Јер ѡошѡо је кроз човека смрѡ, кроз човека је и васкрсење мрѡвих; јер као шѡо у Адаму сви умиру, ѡако ће и у Хрисѡу сви ожи-вѡи;*²⁰ и томе слично.

Јер, сада више не умиремо као осуђеници, већ подстакнути надом, чекамо опште васкрсење; а то васкрсење ће нам у своје време открити Сѡм Бог, Који га је остварио и нама подарио. То је, дакле, први разлог за Очовечење Спаситеље-

¹⁸ Јевр. 2,10.

¹⁹ Јевр. 2,14-15.

²⁰ I Кор. 15,21-22.

во. Међутим, да се његов племенити долазак међу нас с правом одиграо, то се лако може разумети и из овога што следи.

Предавање могућности њознања

11. Када је Бог, Који над свима има власт, кроз Свога Логоса створио људски род, знао је, дакако, и за слабости људске природе, односно да она неће бити у стању да сâма по себи позна свога Творца, па чак ни да стекне појам о Богу; јер, Он је нестворен, а они су из небића створени; Он је бестелесан, а они су овде доле створени са телом; и уопште, много је недостатности код створених бића да би она могла појмити и познати свога Творца. Па опет, добар какав јесте, Бог се смиловао на човечански род, те људе није оставио без могућности да Га познају, како њихов живот не би био безуман. Јер, каква је корист од створења ако не познају свога Творца? Или како створења могу бити словесна ако не познају Логоса Очевог, у Кومه су и постали? Наиме, неће се баш ни по чему разликовати од бесловесних бића ако не познају ништа осим земаљских ствари.

А и зашто би их Бог створио да је желео да Га не познају? Те стога, да се то не би догодило, и пошто је добар, Он им је предао Свој образ, односно Господа нашега Исуса Христа, и створио их је по Своме образу и подобију – да би тим благодатним даром, познавши образ, односно Логоса Очевог, били у стању да појме Сâмога Оца, па

да, познајући свога Творца, живе уистину срећним и блаженим животом.

Али, људи су презрели и занемарили благодат која им је на тај начин дарована; толико су се окренули од Бога и толико су своју душу помрачили да не само што су изгубили сваки појам о Богу, него су једне појмове заменили другима. Јер, уместо истине, изградили су себи идоле; уместо истинскога Бога, приклонили су се боговима који то нису, поштујући *ѣвар умесѣо Творца*;²¹ а што је од свега најгоре, они част која припада Богу, указују дрвету и камењу и свакој твари, чинећи и горе ствари од ових, као што је претходно већ речено. До толике безбожности беху доспели да су чак и демоне почели проглашавати за богове, испуњавајући тиме своје жеље. Жртвовали су бесловесне животиње, па су чак и људе, као што је већ речено, клали на жртву приликом својих обреда у име тих богова, те су се тако још више покоравали њиховој помами. Због тога су се, дакле, од њих учили којекаквим враџбинама, а нека гатања и прорицања су заводила људе, те су они разлоге свога рођења и постојања приписивали звездама и свему што је на небу,²² и нису размишљали ни о чему другом осим о ономе што су могли видети. И уопште, све је било препуно безбожништва и безакоња, а само Бога и Њего-

²¹ Римљ. 1,25.

²² Атанасије има на уму астрологију, односно схватање према коме људске судбине зависе од распореда звезда у тренутку њиховог рођења. О овој заблуди опширно говори свети Василије Велики, *Шесћоднев*, 6,24-28.

вог Логоса људи не беху познали иако Бог Себе није скрио и оставио невидљивим, нити је људима подарио нејасно знање о Себи, него се на многе и различите начине пред њима приказао.

12. Благодатни дар човеку да је створен *йо образу* Божијем, довољан је сâм по себи за познање Бога Логоса, а кроз Њега и Оца. Но, пошто је Бог познавао слабости људи, унапред је промислио о њиховом немару, тако да они, ако и не хају за то да сâми од себе познају Бога, ипак, кроз дела стварања, не могу да не познају Творца. Међутим, пошто је људски немар мало-помало доспео до свог најгорег вида, Бог је опет унапред промислио о тој људској слабости, те им је послао Закон и пророке које су могли познати, тако да, ако су били безвољни да подигну поглед ка небу и познају Творца, сада су из непосредне близине имали учење. Јер, људи од својих ближњих могу научити о ономе што је од њих сâмих узвишеније.

Могли су, дакле, да подигну поглед ка величанству неба и да, спознавши савршени склад творевине, познају и њенога Владара, односно Логоса Очевог, Који, кроз промишљање о свему, чини да сви људи могу познати Оца; и због тога Логос све покреће како би сви људи кроз Њега познали Бога. Но, ако им је чак и то било мрско, могли су да у додиру са светитељима од њих науче да је Саздатељ свега Бог, Отац Христов, па и то да поштовање идолâ представља безбожништво и да је препуно сваког бешчашћа. Могли су људи и да познају Закон Божији, да престану да чине свако безакоње и да живе врлинским живо-

том. Јер, Закон није био само за Јевреје, нити су пророци само због њих били послати (премда су они Јеврејима били послати и Јевреји су их гонили), али су пророци ипак свима представљали свештени наук како би сва васељена познала Бога и живљење по души. Но, и поред толике добротe Божије и Његовог човекољубља, људи ипак, савладани привременим задовољствима и демонским измишљотинама и обманама, нису прихватили истину, већ су испунили себе мноштвом свакаквих зала и прегрешења, тако да више нису изгледали као словесна бића, него су по свом владању изгледали као бесловесни.

13. Тако су, дакле, људи постали безумни и тако је демонска заблуда засенила све и закрилила знање о истинском Богу. И шта је Бог требало да чини? Да прећути толико велику заблуду и да пусти да демони обмањују људе и да ови не познају Бога? И због чега је човек у почетку саздан по образу Божијем? Боље би било да је напосто створен као бесловесно биће, него што је створен као словесно биће, па живи животом бесловесних. И уопште, каква је била потреба да он у почетку прими појам о Богу? Јер, пошто ни сада није достојан да га прими, није му га ни у почетку требало дати. И какве је користи од човека могао имати Бог, Који га је створио, и каква слава Њему припада, кад се људи које је Он створио не клањају Њему, него сматрају да су их неки други богови створили? Јер, овако се чини да их је Бог створио другима, а не Себи. Наиме, кад неки човек буде краљ, он не допушта да житељи крајева које је стекао служе каквим другим го-

сподарима, нити да коме другом прибегавају, него их граматама подсећа, а често им и преко својих пријатеља упућује писма, па чак, ако буде потребе, и сâм одлази и својим присуством их опомиње како не би служили другима и како његово дело не би остало неизвршено. Зар се неће много више Бог сажалити на Своја створења и не допустити да заблуде од Њега и да служе боговима који и не постоје – тим пре што та заблуда бива узрок њихове погибије и њихове пропасти? Јер, не би требало да пропадне оно што је једном постало заједничар образа Божијег.

Дакле, шта је Бог требало да учини? Или шта је друго требало да се збуде – него да се обнови оно што је *йо образу*, да би кроз то људи опет били у стању да познају Бога? А како се то могло испунити, ако не доласком Сâме Иконе Божије, односно доласком Спаситеља нашега Исуса Христа? Јер, кроз људе се то није могло остварити пошто су и сâми створени по образу; али ни кроз анђеле, јер они нису иконе Божије. Због тога је Логос Божији Сâм дошао да би, пошто је и Сâм Икона Очева, изнова могао саздати човека по образу Божијем. То није могло да се збуде уколико се не појаве смрт и пропадљивост. Због тога је Логос с правом узео на Себе смртно тело да би тако и смрт могла да нестане у Њему, а људи, који су створени по образу Божијем, да могу опет бити обновљени. За ово није било потребно ништа друго до Икона Очева.

14. Наиме, кад се неки лик који је на дасци насликан, изгуби због прљавштине која га је споља прекрила, тада је неопходно да опет дође онај чи-

ји је то лик како би се на истој подлози могао обновити његов образ (јер се не баца подлога на којој је његов лик изображен, пошто и тако представља његов образ, него се на њој изнова слика);²³ на исти начин је и Пресвети Син Очев, Који је Икона Очева, дошао међу нас да би обновио човека, који је по Његовом образу саздан, и да би, кроз остављење грехова, пронашао оно што је изгубљено, као што и Сâм вели у Јеванђељима: *Син Човечији дође да ѣоѣражи и сѣасе изгубљено*.²⁴ Због тога је и Јеврејима говорио: *Ако се ко [изнова] не роди*;²⁵ а тиме није имао на уму рођење од жене, као што су то они замишљали, него је указао на то да је „по образу” Божијем она душа која је обновљена и пресаздана. А пошто је идоломанија и безбожништво завладало васељеном, и пошто се изгубила представа о Богу, ко је био тај који ће васељену научити о Оцу? Да неће неко рећи да је то човек? Али, људи нису могли да прокрстаре целим поднебесјем, нити су по својој природи били у стању да хитају, нити је било извесно да поседују моћи за нешто такво, нити су, опет, сâми по себи способни да се одупру обмани и прелести демонској. Јер, пошто је у свих душа рањена и пометена демонском обманом и идолском залудношћу, како би они онда могли човекову душу и човечански ум убедити у оно што ни

²³ Ово место, у нешто измењеном облику, користи римски папа Адријан у својој Посланици императорима Константину и Ирени, која је уврштена у Акте Седмог васељенског сабора. Акт 2, Mansi 12, 1067 bc.

²⁴ Лук. 19,10.

²⁵ Јов. 3,5.

сâми не могу видети? А ако неко нешто ни сâм не може видети, како о томе може другога поучити? Но, можда ће неко рећи како је за то била довољна творевина. Али, да је била довољна творевина, тада се не би збила толика зла. Јер, и творевина је постојала, па се људи опет нису ништа мање срозавали у заблуду о Богу.

Ко је други, дакле, био потребан него Логос Божији, Који види и душу и ум, Који покреће све што је у творевини и кроз све открива Оца? Јер, Он, Који Својим Промислом о свему и Својим уређивањем свега поучава о Оцу, Он је у стању да и сâмо учење обнавља. Па како се то збива? Можда ће неко рећи да је то било могуће остварити кроз иста средства, односно да Он кроз дела творевине изнова открије све о Себи. Али, то више није било поуздано. Свакако није; јер, људи то претходно већ беху презрели, и своје очи не беху усмерили ка горе, него ка доле. Због тога Он с правом, желећи да то људима буде на корист, долази као човек и узима на Себе тело подобно онима који беху доле; тако они људи који нису хтели да Га познају кроз Његово промишљање о свему и управљање васељеном, могу макар и кроз дела овога тела да познају Логоса Божијега, Који је у телу, а кроз Њега да познају и Сâмога Оца.

15. Дакле, као што добри учитељ, који се стара о својим ученицима, оне међу њима који нису у стању да постигну велика знања, по снисхођењу поучава на примерима најпростијих чињеница, тако чини и Логос Божији, као што вели и апостол Павле: *Пошѣо, дакле, у ѿремудросѣи Божјој, свей мудрошћу не ѿозна Боґа, изволи се Боґу да*

лудошћу ѿроѿведи сѣасе оне који верују.²⁶ Пошто су људи, одвративши се од ваљаног поимања Бога и упирући своје очи ка доле, као да су у какав бездан потонули, потражили Бога у творевини и у чулним стварима, те су од смртних људи и од демонâ начинили себи богове, због тога је човекољубиви Логос Божији, Који је општи Спаситељ свих, узео на Себе тело и као човек међу људима поживео, постајући тако доступан чулном опажању свих људи. Тиме они који Бога замишљају као телесно биће, кроз она дела која Господ посредством тела остварује, могу појмити истину, а кроз сâмо Тело Господње могу замислити Оца. Но, пошто су они људи и свагда замишљају оно што је људима блиско, све што су својим чулима опажали било им је на корист и из свега су спознавали истину. Јер, иако су се клањали творевини, ипак су могли видети да она исповеда Христа Господа. Иако је њихов ум био привржен људима тако да су их и боговима сматрали, ипак се из Спаситељевих дела, кад се она упореде са делима тих људи, видело да је међу људима само Спаситељ Син Божији, јер они не беху у стању да чине таква дела каква је учинио Логос Божији. Иако су били привржени демонима, ипак су, гледајући како их Господ изгони, спознали да је само Он Логос Божији и да демони нису богови.²⁷ Премда

²⁶ I Кор. 1,21.

²⁷ Свето Писмо открива, а са тим се слажу и црквени писци, да многобожачки богови нису потпуно непостојећа бића, него су то демони који су играли улогу Божанства, те су чинили чудеса, исцељивали и прорицали.

је њихов ум био обузет мртвима, те су се клањали својим херојима и идолима које су њихови песници прогласили за богове, ипак су, видевши Васкрсење Спаситељево, исповедили да су оно лажни богови, а да је истинити Бог само Господ, Логос Очев, Који влада над смрћу.

Због тога је и рођен, и као човек поживео и умро и васкрсао, ублаживши и засенивши Својим делима све што су људи одвајкада чинили, како би подигао људе оданде где беху пали и како би их поучио ко је Његов истински Отац, као што и Сâм вели: ...*Дође да ѿоѿражи и сѿасе изгубљено.*²⁸

16. Пошто је ум човечији једанпут пао до чувствених ствари, Логос је Себи наметнуо тело и тако се јавио да би као човек понео терет људског рода и да би чула људи на Себе усмерио како би Га они убудуће видели као човека, како би видели дела која чини и уверили се да Он није само човек, него и Бог, и Логос, и Премудрост истинитога Бога. То је и апостол Павле хтео да покаже кад је рекао: ...*Да бисѿе, укореењени и уѿемељени у љубави, мо҃гли разумейѿи са свима свейѿима шѿѿа је ширина и дужина, и дубина и висина, и ѿознаѿи љубав Хрисѿову, која ѿревазилази разум, да бисѿе се исѿунили сваком ѿуноћом Божијом.*²⁹ Логос се, дакле, свуда распростире: и горе и доле, и у дубину и у ширину; горе је у стварању, а доле у Свом Очовечењу; у дубини је у аду, а у ширини је у свету. Све је препуно

²⁸ Лук. 19,10.

²⁹ Еф. 3,18-19.

знања о Богу. Због тога ни жртву за све није поднео одмах пошто је међу нас дошао, нити је одмах Своје тело предао смрти и васкрсао га, јер би тако остало у тајности све што је починио; него је, живећи у телу, Себе учинио видљивим, и савршавајући дела и дајући знаке о Себи, постигао да га људи познају не као човека, већ као Бога Логоса. И једно и друго Спаситељ је човекољубиво остварио Својим Очовечењем: одагнао је од нас смрт и обновио нас; а затим је, иако је тајновит и невидљив, кроз Своја дела открио Себе и показао нам да је Он Логос Очев, Управитељ и Цар свега.

СРЕДСТВА ЗА ОСТВАРЕЊЕ ЦИЉА

Чудесна дела Христѿова

17. Наравно, није Он био заробљен у телу, нити је био у телу тако да негде другде није; нити је, опет, тело покретао, а да је при том све друго било без Његове енергије и Његовог Промисла. Него, што је најчудноватије, пошто је Он Логос, ништа Њега није могло садржавати, већ је Он све садржавао. Иако је присутан у целокупној творевини, Логос се налази изван свега по Својој суштини, али је у свему присутан по Својој енергији: све уређује и у свему распростире Свој Промисао, свако биће и сваку твар оживотворава, садржи у Себи све, а Њега ништа не садржи до Отац Његов, у Коме се по свему цео налази. Тако исто, пребивајући и у човечијем телу и оживљавајући га, Он свему дарује живот. Налазио се у свему, и био је изван свега. Био је, дакле, спознатљив по делима тела, а није био невидљив ни по Својим енергијама у целокупној творевини. Задатак душе је да разумом мотри на оно што се изван њеног тела налази, али не и да делује изван свога тела, или да присуством тела покреће и оно што је од њега далеко. Наиме, никада човек, размишљајући о оним стварима које

су од њега удаљене, не може да их покрене и да их премешта. Нити може човек, седећи у својој кући и размишљајући о ономе што је на небу, покренути Сунце и померити небо; види он, свакако, да се Сунце покреће и да се са небом то збива, али није у стању да то остварује.

Но, Логос Божији, Који је у човеку, није био такав. Наиме, није био спутан телом, него се пре може рећи да је то тело Он одржавао, тако да је и у њему био, и у свима другима се налазио, и изван бића се налазио, а само је у Оцу почивао. А чудесно је било то да је и као човек поживео, да као Логос свему дарује живот, а да као Син постоји заједно са Оцем. Због тога Он, док Га је Дјева рађала, није трпео, нити је боравећи у телу био упрљан; него је, пре би се рекло, Он осветио тело. Јер, иако је у свему присутан, Он не поприма од свега, него је Он Тај Који свему дарује живот и све храни. Наиме, ако се Сунце, које је Он створио и које ми видимо како на небу кружи, не прља кад се дотиче земаљских ствари, нити његовог сјаја нестаје због мрака, већ, напротив, оно [= те земаљске ствари] осветљава и очишћује, кудикамо пре Пресвети Логос Божији, Који је Творац и Господар Сунца, пребивајући у телу, није упрљан, него је чак, будући нетрулежан, оживотворио и очистио то смртно тело; јер Он *ѡреха не учини, вели, ниѣи се нађе ѣревара у усѣима Њеѡвим*.³⁰

18. Дакле, када богослови веле за Господа да је рођен, да је јео и гладовао, знај да је Његово

³⁰ I Петр. 2,22.

тело као тело рођено и хранило се храном која телу приличи, али да Он, Који је као Бог Логос поживео у телу, све уређује и да је кроз сва она дела која је у телу починио, показао Себе не као човека, већ као Бога Логоса. А оно се о Њему говори јер је тело, и кад се рађало, и кад је јело, и кад је страдало, било Господње, а не нечије друго. Пошто је Господ постао човек, било је потребно говорити ово о Њему као о човеку, да би се показало да је заиста поседовао тело и да то није само уобразиља. Но, као што је кроз ово било могуће спознати Његово телесно присуство, тако је и кроз дела која је Он кроз Своје тело учинио, показао Себе као Сина Божијег.

Због тога је неверним Јудејима узвикнуо говорећи: *Ако не ѿворим дела Оца Својеџа, не верујѿе ми. Ако ли ѿворим, иако мени не верујѿе, делима верујѿе, да ѿознаѿе и верујѿе да је Оѿац у мени и ја у Њему.*³¹

Иако невидљив, Господ је био спознатљив по делима стварања; исто тако је, поставши човек и бивајући невидљив у телу, био спознатљив по Својим делима, јер Тај Који је дела починио не беше човек, већ Логос и Сила Божија. Јер, то што је заповедио демонима и што их је одагнао, није човечанско дело, него божанско. И ко ће, видевши Га како исцељује болести којима је људски род подложен, још тврдити да је он човек, а не Бог? Он је губавце чистио, чинио да хроми ходају, глувима слух враћао, чинио да слепци поново прогледају, и уопште, сваку болест и сваку сла-

³¹ Јов. 10,37-38.

бост од људи је одгонио; из свега тога је и сваки намерник могао увидети Његово Божанство. И опет, видевши Га како допуњује оно што људима недостаје, оно чега су људи још од рођења лишени, као кад је отворио очи ономе који је био од рођења слеп, ко ли неће схватити да је стварање људи у Његовој власти и да је Он Саздатељ и Творац свега? Јер, сасвим је јасно да Он, Који дарује човеку оно што овај рођењем није стекао, јесте Господар и над стварањем људи. Због тога је, сиславши у почетку међу нас, саздао Себи тело од Дјеве, да би свим људима пружио не мали знак Свога Божанства: да Он, Који је то тело саздао, јесте Творац и свих осталих телеса. Јер, видевши како се, без присуства мужа, из сâме Дјеве рађа тело, коме ли неће пасти на ум да Тај Који се у том телу јавља, мора бити Творац и Господ и свих других телеса? И опет, видевши како се мења суштина воде и како се она претвара у вино, ко ли се неће присетити да Господ Који то чини, мора бити Саздатељ суштине свих вода? Због тога је, дакле, као Владика закорачио у море и ходио по њему као по земљи, те је свима који су овај призор гледали, пружио знак Свога владичанства над свим стварима. Кад је са мало хране нахранио толико мноштво људи и учинио да буду у изобиљу они који су оскудевали, тако да се од пет хлебова наситило пет хиљада људи, и још је толико претекло, свако је могао схватити да Он није нико други него Господ, Који о свему промишља.

19. Сматрао је, дакле, Спаситељ да је добро да све ово чини не би ли људи, који нису били у стању да појме Његово промишљање о свему и

који кроз творевину нису увиђали Његово Божанство, макар кроз Његова дела остварена у телу, усмерили свој поглед навише и кроз Њега познали Оца; и не би ли, као што малочас рекох, на основу појединачних ствари сагледали Његово промишљање о свему. Јер, видевши Његову власт над демонима, или видевши како демони исповедају да је Он њихов Господ, ко ће још увек сумњати да је Он Син Божији и Мудрост и Сила? Јер, ни сâму творевину није саздао да буде безгласна, него, што је уистину чудесно, чак и у смрти, и то у сâмом трофеју победе над смрћу, односно у Крсту, васколика творевина исповеда да Он, Који се у телу јавио и страдао, није само човек, већ Син Божији и Спаситељ свих и свега. Јер, кад се Сунце помрачило, и кад је земља задрхтала, и кад су се горе развалиле, сви су се препали. Све је то показало да Христос, Који беше на Крсту, јесте Бог, а да је целокупна творевина Његова слушкиња и да својим страхом сведочи присуство Владичино. Тако је, дакле, Бог Логос кроз Своја дела открио Себе људима.

Према томе, требало би да говоримо са којим циљем је Христос боравио и поживео у телу, и да кажемо каква беше смрт Његовог тела; то, свакако, представља главни садржај наше вере, и сви људи углавном о томе расправљају.³²

³² Заиста, међу идолопоклоницама је владало мишљење да су хришћани имали за Бога некаквог осуђеника на смрт. То се нарочито може видети у Лукијановом делу *Περὶ τῆς Περεγυρίνου τελευτῆς*, које је написао да би се наругао хришћанима.

Сазнаћеш, дакле, да се и из овога ништа мање може познати да Христос јесте Бог и Син Божији.

Смртѣи и Васкрсење

20. Претходно смо, дакле, о разлогу Христовог телесног јављања говорили са наше стране онолико колико можемо разумети, односно рекли смо да нико други није био у стању да оно што је пропадљиво претвори у непропадљивост, осим Сâмога Спаситеља, Који је и у почетку све из небића створио; рекли смо и то да нико други није могао изнова саздати у људима икону Божију, него само Он, Који је Икона Очева; и да нико није могао учинити да оно што је смртно постане бесмртно, осим Онога Који је Саможивот, а то је Господ наш Исус Христос; и да није било другога који ће нас поучити о Оцу и који ће осујетити поштовање идолâ, осим Логоса, Који све уређује и Који је једини уистину Јединородни Син Очев. Пошто се дуг који сви дугујемо морао измирити, требало је, као што већ рекох, да сви умремо; због тог дуга је Он, дакако, и дошао међу нас; због тога је, пошто нам је најпре Својим делима показао Своје Божанство, принео и жртву за све људе тиме што је уместо свих људи предао смрти Свој храм, како би све људе учинио недужнима и слободнима од древнога преступа, и како би Себе показао вишим од смрти, представљајући сâмо Своје нетрулежно Тело као првину васкрсења свих тела.

И немој се овоме чудити, јер често бива да о истоветним стварима на исти начин говоримо. Наиме, пошто говоримо о благоизвољењу Божијем, тумачимо сâм тај појам уз мноштво речи да се не би показало да смо нешто изоставили и да не будемо криви због тога што смо оскудно говорили. Боље је, свакако, да претрпимо прекор да све једно те исто говоримо, него да пропустимо да напишемо нешто од онога што смо дужни. Дакле, тело Христово, које је било исте природе као и сва друга тела (јер беше човечанско тело), иако је невиђеним чудом саздано само од Дјеве, ипак је, пошто беше смртно, умрло као и сва слична човечанска тела. Но, пошто је у њему Логос пребивао, оно није трулило као што би било у складу са сâмом његовом природом, него је, благодарећи Логосу Божијем, Који је у њему био настањен, остало нетакнуто трулежношћу. И тако се на чудесан начин истовремено збивало и једно и друго: општа смрт је испунила тело Господње, а опет, и смрт и трулежност су због присуства Логоса нестали. Јер, смрт је била неопходна и требало је умрети за све људе како би се одужио онај дуг који сви људи дугују. А пошто Логос, као што рекох, није могао умрети (јер је био бесмртан), узео је на Себе тело како би могао да умре, да би га као Свој дар принео за све људе, да би, пребивајући у телу, Сâм страдао за све, и да *смрћу саӣре оно̄га који има силу смр̄ӣи, ѿо јес̄и ђавола, и да избави оне који из с̄ӣраха од смр̄ӣи цело̄га живо̄ӣа бејаху кривци за своје робовање.*³³

³³ Јевр. 2,14-15.

21. Заиста, пошто је општи Спаситељ свих умро за нас, ми који верујемо у Христа, нећемо више умирати смрћу као што су некада људи по казни закона умирали (јер је престала таква осуда). Но, пошто је благодаћу Васкрсења заустављена и престала пропадљивост, надаље умиремо само због смртности тела, и то у времену које је Бог свакоме одредио, како бисмо могли остварити и узвишеније васкрсење. Јер, као што не пропада семење које полажемо у земљу, тако ни ми, умирући и распадајући се, не пропадамо, него васкрсавамо као да смо посејани, јер је смрт благодаћу Спаситељевом уништена. Стога, дакле, блажени Павле и бива свима јемац васкрсења, па каже: *Јер ѿреба ово расѡадљиво да се обуче у нерасѡадљивосѡ̑, и ово смрѡно да се обуче у бесмрѡносѡ̑. А када се ово расѡадљиво обуче у нерасѡадљивосѡ̑, и ово смрѡно обуче у бесмрѡносѡ̑, онда ће се исѡуниѡи она реч ѡѡо је најисана; Победа ѡрожде смрѡ̑. Где ѡи је, смрѡи, жалац? Где ѡи је, ѡакле, ѡобеда?*³⁴

Па зашто онда, рећи ће неко, ако је већ било неопходно да Он Своје тело преда смрти за нас, није то тело као човек предао обичној смрти, него је чак до распећа доспео? Јер, доличније је да Своје тело положи на частан начин, него да поднесе понижења такве крсне смрти. Па ипак, пажљиво размотри, није ли такво противљење страдању људска особина, а све оно што је Спаситељ учинио јесте уистину божанско и по много чему достојно Његовог Божанства. Најпре, зато што уобичајена

³⁴ I Кор. 15, 53-55.

људска смрт долази од слабости човекове природе; пошто није у стању дуго да буде у животу, човек временом умире. Због тога се код људи и јављају болести, те када оболе, они умиру. Али, Господ није слаб, него је Он Сила Божија и Логос Божији и Саможивот. Но, да је Господ, дакле, телом умро негде на некаквом лежају, као што то обично са људима бива, мислило би се да је и Он до смрти допао по слабости човечанске природе, и да Он нема ништа више него што имају други људи. Међутим, пошто је Он био и Живот и Логос Божији, а пошто је, опет, требало да претрпи смрт за све људе, Он је, с једне стране, оснажио Своје тело тиме што је и Сâм Живот и Сила, а са друге стране, пошто је имао да претрпи смрт, Он је не од Себе, него од других прихватио разлог да буде принесен на жртву. Јер, није ваљало да допадне болести Господ, Који је болести других људи исцелио. Нити је иоле требало да онемоћа оно Тело којим су све слабости других тела укрепљене. Па зашто, онда, Господ није спречио и смрт као што је спречио болести? Зато што је због смрти и поседовао тело; и не би ваљало да је спречио смрт, да не би тиме и Васкрсење омео. А опет, да болест претходи Његовој смрти, и то би било неприлично јер би се могло помислити да је у Његовом телу било слабости. Па зар он није бивао гладан? Да, бивао је гладан јер је то телу својствено. Али, ово тело није пропадало од глади због Господа, Који је то тело носио. Због тога, иако је умро да би све људе искупио, Он ипак не *виде ѿруљење*.³⁵ Васкр-

³⁵ Пс. 16,10 и Дел. ай. 2,27.

сао је, дакле, целовит; јер, то не беше било чије тело, него Тело Сâмога Живота.

22. Али, требало је, рећи ће можда неко, да се скрије од зле намисли Јудејâ, те да Своје тело сачува сасвим бесмртно. Но, нека чује тај да би и то било недолично Господа. Јер, као што Логосу Божијем, Који је Живот, није доликовало да Сâм Своје тело преда смрти, тако Му није приличило ни да избегава смрт на коју су Га други предали; него Му је више приличило да је прихвати како би је Својим Васкрсењем уништио. Отуда, с правом, Христос није Сâм Своје тело предао смрти, нити је, опет, пред зловољом Јудејâ утекао.

Ово, дакле, није показало слабост Логоса, него је пре открило Њега као Спаситеља и као Живот. Јер, Он је вребао смрт како би је уништио; па је похитао да, ради спасења свих, пригрли смрт која му беше одређена. Уосталом, Спаситељ је дошао да на жртву принесе не Своју смрт, него смрт на коју су га људи осудили. Због тога Он Своје тело није предао Својој природној смрти (јер Он, Који је Живот, не поседује смрт), него је прихватио смрт од људи да би и њу, која се Његовог тела дотакла, у потпуности укинуо. Затим, из овога што следи може се видети да је тело Господње с правом имало такав крај. Наиме, Господу је било стало до Васкрсења тела, које је имао да оствари. Јер, знамен победе над смрћу био је у томе: да свима и свакоме покаже Васкрсење како би се сви уверили у то да је одагнао пропадање тела и да би се уверили у будућу непропадљивост телеса. Стога је Своје тело одржао непропадљивим да би оно свима било залог

и показатељ васкрсења које ће се свима збити. А опет, да је Његово тело допало болести и да је због ње Логос умро пред очима свих, било би недолично да Он, Који је исцелио болести других, допусти да Његово властито тело вене у болестима. Јер, како би му иначе веровали да је друге ослободио болести ако би Његов властити храм био болестан? Па, или би му се наругали као некоме ко ни себе не може да ослободи болести, или, ако може, па то не чини, изгледало би као да ни према другима није човекољубив.

23. Да је Господ без икакве болести и без икакве патње, негде насамо и у каквом кутку, или на каквом усамљеном месту, или у кући, или било где другде, умро сакривши Своје тело, а после се опет изненада појавио и рекао како је из мртвих устао, сви би помислили да некакве бајке говори; штавише, не би му ни поверовали кад говори о васкрсењу јер не би било никога ко би Његову смрт посведочио. Наиме, васкрсењу мора да претходи смрт, јер не би ни Васкрсења било да му смрт није претходила. Због тога, да се смрт тела Христовог збила негде у тајности, односно да Његова смрт није била јавна и да се није збила пред сведоцима, тада би и Његово Васкрсење било тајно и непосведочено. Или због чега би Он Својим Васкрсењем објавио опште васкрсење, а Његова смрт да се збуди у тајности? Или, опет, зашто Он, Који је пред очима свих изагнао демоне, и учинио да прогледа онај који је од рођења био слеп, и претворио воду у вино, еда би се кроз та дела показало да је Он Логос Божији, не би пред очима свих показао да је Његово смртно те-

ло непропадљиво, како би људи веровали Њему, Који је Живот? И како би Његови ученици имали смелости да говоре о Његовом Васкрсењу ако не би имали прилику да кажу да је Он најпре умро? Или како би људи поверовали речима да се најпре збила смрт, а потом Васкрсење, ако ни они који им смело проповедају о Васкрсењу нису били сведоци смрти? Јер, ако тадашњи фарисеји нису хтели да поверују у Васкрсење, него су, чак и онда кад су се и смрт и Васкрсење збили наочиглед толиких људи, те исте људе, који су својим очима видели Васкрсење, нагнали да га порекну, колико би тек лажних оправдања изумели да су се, којим случајем, смрт и Васкрсење Христово одиграли у тајности? А како би Он показао циљ смрти и победу против ње да је није изазвао и да није, наочиглед свих, телу подарио непропадљивост и тиме показао да је смрт мртва?

24. Но, морамо дати одговора на све оно што би други могли приговорити. Наиме, можда ће неко рећи и ово: ако је Христова смрт требало да се збуде наочиглед свих и да је сви посведоче, да би тако и Његова проповед о Васкрсењу била веродостојна, онда је требало да Он за Себе приреди славну смрт како би макар избегао понижење распећа. Али, и да је учинио тако, тада би против Себе изазвао подозрење као да Он тобоже нема власти над сваком смрћу, него само над оном коју је за Себе приредио. А то, опет, не би било ништа мање оправдање за њихово неверовање у Васкрсење. Зато није Он Сâм Своје тело предао смрти, него је прихватио ону смрт коју су му други наметнули, да би тако уништио баш ту смрт

којом су они усмртили Спаситеља. Као што, на пример, неки храбар борац, бодрог духа и одважан, неће сâм себи бирати противнике како не би изазвао подозрење да је страшљив, него ће избор препустити власти посматрачâ (чак и ако су му они непријатељи) да би, тиме што ће савладати онога кога они изаберу, показао да је већи борац од свих. Тако ни Господ и Спаситељ наш Христос, Који је Живот свега што постоји, није Сâм приредио смрт за Своје тело како не би изгледало да се плаши других смрти, него је прихватио да на крсту поднесе смрт коју су му други, и то чак непријатељи, приредили; прихватио је смрт коју су они сматрали бедном и нечасном и понижавајућом, да би људи поверовали да Он, Који је тако скончао, јесте Живот, и да је власт смрти тиме потпуно и коначно укинута. Десило се, дакле, нешто што је чудесно и противречно; јер, та смрт, коју су сматрали нечасном и као такву је Њему наметнули, постала је славна победа над сâмом смрћу. Због тога Он није Јованову смрт претрпео тако што би му глава била одрубљена, нити је попут Исаије претестерен, еда би у смрти сачувао Своје тело нераздељено и целовито, како то не би било оправдање за оне који хоће да поделе Цркву.

25. Све ово је упућено оним нехришћанима који изналазе којекакве примедбе. Но, ако и неко од нас, не из жеље за расправом него из жеље да научи, тражи да сазна зашто Христос није умро другачије него на крсту, нека чује да ниједан други начин осим овога не би нама био на корист, и да је добро за нас што је Господ тако по-

страдао. Јер, ако је дошао да узме на Себе проклетство које је против нас изречено, како би другачије постао проклетство да није прихватио смрт која је проклетима била одређена? То је крсна смрт, јер тако је и писано: *Проклейѣ сваки који виси на дрвѣѣу*.³⁶ Затим, ако смрт Господња представља откуп за све људе и ако том смрћу бива разрушен „преградни зид“³⁷ и остварује се призивање свих народа, како би нас Господ призвао да није распет? Јер, само на крсту се умире раширених руку. Стога је Господ и то морао да претрпи, и да рашири руке како би једном руком привукао древни народ, а другом незнабожце, и како би и једне и друге у Себи сјединио. То је и Сѣм рекао, показујући каквом је смрћу морао да избави све: *И када ја будем ѣодиѣнуѣ са земље, вели Он, све ћу ѣривући себи*.³⁸ И опет је ѡаво, непријатељ рода нашега, отпавши са неба, стао да се мота овде доле по ваздуху и ту да управља демонима који су са њим и који по свом бунтовништву њему наликују; уз њихову помоћ, дакле, он ствара лажне представе код оних који су у заблуди, и покушава да спречи оне који се ка вери успињу. О њему апостол Павле вели: ...*По кнезу који влада у ваздуху, ѣо духу који сада дејсѣвује у синовима ѣроѣивљења*.³⁹ Господ беше дошао да савлада ѡавола, да очисти ваздух и да нама приправи пут за узлазак на небеса, као што је ре-

³⁶ *Зак. ѣон. 21,23 и Гал. 3,13.*

³⁷ *Еф. 2,14.*

³⁸ *Јов. 12,32.*

³⁹ *Еф. 2,2.*

као Апостол: ...*Завесом, ѿ јестѿ ѿшлом својим.*⁴⁰ То је требало да се збуде кроз смрт; и којом другом смрћу би се то збило ако не смрћу која се одиграла у ваздуху, односно крстом? Јер, у ваздуху умире само онај који на крсту скончава.

Због тога је, дакле, Господ поднео крсну смрт. Јер, тиме што је био уздигнут на крст, очистио је ваздух од сваког ђавољег и сваког демонског утицаја, говорећи: *Видех сатѿану гђе ѿаде са неба као муња.*⁴¹ И пропртио је и обновио узлаз ка небесима, говорећи опет: *Враѿа, узвисиѿе врхове своје, узвисиѿе се, враѿа вечна!*⁴² Сâм Лоґос није имао потребе да се врата отворе, јер Он је Господ свега, нити је за Творца било затворено ишта што припада творевини; него смо ту потребу имали ми, које је Господ Својим телом узнео. Јер, као што је Своје тело ради нас принео на смрт, тако нам је њиме, опет, пропртио пут за узлазак на небеса.

26. Према томе, Христова смрт за нас се збила на крсту јер је тако ваљало да буде и јер нам је то било од користи. Узрок крсне смрти показао се по свему оправдан, и има ваљане разлоге, зато што је спасење свега имало да се збуде никакo другачије него распећем. Јер, само је тако, на крсту, открио Себе; и тиме је постигао да читава творевина боље посведочи свога Саздатеља. И није допустио да Његов храм, односно тело, задуго остане мртво, него чим је показао да је

⁴⁰ *Јевр. 10,20.*

⁴¹ *Лук. 10,18.*

⁴² *Пс. 24,7.*

мртво и да га је смрт обузела, одмах га је, трећега дана, васкрсао, откривајући непропадљивост и нестрадалност које је тело понело као какав победни трофеј. Но, сигурно је Господ и без тога могао васкрснути тело из мртвих и показати да је оно опет живо, али ни то Спаситељ није учинио зато што је ваљано о свему предвиђао. Јер, да је Господ остварио Васкрсење без тога, могао би неко рећи како тело уопште није ни умирало, или да га се смрт ничим није ни коснула. А опет, да су се у истом временском размаку заиста одиграли и смрт и Васкрсење, тада се не би показала слава непропадљивости.

Због тога, да би показао да је тело мртво, Логос је пробавио један дан између смрти и Васкрсења, а трећега дана је свима објавио непропадљивост. Дакле, да би показао да је смрт присутна у телу, васкрсао га је трећега дана. Но, није допустио да тело задуго остане у власти смрти и да потпуно пропадне, јер Му касније, када тело васкрсне, не би веровали да је то оно исто тело, него би мислили да је неко друго тело узео на Себе. Наиме, због проласка времена, неко би могао заборавити шта се све збило и не веровати ономе што види. Због тога Он и није чекао више од три дана. Нити је, опет, предуго оклевао да се појави пред онима који су Га слушали како беседи о васкрсењу; него, док је њихов ум још увек био код тога што беху чули, и док су њихове очи ишчекивале, и док су њихове мисли још биле прибране, и док су још увек живели на земљи и боравили на оном месту где Он беше усмрћен и на коме су били сведоци смрти тела Господњег, Сâм

Син Божији је показао да је то тело, које је три дана било мртво, сада бесмртно и непропадљиво. И свакоме је било јасно да тело Логоса није умрло због немоћи своје природе, него да је силом Спаситељевог смрт ишчезла из њега.

27. Да је смрт уништена, да је побеђена Крстом и да никакве моћи више нема, него је и сама уистину мртва, то на убедљив и веродостојан начин показују сви ученици Христови, који су презрели смрт, и устали против ње, и никаквог страха пред њом нису имали, него су са знаком крста и вером у Христа сатирали смрт као истински мртву.

Јер, некада, пре но што се збио божански долазак Спаситељев, смрт је и сâмим светитељима била ужасна, и сви су оплакивали оне који су умирали, сматрајући да су ови изгубљени. Но сада, кад је Спаситељ васкрсао тело, смрт више није страшна, а сви који верују у Христа газе је као да она ништа не представља, и изабирају радије да умру него да се одрекну вере у Христа. Јер, уистину знају да тиме што ће умрети неће бити изгубљени, него ће живети и васкрсењем постати непропадљиви. А онај ђаво, који је некада на људе кидисао смрћу, сада кад је његова утроба рас-тргнута, једини је који је уистину мртав. Доказ за ово је чињеница да су се људи, пре но што су у Христа поверовали, плашили смрти и да су се ужасавали гледајући је. Но, кад су приступили вери у Христа и Његовом учењу, толико су презрели смрт да јој вољно хитају у сусрет и постају сведоци Васкрсења, које је Спаситељ остварио

победивши смрт. Чак и малена деца хитају у сусрет смрти; а у коштац са њом не хватају се само мушкарци, него и жене. Наиме, смрт је постала толико нејака да су чак и жене, које су раније биле застрашиване њоме, сада у стању да јој се наругају као мртвој и немоћној. Јер, то је као када неки истински цар савлада каквог тиранина, па му веже ноге и руке; тада га сви пролазници исмевају, бијући га и ругајући му се; јер, откако је цар однео победу над њим, они се више не плаше тиранинове обести и његовога гнева. Пошто је Спаситељ победио смрт и на крсту је извргао руглу, и пошто јој је спутао руке и ноге, презрели су је сви они који живе у Христу; и сви који Христа исповедају, ругају јој се и исмевају је, говорећи речи којима је она још у давнини исмевана: *Где ти је, смрти, жалац? Где ти је, иакле, победа?*⁴³

28. Па зар је то мали показатељ колико је смрт немоћна? Зар је мали доказ победе коју је Спаситељ извојевао над смрћу, то што хришћански младићи и млађане девице одбацују овај живот и одлучују да се предају смрти? Наравно да се човек по својој природи плаши смрти и погибљи тела; али, најчудесније од свега је то што онај ко се оденуо вером Крста, тај, благодарећи Христу, презире свој природни страх и не плаши се смрти. Упоредимо ово са следећим примером: природно својство ватре је да пече; но, рекло би се да постоји нешто што не само да се не страши њене врелине, него чак показује колико је она

⁴³ I Кор. 15,55.

слабашна, као што веле за азбест који се код Индијаца⁴⁴ може наћи. Па сада, ако неко не верује у ово о чему је реч, и ако жели да то и сâм испусти, нема му друге него да обуче на себе то несагорииво одело и да се приближи ватри; тако ће се уверити да му ватра ничим не може наудити. Или, опет, ако неко пожели да види свезаног тиранина, тај одлази у земљу и у царство онога који је тиранина победио, и тамо види како је немоћан онај који је код свих изазивао ужас. Но, ако неко, чак и после толиких сведочанстава остварених у име Христово, и после толиких поруга које изузетни хришћани свакодневно упућују смрти, ипак не верује да је смрт уништена и да је претрпела свој крај, свакако добро чини чудећи се нечему што је толико велико. Али, нека његово неверовање ипак не буде чврсто и нека не буде дрзак према ономе што је толико јасно. Него, као што се онај, узевши на себе азбест, уверава у то да му ватра не може наудити, или као што онај, желећи да и сâм види спутаног тиранина, одлази у царство победника над тиранином, тако и онај ко не верује у победу над смрћу, нека се одене вером Христовом и нека се приближи како би се у то уверио; и видеће немоћ смрти и победу која је над њом извојевана. Јер, многи од оних који најпре у ово нису веровали и који су се овоме ругали, када су касније поверовали, толико су презрели смрт да су постали исповедници Сâмога Христа.

⁴⁴ Азбест (тј. амиандос) је већ тада био познат, и увозио се из Индије.

29. Ако се смрт побеђује знаком крста и вером у Христа, истина сведочи о томе да је Сâм Христос, а не неко други, Онај Који је подигао победнички трофеј и извојевао победу над смрћу; и том победом учинио је смрт немоћном. А пошто смрт претходно беше силна, због чега је људима и изгледала ужасна, и пошто сада, после Спаситељевог доласка и после смрти и Васкрсења Његовога тела, смрт бива презрена, јасно је да је Тај Христос, Који је уздигнут на крст, уништио и победио смрт. Наиме, као што се иза ноћи рађа Сунце, и сви земаљски крајеви бивају обасјани њиме, те нема никакве сумње да је то Сунце, свуда распростирући своју светлост, одагнало таму и све озарило; тако и сада, пошто после Спаситељевог јављања у телу и после Његове кончине на крсту смрт бива презрена и сатрвена, јасно је да је Спаситељ Тај Који се јавио у телу, односно „Који је смрт уништио”, и Који свакодневно Својим ученицима показује победничке трофеје што је од смрти освојио.

Јер, кад неко види људе, који су по својој природи нејаки, како хитају ка смрти и како не страхују због пропасти коју она доноси, нити се плаше силаска у ад, него га драге воље изазивају; и како не дрхте пред мукама, већ радије изабирају да похрле у смрт него да живе у овом животу; или кад неко види како мушкарци и жене и мала деца, због вере у Христа, хрле ка смрти и бацају се у њен загрљај, ко може бити толико безуман, или ко може бити толико неверан, или ко може бити толико осакаћенога ума да не може схватити и разумети да је Христос, у чије име

се људи и предају страдању, Онај Који свакоме нуди и дарује победу над смрћу, и Који чини да смрт буде немоћна пред сваким ко има веру и ко носи знак крста? Наиме, ако неко угледа згажену змију, иако је свестан колико је она раније била опасна, он ипак више не сумња да је она мртва и потпуно безопасна – осим ако није скренуо с ума и ако нису болесна чула његовог тела. Или, видевши како се деца играју са неким лавом, коли неће помислити или да је лав мртав или да је савим изгубио снагу? Према томе, као што се властитим очима можемо уверити у истинитост свега овога, тако исто, видећи како су презрели смрт и како јој се ругају они који у Христа верују, нека нико више не буде маловеран и нека не сумња да је Христос уништио смрт и да је пропаст, коју она доноси, укинута и заустављена.

30. Све што је претходно речено, представља не мали доказ тврдње да је смрт уништена и да Распеће Господње представља знамен победе над њом. Но, сâма чињеница да је Христос, Који је Спаситељ свих и истински Живот, васкрсао тело у бесмртност, бива јаснија од сâмих речи оних ма чије духовне очи разума нису оштећене. Јер, ако је смрт уништена, као што је то беседа показала, и ако је сада сви силом Христовом могу тлачити, сâмим тим значи да ју је Христос, пре свих, властитим телом сатро и уништио. Кад је већ усмртио смрт, шта је друго требало да чини него да васкрсне тело и да га покаже као трофеј победе над смрћу? Или, опет, како би се показало да је смрт уништена, да тело Господње није васкрсло?

Ако некоме, опет, није довољан овај доказ о Његовом Васкрсењу, нека се онда, на основу онога што се пред његовим очима збива, увери у ово о чему се говори. Јер, кад је неко мртав, не може чинити ништа. Наиме, његове моћи трају до гроба, а после тога престају; а дела и радње упућене људима припадају само онима који су живи. Према томе, онај ко хоће да исповеди истину, нека гледа и нека расуђује на основу тога што је видео. Па кад је Спаситељ толика дела људима учинио, и када толико мноштво људи по свим крајевима земаљским, и који живе широм Грчке и који настањују варварске земље, Он свакодневно, на невидљив начин, убеђује да се врате Његовој вери и да се сви потчине Његовом учењу, зар још увек неко у своме уму може сумњати да је Спаситељ васкрсао и да је Христос жив, штавише, да Он Сâм јесте Живот? Или је, можда, мртвоме својствено да се на такав начин дотиче разума људи да се ови одричу законâ својих отаца и да се клањају учењу Христовом? Или, опет, ако не чини никаква дела јер је тобоже мртав, како онда Он спречава работе оних који су живи и који чине своја дела, те прељубник више не чини прељубу, човекоубица више не чини убиства, неправедник више не стиче никакву корист, а безбожник сада бива побожан? И опет, ако Господ није васкрсао него је мртав, како онда обуздава и изгони и руши надрибогове, које идолопоклоници сматрају живима, и демоне,⁴⁵ које неверници поштују као богове? Јер, где год се призива Христово име и

⁴⁵ Упор. одељак 15, напом. 8.

Његова вера, тамо бива искорењено свако идолопоклонство, тамо бива извргнута свака демонска обмана; и ниједан демон чак ни име Христово не може поднети, него само ли га чује, нетрагом се даје у бег. А то свакако није дело некога ко је мртав, него некога ко је жив; штавише, то је Божије дело. Уосталом, било би смешно да кажемо да су живи демони које Он изгони и да су живи идоли које Он сатире, а рећи да је мртав Он, Који их изгони и чија сила не допушта да се они јављају, односно рећи да је мртав Онај Кога сви исповедају као Сина Божијег.

31. Велику осуду против себе изазивају они који не верују у Васкрсење, јер Христа, Кога они називају мртвим, не могу изагнати ни сви демони нити богови којима се ови неверници клањају; него, напротив, Христос показује да су сви они мртви. Истина је, наиме, да мртвац ништа не може чинити; са друге стране, опет, Спаситељ svakодневно чини толика дела: позива на побожност, уверава у врлински живот, учи о бесмртности, подстиче жељу за небеским стварима, открива знање о Своме Оцу, надахњује човека силом против смрти, показује свакоме Себе Сâмога, укида безбожност идолопоклонства. Ништа од свега овога не могу учинити богови и демони којима се неверници клањају; штавише, због присуства Христовог постају мртви, јер је њихово појављивање неделатно и представља испразну маштарију. Но, са знаком крста престаје свака магија и укида се свака опсена, а сви идоли бивају разрушени и напуштени; престаје свако бесловесно уживање, и свако свој поглед подиже са

земље ка небу. Па за кога се онда може рећи да је мртав? За Христа ли, Који је све ово остварио? Али, ономе ко је мртав, није својствено да ишта чини. Или, можда, за онога ко ништа не чини, него као беживотан мирује; а то је својствено демонима и идолима будући да су мртви. Јер, с једне стране, Син Божији је жив и делатан, и свакодневно дејствује и остварује спасење свих; а са друге стране, свакодневно се показује да је смрт онемоћала и да су идоли и демони чак постали мртви; због тога нико више и не сумња у Васкрсење тела Христовог. Чини се да онај ко не верује у Васкрсење тела Господњег, не зна колика је сила Логоса и Премудрости Божије. Наиме, пошто је узео на Себе тело и пошто га је, следствено томе, потпуно усвојио, као што су то речи Јеванђеља и показале, шта је Господ требало да учини у вези с тим? Или на који је начин тело требало да сконча, кад је у њему Логос пребивао? Дакле, није било могуће да не умре, пошто је било смртно, и због тога је предато смрти за све људе; јер, зато га, коначно, Спаситељ и беше саздао. А да тело остане мртво, то није било могуће јер је и сâмо постало храм Живота. Због тога је, дакле, умрло као смртно, али је васкрсло због Живота кога је носило у себи. Према томе, дела Господња доказују Васкрсење Његово.

32. Ако у Васкрсење Христово не верују зато што га нису видели, онда ти који не верују, треба да порекну и оне ствари које се у природи догађају. Јер, Богу је својствено да Га је немогуће видети, али, опет, могуће Га је познати кроз Њего-

ва дела, као што је раније већ речено. Према томе, ако нема Његових дела, они с правом не верују у оно што не виде; но, пошто се Његова дела јасно оглашавају и показују, зашто они онда намерно поричу толико очит живот Васкрсења? Па чак и ако им је разум помрачен, они ипак, уз помоћ спољашњих чула, могу видети несумњиву силу и Божанство Христово. Јер, и слепац, иако не види Сунце, ипак осећа топлоту која од њега долази, те отуда зна да се изнад земље налази Сунце. Тако и они који говоре против Васкрсења, премда не верују, односно иако су слепи за истину, ипак, видевши колика је сила оних који у Васкрсење верују, нека не поричу Божанство Христово и Његово Васкрсење. Јер, очито, да је Христос био мртав, не би изгонио демоне и не би сатирао идоле; јер, не би се демони покорили мртвоме Христу. Пошто је, међутим, очигледно да демони бивају изгнани Његовим именом, јасно је да Он није мртав. Демони су, дакле, у стању да виде и оно што људи не могу видети; према томе, да је Христос мртав, они би то знали и не би Му се уопште покоравали.

А овако, демони виде оно у шта непобожни не верују, односно виде да је Христос Бог; и због тога хитају и прибегавају Му, говорећи оно што су узвикивали још док је Он у телу био: *Знам ѿе ко си: ѿи си Свейѡац Божији*;⁴⁶ и: *Шѡа хоћеш од мене, Исусе, Сине Боґа Вишњеґа? Заклињем ѿе Боґом, не мучи ме*.⁴⁷ Дакле, пошто демони овако

⁴⁶ Лук. 4,34.

⁴⁷ Марк. 5,7.

исповедају и пошто Господња дела из дана у дан о томе сведоче, јасно је (и нека се нико према истини не односи са презиром) да је Спаситељ васкрсао Своје тело, да је Христос уистину Син Божији, и да Онај Који је од Оца, јесте Сâм Логос и Премудрост и Сила Његова; јасно је, дакле, и то да је Он после много времена, а због спасења свих, узео на Себе тело; да је васељени проповедао о Оцу, да је уништио смрт и да је свима подарио нетрулежност кроз обећање васкрсења, које је започео тиме што је властито тело подигао из мртвих; а трофеј победе над смрћу и над пропадљивошћу, коју она доноси, био је знак крста.

ОПОВРГАВАЊЕ ПРОТИВЉЕЊА

Противљења Јудеја

33. Пошто је све тако, и пошто је очит доказ о Васкрсењу тела и о победи коју је Спаситељ извојевао над смрћу, хајде сада да прозборимо коју реч и о неверовању Јудеја и о ругању Јелина незнабожаца. Јер, кад је ово у питању, Јудеји не верују, док се Јелини томе подсмевају,⁴⁸ извргавајући руглу Распеће и Очовечење Бога Логоса; али, наша беседа неће устукнути ни пред једнима ни пред другима јер против њих има јасне доказе.

Јудеје, који не верују у Васкрсење, оповргава Свето Писмо, које и они сâми читају; јер, од почетка до краја, целокупна богонадахнута Библија то објављује, што се у њеним речима јасно може видети. Наиме, од најранијих времена, пророци су објављивали чудо Пресвете Дјеве и прорицали да ће она родити, говорећи: *Еѿо, девојка ће зачеѿи, и родиће сина, и наденуће му име Емануил, ѿѿо ће рећи: С нама Боѿ.*⁴⁹ И Мојсеј, који уистину беше велики и коме су и они веровали, схватио је да је истинито то што је речено о Очо-

⁴⁸ Упор. одељак 1, напом. 1.

⁴⁹ *Ис. 7,14* и *Матѿ. 1,23*.

вечењу Спаситељевом, и знајући колико је то значајно, уврстио је то у Своје списе, говорећи: *Изаћи ће звезда из Јакова и човек из Израиља, који ће разбити кнезове Моавске.*⁵⁰ На другом месту каже: *Како су леи шатиори твоји, Јакове, и колибе твоје, Израиљу! Пружили су се као ѿшоти, као врбови крај реке, као мирисава дрвета која је ѿсадио Господ, као кедри на води. Изаћи ће човек из семена његовог и загосподариће над народима многим.*⁵¹ А Пророк Исаија вели: *Пре него што деи научи викаи: оче мој и мајко моја, однеће се сила Дамаштанска и ѿлен Самаријски ѿред царем Асирским.*⁵² Овим речима се, дакле, објављује да ће се појавити човек; а да је тај који ће доћи управо Господ свих, то пророк на другом месту открива рекавши: *Гле, Господ, седећи на облаку лаку, доћи ће у Мисир, и заишеће се од њега идоли мисирски.*⁵³ Јер, оданде је Отац дозвоа Својега Сина, говорећи: „Из Мисира дозвоах Сина Својега”.⁵⁴

34. Чак ни смрт Његова није непоменута, него је у божанском Писму сасвим јасно објављена.

⁵⁰ Број. 24,17. У преводу Ђ. Даничића уместо *човек из Израиља* стоји *ѿалица из Израиља*. (Прим. прев.)

⁵¹ Број. 24,5-7. У преводу Ђ. Даничића уместо: *Изаћи ће човек из семена његовог и загосподариће над народима многим* стоји: *Пошећи ће вода из ведрa његова, и семе ће његово бићи међу великим водама*. (Прим. прев.)

⁵² Ис. 8,4. У преводу Ђ. Даничића уместо *сила*, стоји *благо*. (Прим. прев.)

⁵³ Ис. 19,1.

⁵⁴ Осија 11,1.

Јер, пророци се нису плашили да кажу шта је узрок смрти, односно да кажу да Спаситељ није умро за Себе, него је умро ради бесмртности и спасења свих људи; и нису се плашили да помену заверу Јудеја̄ и погрде које је од њих претрпео, како нико од њих не би био у заблуди због тога што није чуо шта се све збивало. Кажу, дакле: *Презрен беше и одбачен између људи, болник и вичан болесѣима, и као један од коґа свак заклања лице, ѣрезрен да ґа ни за шѣо не узимасмо. А он болесѣи наше носи и немоћи наше узе на се, а ми мишљасмо да је рањен, да ґа Боґ бије и мучи. Али он би рањен за наше ѣресѣуѣ, избијен за наша безакоња; ѣрекор беше на њему нашеґа мира ради, и раном њеґовом ми се исцелисмо.*⁵⁵ Достојно је дивљења човекољубље Логоса, јер је због нас претрпео понижења да бисмо ми били штовани. Сви ми, вели пророк, као овце зађосмо, сваки од нас се окрену ѣуѣм својим, и Госѣод ѣусѣи на њеґа безакоње свих нас. Мучен би и злосѣављан, али не оѣвори усѣа својих; као јаґње на заклање вођен би и као овца нема ѣред онима који је сѣрижу, ѣако не оѣвара усѣа својих.⁵⁶ У њеґовом ѣонижењу укиде се суд њеґов.⁵⁷

Да не би неко Спаситеља, због страдања које је претрпео, сматрао обичним човеком, пророк је предухитрио људске сумње; и зато Писмо, описујући Његову силу и несличност Његове природе са нашом, каже: *А род њеґов ко ће иска-*

⁵⁵ Ис. 53,3-5.

⁵⁶ Ис. 53,6-7.

⁵⁷ Дел. ай. 8,32-33.

зайи?⁵⁸ Јер се иси́рже из земље живих и за ѡре-
си́ује народа моје́га би рањен. Одредише му
ѡроб са злочинцима, али на смрѣи би са бо́гаѣи-
ма, јер не учини неѡравде, ниѣи се нађе ѡревара у
усти́има ње́говим.⁵⁹

35. Но, пошто си чуо каква су пророштва о
смрти, можда ћеш хтети да сазнаш и шта се све о
Распећу прорицало. Ни то, међутим, није изоста-
ло. Јер, светитељи су врло јасно о томе говорили.
Наиме, Мојсеј је први, и то громким гласом, о то-
ме пророковао говорећи: *И живојћ ће ѡвој биѣи*
*као да виси ѡрема ѡеби,*⁶⁰ и нећете поверовати.
Али, и пророци после њега сведочили су о томе
рекавши: *А ја бејах као јагње и ѡеле које се води*
на клање, јер не знађах да се договарају на ме:
оборимо дрво с родом ње́говим, и иси́ребимо га
*из земље живих.*⁶¹ И опет: ...*Прободоше руке мо-*
је и ноге моје. Могао бих избројаѣи све косѣи
своје (...). Деле хаљине моје међу собом и за дола-
*му моју бацају коцку.*⁶² Нема друге смрти која би
снашла осуђеника што виси у ваздуху и на дрве-
ту, осим смрти на крсту. И опет, нема друге смр-
ти при којој руке и ноге осуђеника бивају проби-
јене, осим смрти на крсту. А пророци нису пропу-
стили ни то да објаве да су, са доласком Спасите-
љевим на земљу, сви народи, из свих крајева, по-

⁵⁸ Дел. ай. 8,33.

⁵⁹ Ис. 53,8-10.

⁶⁰ Зак. ѡн. 28,66.

⁶¹ Јер. 11,19.

⁶² Пс. 22, 16-18.

чели да познају Бога; него се и то помиње у свetim Списима. *У то време ће се, вели пророштво, за корен Јесејев (...) расійииваїи народи, и йочивалишиїе њеґово биће славно.*⁶³

Ово мало речи, дакле, изнели смо као навештења свега што се догодило. Потпуно се обистинило свако Писмо које оповргава неверовање Јудеја. Јер, ко је икада од праведника и светих пророка и партијараха, о којима говоре божански Списи, телесно рођен само од девојке? Или која је жена без мушкарца била кадра да сама од себе роди човека? Зар није Авељ настао од Адама, Енох од Јареда, а Ноје од Ламеха? Зар није Авраам настао од Таре, Исак од Авраама, а Јаков од Исака? Зар није Јуда настао од Јакова, а Мојсеј и Арон од Амерама? Зар није Самуило од Елкане, Давид од Јесеја, Соломон од Давида, зар није Језекија од Ахаза, Јосија од Амона, Исаија од Амона или Јеремија од Хелкија, а Језекиљ од Вузија? Зар није сваки од њих имао оца као зачетника свога рођења? И ко је тај међу њима који је само од девојке рођен? Пророк се нарочито потрудио да на то укаже. И уочи чијег рођења је звезда путовала по небесима како би читавој васељени објавила Онога Који је рођен? Наиме, Мојсеј је, кад је рођен, скриван од својих родитеља; за Давида, опет, не беху чули ни његови суседи, јер ни сам велики Самуило није знао за њега, него се распитивао није ли то син Јесејев. Аврам је, опет, својима ближњима постао познат тек пошто је одрастао. Сведок Христовог рођења не

⁶³ Ис. 11,10.

беше човек, него звезда која се беше указала на небу, одакле је и сишла.

36. И ко је икада, од оних који су се зацарили, постао цар и подигао трофеј победе над непријатељима још *ѣре неѣо шѣѣо научи викаѣи: оче мој и мајко моја?*⁶⁴ Зар се није Давид зацарио кад је имао тридесет година, и зар се Соломон није зацарио кад се већ беше замомчио? Зар Јоас није ступио на царски престо са седам година, и зар Јосија није преузео власт још касније, односно кад је имао осам година? Па ипак, у узрасту у којем су били, могли су да кажу: „Оче мој и мајко моја”. Но, ко је био тај који је још пре свога рођења царовао и поробљавао непријатеље? Ко је био тај који је постао цар Израиља и цар племена Јудиног, на кога су сви народи полагали своје надање и који је имао мир? Нека нам то кажу Јудеји који су се тиме занимали. Зар нису са свих страна насртали на њих? Јер, откада је подигнут Јерусалим, они су вазда били у рату, и сви су се борили против Израиља: и Асирци су их тлачили, и Египћани су их гонили, и Вавилоњани су их освајали. Чудно је било и то што су и Сиријци, који су били њихови суседи, ратовали против њих. Или зар није Давид ратовао против Моавићана, и зар није поробио Сиријце; зар се Јосија није бранио од суседâ, зар се Језекија није плашио хвалисавости Сенахирима и зар Амалик није кренуо у поход против Мојсеја; зар против њега нису ратовали Амореји и зар се житељи Јери-

⁶⁴ Ис. 8,4.

хона нису супротставили Исусу Навину? И уопште, нису ли сви народи били потпуно непомирљиви према Израилју? Вредело би, дакле, видети ко је тај на кога су сви народи полагали наду. Мора да има таквога, јер немогуће је да пророк лаже. И опет, који је од светих пророка и древних патријараха предао себе крсној смрти ради спасења свих? Или ко је претрпео ране и устао ради здравља свих људи? И који је међу праведницима или царевима сишао у Египат и тим силаском са-тро идоле египатске? Сишао је, дакако, Авраам, али је идолопоклонство и даље остало као што је било. Мојсеј је тамо рођен, али њихова залудна вера тиме није била умањена.⁶⁵

37. Кома су, од свих оних о којима Свето Писмо сведочи, пробијене руке и ноге, или уопште, ко је од њих висио на дрвету и скончао на крсту ради спасења свих? Јер, Авраам је, кад му је дошла кончина, умро на својој постељи; Исак и Јаков су такође умрли тако што су своје ноге пружили на лежају. Мојсеј и Арон су умрли на гори; Давид је скончао у кући, не претрпевши никавог зла од народа. Иако га је Саул гонио, ипак је прошао неповређен. Исаија је, додуше, претестерен, али ипак није обешен о дрво; Јеремија је ружен,

⁶⁵ Атанасије исправно тумачи *Ис. 19,1*. По његовом мишљењу, са ступањем хришћанске вере у Египат, египатско идолопоклонство је доживело свој крах. Насупрот томе, апокрифни списи ово тумаче једном измишљеном причом: наиме, кад је Исус као беба, бежећи испред Иродовог гоњења, доспео у Египат, идоли су у својим храмовима падали на земљу.

али није умро тако што је осуђен. Језекиљ је страдао, али не за народ, него да би показао шта ће се са народом збити. Осим тога, иако су страдали, они су ипак били људи који су по свему били налик свим осталим људима. А Онај о Коме Свето Писмо сведочи да је страдао за све људе, не назива се само човеком, него се за Њега вели да је Живот свих, иако је по Својој природи био налик свим осталим људима. *И живоѣи ће ѣвој биѣи као да виси ѣрема ѣеби;*⁶⁶ и: *...Род њеѣов ко ће исказати?*⁶⁷

Јер, род свих светитеља, уколико га сазнамо, можемо одвајкада исказати, и одакле сваки од њих потиче; а за род Онога Који је сѣм Живот, божанске речи веле да је неисказив.⁶⁸ Па ко је тај о коме божански Списи на такав начин говоре? Другим речима, ко је толико велики да пророци о њему толико много објављују? Но, тај који је у свештеним Списима толико присутан, није нико други него Спаситељ свих људи, Бог Логос, Господ наш Исус Христос. Он је Тај Који је из девојке произашао и као човек се јавио на земљи, и чији је род по телу неисказив. Јер, нема тога који нам може показати Његовог оца по телу, јер Његово тело није потекло од мушкарца, него само од девице. Могуће је, дакле, извести родослов Давида и Мојсеја и свих патријараха; али, кад је у питању Спаситељев род по телу, онда није могуће на исти начин исказати Његов родослов по

⁶⁶ Зак. ѣон. 28,66.

⁶⁷ Ис. 53,8.

⁶⁸ Ис. 53,8.

мушкој линији. Он је начинио и звезду да би објавила Његово телесно Рођење. Јер, пошто је Логос сишао са неба, требало је да и знак буде са неба; и пошто је Логос, Који је долазио, био Цар васцеле творевине, требало је да Га свеколика твар јасно позна. Па иако је рођен у Јудеји, чак су и житељи Персије дошли да Му се поклоне. Он је, дакле, Тај Који је, и пре него што се јавио у телу, савладао демоне који му беху супротстављени, и Који је однео победу над идолопоклонством.

Сви незнабошци, дакле, који живљаху по разним крајевима, напустише обичаје својих отаца, одбацише безбожништво идолопоклонства, и отада полагаху своје надање на Христа, те приступише у Његову службу, у шта се и својим очима можемо уверити. Јер, никада се раније није десило да престане безбожје Египћанâ, него само тада кад је Господ свега телесно дошао као да на облаку седи, кад је укинуо заблуду идолопоклонства и кад је све људе привукао Себи, а кроз Себе ка Оцу. Он је Тај чијем Распећу сведок беше Сунце и сва творевина, и они који га беху предали на смрт; а кроз Његову смрт оствари се спасење свих, и сва творевина задоби своје искупљење. Он је Живот свих и Он је Тај Који је, ради спасења свих, Своје тело, као жртвени принос, предао смрти, иако Јудеји у то не верују.

38. Но, ако сматрају да им ни то све није довољно, нека макар поверују у неке друге речи које такође у њих постоје. Јер, о коме пророци говоре: ...*Нађоше ме који ме ѿражаху; рекох на-*

*роду који се не зове мојим именом: ево ме, ево ме. Вас дан ѡружах руке своје народу неѡкорну.*⁶⁹ Могоа би неко упитати Јудеје: ко је, дакле, био тај што се појавио? Ако ли је то био пророк, нека онда кажу кад се он то сакрио, да би се касније појавио? И који је то пророк који је најпре био нестао, а затим се појавио, и који је своје руке раширио на крсту? Према томе, није то био ниједан од праведника; био је то Сѣм Логос Божији, Који је био бестелесан по природи и Који се ради нас телесно јавио и ради нас пострадао.

Па ако им ни то није довољно, нека се разуме гледајући како нека друга места износе јасне доказе. Јер, Свето Писмо каже: *Укреѣиѣ клонуле руке, и колена изнемогла уѣврдиѣ. Реѣиѣ онима којима се срѣе уѣлашило: охрабриѣ се, не боѣ се; ево Бога вашега; освѣѣа иде, ѣлаѣа Божија, сам иде, и сѣаиѣе вас. Тада ѣе се оѣвориѣи очи слѣѣима, и уши глукима оѣвориѣе се; ѣада ѣе хромац скакаѣи као јелен, и језик немога ѣеваѣе.*⁷⁰ Шта би се, дакле, о овоме могло рећи, или како се уопште усуђују да гледају у то? Јер, пророштво говори о томе да Бог долази на земљу; открива нам, такође, знаке и време Његовог доласка. Наиме, то што слепци поново виде, што хроми ходају, што глуви чују и што неми могу прозборити, све то говори о божанском присуству. Па нека онда неверници кажу када су се таква чудеса догађала у Израиљу, или у ком месту Јудеје се тако нешто збивало. Додуше, Неман се

⁶⁹ Ис. 65,1-2.

⁷⁰ Ис. 35,3-6.

беше очистио од губе, али ниједном глувом се слух није вратио и ниједан хроми није проходао. Илија и Јелисеј су подигли мртваца, али нико ко од рођења беше слеп, није прогледао. Васкрснути мртваца, дакле, представља велико дело, али ни налик ономе чуду које је Спаситељ учинио. Осим тога, Свето Писмо није пропустило да помене оно што се збило са губавцем и са удовичиним мртвацем; према томе, да је неки хроми проходао и да је неки слепац прогледао, сигурно би и то у приповестима било забележено. А пошто се то у Светоме Писму не помиње, јасно је да се тако нешто дотада не беше ни одиграло. Па када се онда то збивало, ако не тада кад је Сâм Логос Божији дошао у телу? И када је Он дошао, ако не онда кад су хроми проходили, кад су неми проговорили, кад су глуви стекли слух и кад су прогледали они који од рођења беху слепи? Дакле, због тога су Јудеји који су тада имали прилику да Га виде, говорили како никада нису чули да се нешто попут тога икада збивало. *О̄й како је века, није се чуло да ико о̄йвори очи рођеноме слейцу. Кад Он не би био од Боґа, не би моґао ниш̄ӣа чиниш̄и.*⁷¹

39. Но, будући да ни неверници нису у стању да се супротставе ономе што је очито, вероватно неће порећи оно што је писано, али ће тврдити да још увек очекују знамења и да се Бог Логос још увек није појавио. И на све стране брбљају о томе, не црвенећи због своје безочности према ономе што је очито. Али, најпре ће због тога бити

⁷¹ Јов. 9,32-33.

силно прекорени, и то не од нас него од премудрог Данила, који одређује и тачно време божанског Спаситељевог доласка, јер каже: *Седамдесѣѣ је недеља одређено ѣвومه народу и ѣвومه граду свѣѣом да се сврши ѣресѣуѣ и да несѣане греха и да се очисѣи безакоње и да се доведе вечна ѣравда, и да се заѣечайѣ уѣвара (тј. виђење) и ѣророшѣво, и да се ѣомаже Свѣѣи над свѣѣима. Заѣо знај и разуми: оѣкада изиде реч да се Јерусалим оѣеѣ сазида до Помазаника (тј. Христа) Војводе...*⁷² Можда за нека друга пророштва и могу да изнађу изговор, и да све што је писано одлажу за будуће време. Но, шта могу да кажу за ове речи, или како могу одговорити на њих? Јер, овде се указује на Христа (тј. Помазаника), а тај Помазаник није неки обичан човек, него је то Свети над светима; Јерусалим постоји до Његовог доласка, и Он надаље престаје да буде пророк и виђење у Израиљу. У давнини беху помазани Давид и Соломон и Језекија, али је Јерусалим са својом околином и даље постојао; и даље су прорицали пророци, као Гад и Асаф и Натан, а након њих Исаија и Осија и Амос и други. Они који су помазивани, касније су називани светим људима, али не светима над светима. Али, ако се неверници и овоме супротстављају наводећи ропство Израиља, и ако веле да због њега није било Јерусалима, шта би могли рећи о пророцима? Јер, и у давној прошлости, када је народ Израиљев сишао у Вавилон, са њим беху Данило и Јеремија, а пророковали су и Језекиљ и Агеј и Захарија.

⁷² Дан. 9,24-25.

40. Према томе, Јудеји причају празне приче, те оно време које је већ дошло, они одлажу у будућност. Јер, када су престала пророштва или виђења у Израиљу, ако не онда кад се појавио Христос, Свети над светима? Наиме, показатељ и велики знамен доласка Бога Логоса јесте у томе што неће више бити Јерусалима, што се неће јављати пророци и што им се више неће указивати виђења, а то је сасвим природно. Јер, када дође Онај на Кога пророштва указују, каква је онда корист од пророштава? И када дође истина, каква је корист од њене сенке? Због тога су, дакако, пророци и прорицали, докле не дође Самоправедност и Онај Који ће све избавити од греха. Зато је и Јерусалим толико дуго трајао, да би се у њему показали обрасци сâме Истине.

Но, кад је дошао Свети над светима, природно је да су престала виђења и пророштва, и да је престало царство Јерусалима. Јер, цареви међу њима су помазивани све док није био помазан Свети над светима. И Јаков проповеда да ће се Јудејско царство одржати до доласка Његовог, говорећи: *Палица владалачка неће се одвојити од Јуде, нијти од ноґу њеґових онај који ѿсѣавља закон, докле не дође онај коме ѿриѣада, и њему ће се ѿкоравати народи.*⁷³ Због тога је и Сâм Спаситељ узвикнуо говорећи: *Сви су Пророци и Закон ѿрорицали до Јована.*⁷⁴ Дакле, кад би међу Јудејима сада било царева или пророштава или виђења, они би с правом могли да поричу Христа,

⁷³ *Посѣ. 49,10.*⁷⁴ *Матѣ. 11,13.*

Који је дошао; но, пошто више нема ни царева ни виђења, него је престало свако пророштво, и пошто је превладао град и храм, зашто они толико хуле, те су чак постали преступници, па с једне стране виде то што се збива, а са друге поричу Христа, Који је сва та дела починио?

Пошто могу видети како неки међу незнабошцима напуштају своје идоле и како своје надање кроз Христа полажу на Бога Израиљевог, зашто онда поричу Христа, Који је из корена Јесејева рођен у телу и чије Царство тек наступа? Јер, када би незнабошци неког другог бога поштовали, и кад не би исповедали веру у Бога Авраамовог и Исаковог и Јаковљевог и Мојсејевог, они би се опет с правом изговарали да никакав други Бог није дошао. Но, ако се незнабошци клањају Богу, Који је Мојсеју подарио Закон, и Који је Аврааму дао обећања, и чијег су Логоса Јудеји презрели, зашто онда не познају, или, боље речено, зашто својом вољом превиђају, да је Господ, о КOME Свето Писмо прориче, заблистао у васељени и телесно се у њој појавио, као што Писмо каже: *Богъ је Госѣод, и јави се нама;*⁷⁵ и опет: *Посла Логоса Својега и исцели их;*⁷⁶ а на другом месту каже: *Не беше засѣуѣник, и не беше анђео, него беше Сѣм Госѣод Тај Који их је сѣасао.*⁷⁷

* Ради веће јасноће текста, у следећим наводима (напом. 75, 76 и 77) нисмо се држали превода Ђ. Даничића. (Прим. ѣрев.)

⁷⁵ Пс. 118,27.

⁷⁶ Пс. 107,20.

⁷⁷ Ис. 63,9.

Слично се, дакле, збива са оним ко је оштећеног ума; наиме, он види да је земља обасјана светлошћу, али ипак пориче постојање Сунца, које земљу обасјава. Јер, када дође Онај Кога су очекивали, шта би Он још могао да учини? Да призове све народе? Па стигао је да их призове! Да укине пророштва и царство и виђења? Па и то се већ збило! Да безбожност идолопоклонства извргне? Већ га је извргао и осудио. Да можда уништи смрт? Па већ ју је уништио! Шта, дакле, није учињено од свега онога што би Христос морао учинити? Или шта је то што недостаје, а што није употпуњено, због чега би се Јудеји радовали и због чега би били упорни у свом неверовању? Јер, ако, као што можемо видети, у њих више нема ни цара, ни пророка, ни Јерусалима, ни жртве, ни виђења, и ако је сва земља преиспуњена познањем Бога, а идолопоклоници напуштају безбожност, те кроз Логоса, Господа нашега Исуса Христа, прибегавају Богу Авраамовом, онда је и најбезочнијима јасно да је дошао Христос, да је Он све обасјао Својом светлошћу и да нас је Својом истинском и божанском науком поучио о Оцу. Према томе, уз помоћ овога и још много чега што је у божанским Списима садржано, може се с правом оповргнути схватање Јудеја.

Против њиховог идолопоклонства

41. Јелини су, дакле, врло чудни јер се, с једне стране, исмевају са оним чему се није ругати, а са друге стране, заслепљени су властитом срамо-

том, коју и не примећују, подижући себи дрвене и камене идоле. А пошто наша беседа не оскудева у доказима, покушајмо да их убедимо на основу оних ствари које су лако разумљиве, а пре свега на основу оних које и сâми можемо видети. Јер, шта је код нас „безумно” или „достојно подсмеха”, ако не то што тврдимо да се Логос појавио у телу? Али, ако хоће да буду пријатељи истине, и они ће заједно са нама ово исповедати и тврдити како се није збило ништа што је безумно.

Дакле, ако они у потпуности поричу да постоји Логос Божији, онда је сувишно што Му се подсмевају, јер не можеш се подсмевати ономе што не познајеш. Но, ако признају да Логос Божији постоји, да је Он Тај Који над свиме управља, да је Отац у Њему саздао васколику твар, да Његовим Промислом све бива просветљено, и стиче живот и постоји, и да Он над свима царује, тако да Га можемо познати по делима Промисла, а кроз Њега можемо познати и Оца, онда обрати пажњу на то, молим те, да они можда нису свесни тога да тај подсмех иде на њихов рачун. Јелински философи веле да је свет једно велико тело, и у праву су када то кажу; јер, видимо да и он и његови делови подлежу нашим чулима. Према томе, ако је Логос Божији у свету, који је тело, и ако се налази у сваком телу и у свим њиховим деловима, шта је чудновато, или шта је неразумно у томе ако велимо да се Он и у човеку налази? Јер, ако је уопште неразумна тврдња да се Он обрео у телу, онда је неразумно и то што је ступио у васељену и што Својим Промислом све просвећује и покреће. Јер, и васељена представља тело.

Ако Му доликује да ступи у свет и да у тој свеукупности буде спознатљив, онда Му доликује и да се јави у телу како би га тиме просветлио и подарио му енергију. Јер, и људски род представља део васколиког света. Но, ако је недолично да један део творевине постане Његов орган да би се на тај начин Његово Божанство пројавило, онда је још недоличније да Га кроз васколики свет познајемо.

42. Наиме, човек је тај који покреће и просветљује целокупно своје тело; према томе, ако би неко рекао да није тачно да и у ножном прсту постоји сила човекова, сматрали би га безумним, јер такав прихвата да се човек простире у свеукупности свога тела и у њему дејствује, а не може да схвати како се налази и у сваком поједином делу тела. Тако ни онај ко прихвата и верује да се Логос Божији налази у свему, и да Он све просветљује и покреће, неће сматрати немогућим да Он и једно човечанско тело покреће и просветљује. А опет, ако због тога што човечански род представља нешто створено и што је саздан ни из чега, они сматрају да нам не приличи да говоримо како се Спаситељ појавио у човечијем телу, онда је време да Га издвоје и из творевине уопште, јер и њу је Логос саздао ни из чега. Дакле, ако није неприлично то што је Логос присутан у творевини, иако је она саздана, онда није неприлично ни да буде у човечанском телу. Јер, како схватамо целину, тако морамо умовати и о деловима. Но, као што рекох, и човек представља део целине. Према томе, уопште није неприлично да Логос буде у човеку, и да се све Њиме и у Њему просве-

тљава и покреће и живи, као што и свети писци веле: *У Њему живимо, и крећемо се, и јесмо.*⁷⁸

Дакле, зар има ишта достојно подсмеха у томе што говоримо, ако се Логос, да би се јавио, користио тим телом као средством? Јер, да није био у њему, не би ни могао да се користи њиме. Па ако смо од почетка прихватили да је Логос присутан у целокупној васељени, а истовремено и у сваком њеном појединачном делу, шта је онда невероватно у томе што се и појавио кроз оне у којима постоји? Наиме, да је Логос, Који се цео у свакој твари и у свему налази, и Који све изобилно украшава, хтео да Својим силама открије Себе и кроз поједине делове свеукупности, то јест да открије Себе украшавајући васељену, да је хтео да Себе и Свога Оца саопшти и открије кроз Сунце, или Месец, или небо, или земљу, или воду, или ватру, тада нико не би рекао да није ваљано поступио. А овако, пошто је Он Тај Који све украшава и свему дарује живот, и пошто је Сâм пожелео да себе кроз људе објави, није неприлично ни то да, ради откривења истине и пројаве Оца, као средство употреби човечије тело. Јер, и човек је део васељене. И као што се ум, иако се налази у целом човеку, пројављује кроз један део човечијег тела, односно кроз језик, и нико због тога не каже да је тиме умањена суштина ума, тако је и са Логосом: иако је у свему присутан, нимало није недолично ако се послужи човечијим телом као органом. Јер, ако би, као што раније рекох, било неприлично то што се чове-

⁷⁸ Дел. ай. 17,28.

чијим телом послужио, онда је неприлично и то што је присутан у васељени.

43. Ако питају зашто се Логос није јавио кроз неке друге, лепше делове творевине, и зашто као средство није употребио Сунце, или Месец, или звезде, или ватру, или ваздух, него се јавио само кроз човека, нека знају да Господ није дошао да би се истицао, него да би исцелио и поучио оне који страдају. Јер, ономе ко се истиче, својствено је само да се појављује и да засењује оне који га гледају. Но, ономе ко исцељује и ко поучава, није својствено само да се појави, него да буде од користи онима којима је потребан и да се јави онако како га потребити могу познати, да не би, нечим што надилази потребе страдалних, узнемирио потребите и да им не би јављање Божије због тога било бескорисно. Јер, осим човека, ништа од онога што је у творевини нема погрешну представу о Богу. Зацело, ни Сунце, ни Месец, ни небо, ни звезде, ни вода, ни ваздух нису нарушили успостављени поредак, него, познајући Логоса, Који је њихов Саздаатељ и Цар, остају онакви какви су и створени. Само су се људи одвратили од добра; потом су истину заменили оним што није истинито, а поштовање које Богу припада и знање о Њему, пренели су на камене кипове демонâ и људи.

Па пошто је било недостојно Божије доброте да се не обазре на толико крупне невоље, и пошто људи нису били у стању да Га сами познају, иако Он све уређује и над свиме управља, Он је сасвим природно узео Себи један део свеукупности, односно човечије тело, и уселио се у ње-

га. И тако, пошто људи не беху у стању да Га познају у свеукупности васељене, сада неће моћи да Га не познају кад је у једном њеном делу; и пошто нису могли да Га угледају у Његовој невидљивој сили, сада би могли да Га замисле и да Га виде макар на основу онога што је њима слично. Наиме, пошто су људи, они кроз одговарајуће тело и кроз божанске енергије пројављене кроз њега, брже и непосредније могу познати свога Оца; јер, уколико упореде, лако могу видети да дела која је Он учинио нису човечија, него да припадају Богу. Ако се њима чинило да је неприлично то да Логоса можемо познати кроз дела учињена у телу, онда би неприлично било и то да Га можемо познати кроз дела учињена у васељени. Јер, ако Он, бивајући присутан у творевини, не поприма ништа што је тој творевини својствено, него напротив, свеукупна твар од Његове силе поприма, исто тако, користећи се телом као средством, Он не учествује ни у чему што је том телу својствено, него је и то тело исцелио. Јер, ако чак и Платон, коме се Јелини диве, вели како је Онај Који је саздао свет, видевши да је овај на рубу пропасти и да је у опасности да потоне у простор несличности, сместа дохватио кормило душе како би помогао и како би све погрешке исправио, шта је онда невероватно у томе што ми велимо како је Логос ступио у заблудело човечанство и као човек се јавио, да би га Својом владавином и Својом добротоу избавио из бездана пропасти?

44. Но, можда се због стида сагласе са овим, па ипак кажу како је Бог, ако је желео да људе

поучи и да их спасе, могао то да учини једним мигом, као што је то у давнини чинио кад је све из небића саздао, а да се Његов Логос не дотиче тела. Да бисмо се супротставили томе што они кажу, ваљало би овако рећи: у давнини, кад ништа нигде није постојало, био је довољан само миг и накана па да све буде саздано; но, кад је створен човек и кад се појавила потреба да се исцели не оно што не постоји, него оно што је створено, природно је било да Исцелитељ и Спаситељ ступи у творевину која је већ постојала, како би свако биће исцелио. Због тога је Он и постао човек и послужио се телом као човечијим органом. Јер, како се иначе могао појавити Логос, Који је хтео да се неким средством послужи? Или одакле је то средство требало да узме, ако не из онога што је већ створено и што има потребу за Његовим Божанством јер је Њему подобно? Оно што није постојало, свакако није ни имало потребу за спасењем – и ту би била довољна само Његова заповест – него је човек, који је већ био створен, допао пропасти и погибли. Због тога је Логос с правом употребио човечије тело и тако се свима открио.

Затим ваља знати и то да пропадљивост која је настала није била изван тела, него је ступила у њега, и било је потребно да се, уместо пропадљивости, живот сједини са телом да би, као што је смрт настала у телу, тако исто у њему настао и живот. А када би смрт била изван тела, онда би и живот требало да настане споља. Но, пошто је смрт сплетена са телом, и пошто је, боравећи у њему, загосподарила њиме, нужно је да и живот

буде сплетен са телом како би оно, оденувши се у живот, одбацило пропадљивост. Уосталом, да се Логос обрео изван тела, а не у њему сѣмом, смрт би Њиме сасвим природно била побеђена, јер смрт није јача од живота, али тиме пропадљивост не би мање била присутна у телу. Због тога се Спаситељ с правом оденуо у тело да би то тело сјединио са животом, и да оно, као смртно, не би остало у смрти, него да васкрсне и да, оденувши се у бесмртност, постане бесмртно. Јер, пошто се тело једанпут већ оденуло у пропадљивост, оно не би васкрсло уколико се не би оденуло у живот. И опет, смрт се не би појавила сѣма по себи, него само у телу; због тога се Логос оденуо у тело да би уништио ту смрт коју је у телу затекао. И уопште, како би се показало да Господ јесте Живот када Он не би оживљавао оно што је смртно? Природно је, на пример, да трска буде уништена од ватре; но, ако неко трску заштити од пламена, тада она неће сагорети, али и даље у потпуности остаје трска; а трска је увек у опасности од ватре – јер, природно је да ватра уништава трску. Али, ако неко струк трске обложи са много азбеста, који је, као што је познато, отпоран на ватру, тада се трска више не плаши ватре јер је несагоривом одећом заштићена; а овај пример могао би се применити и кад је о телу и о смрти реч. Према томе, да је Логос само Својом заповешћу одагнао смрт, тело ништа мање не би било смртно и пропадљиво, као што је и свим другим телима својствено. Но, да се то не би догодило, бестелесни Логос Божији се оденуо у тело; и тако се оно више не плаши смрти ни

пропадљивости, зато што је одевено у Живот, и зато што је у њему нестало пропадљивости.

45. Дакле, Логос Божији је с правом узео на себе тело и послужио се оним што је човечанско да би тако телу подарио живот; и да би, као што се кроз своја дела открива у творевини, тако исто деловао и у човечанској природи, и да би Себе посвуда откривао, не оставивши никога без могућности да позна Његово Божанство. И опет понављам оно што је претходно већ речено: наиме, Спаситељ је то учинио да би све испунио Својим познањем, као што и иначе Својим присуством све испуњава, о чему вели божанско Писмо: *Земља ће биѿи ѿуна ѿознања Госѿодње҃га*.⁷⁹ Јер, ако неко хоће да баци поглед ка небу, видеће његову красоту; или ако не може да погледа ка небу, него свој поглед спусти ка људима, по делима ће видети силу која се не може упоредити са човечијом, и познаће да Тај Који је међу људима јесте Бог Логос. Или ако се неко окрене ка демонима и престраши се од њих, видеће да их Он гони и схватиће да је Он њихов Господ; или ако се неко погрузи у дубине водене и помисли да је вода Бог, као што се Египћани клањају води,⁸⁰ видеће да је Он Тај Који воду претвара из једног облика у други и спознаће да је Господ

⁷⁹ Ис. 11,9.

⁸⁰ „Житељи Египта су уживали благодети воде; према томе, клањали су се води, молили су се води, и приносили изузетне дарове води.” J. Firmicus Maternus, *De errore profanum religionum*, 2 PL 12, 984 а. О томе сведочи и Плутарх, *О Изиди и Озирису* (Περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσίρεος), 12.

Саздатељ свих вода. Ако неко и у ад сиђе, и ако јунаке који су тамо сишли посматра као богове, ипак, видевши Васкрсење Логоса и Његову победу над смрћу, схватиће да је Христос и само због тога истинити Господ и Бог. Јер, Господ се дотакао свих делова творевине и од сваке заблуде све избавио и ослободио, као што вели апостол Павле: *Разоружавши началсѣва и власѣи, жи҃госа их јавно, ѡбедивши на крсѣу*;⁸¹ сада човек више не може бити обманут, него свугде може пронаћи истинитог Бога Логоса. Јер, тако човек, окружен свугде и са свих страна, односно на небу, у аду, на земљи и у човечанској природи, види Божанство Логоса које је распрострањено по земљи, те није више у заблуди када је Бог у питању; и само се Њему клања, а кроз Њега ваљано познаје Оца.

Дакле, природно је и оправдано да овим тврдњама и Јелине ућуткамо; јер, ако сматрају да наше речи нису довољне да их посраме, нека се онда, на основу тога што им је пред очима, увере у оно што је речено.

46. Када су то људи почели да напуштају поштовање идолâ, ако не онда кад је истинити Бог, Логос Божији, дошао међу људе? И када су престала и изумрла гатања, којих је међу Јелинима и по свим крајевима било,⁸² ако не тада кад се Спаситељ појавио на земљи? Када су они ко-

⁸¹ Кол. 2,15.

⁸² У време светог Атанасија угасило се и пророчиште у Делфима, које је било последње велико идолопоклоничко пророчиште.

је су песници називали боговима и херојима, почели да бивају схватани као обични смртни људи, ако не одонда кад је Господ однео победу над смрћу, и кад је оно тело које је узео на себе, очувао бесмртним васкрсавши га из мртвих? И када је демонска обмана и њена махнитост презрена, ако ли не тада кад је Логос, Који је Сила Божија и Који је и над свима њима Господ, дошао због људских слабости и појавио се на земљи? И када је почело сатирање чаробњачких вештина и учења, ако не онда кад се људима указало Богојављење Логоса? И уопште, када се мудрост Јелинâ показала као лудост, ако не тада кад је истинска Мудрост Божија открила Себе на земљи?

Јер, некада је сва васељена и сваки крај био у заблуди поштовања идолâ, и људи нису признавали никаквог другог Бога осим својих идола, које су сматрали боговима. А сада, широм свеколике васељене, људи напуштају празноверицу идолопоклонства и приступају Христу; и клањајући се Њему као Богу, кроз Њега познају и Оца, за Кога нису знали. Но, чудновато је и ово: постоје разна и многа светилишта, и свако место има свог посебног идола, и ти идоли, које они називају боговима, немају моћи да пређу границе свога места како би и суседне народе убедили да треба да их поштују, него једва да и у своме месту бивају поштовани (јер, нико није поштовао бога свога суседа, него је свако пазио на свога идола и веровао да је његов идол над свима Бог), а само је Христос Тај Коме се сви и на сваком месту клањају. И оно што слабост идолâ не беше у стању да

учини, односно да макар своје суседе убеде да верују у њих, то је остварио Христос, Који је не само суседе, него свеколику васељену убедио у то да поштује једнога Господа, а кроз Њега да поштује и Бога, Његовога Оца.

47. У старини је заблуда врачања била широм распрострањена, и људи су се по својој уобразиљи дивили гатањима и пророштвима у Делфима,⁸³ и Додони,⁸⁴ и Беотији,⁸⁵ у Ликији,⁸⁶ и Либији,⁸⁷ и Египту,⁸⁸ и Кавири,⁸⁹ и пророштвима Питије;⁹⁰ но сада, пошто се Христос свугде објављује, престало је и лудовање тих гатања, и нема у њима више гатара. Некада су демони подстицали људску машту, настањујући се у изворима, или у рекама, или у дрвећу, или у камењу, и тако су својом опсеном изазивали страх код оних који су неразумни. Сада, међутим, кад се одиграло бо-

⁸³ Мисли на пророчиште у Делфима, које је било посвећено Аполону.

⁸⁴ Пророчиште у Додони било је посвећено Зевсу.

⁸⁵ У Тиви (тј. Теби) постојало је локално пророчиште. Види Диодор Сицилијанац, *Историјска библиоѣека*, 17,10,3.

⁸⁶ Није јасно које пророчиште има на уму, јер их је било много.

⁸⁷ У Либији је постојало пророчиште Амона Зевса, од кога је савет тражио и Александар Велики.

⁸⁸ Мисли на пророчиште у Теби која је у Египту.

⁸⁹ Богови Пелазга су били познати по раскалашности, и у Самотраки су слављени кроз оргијање. Херодот, *Историја*, 2,51, 1-4.

⁹⁰ Питија (од πυνθάνομαι = добијам одговор на своје питање) било је име једне свештенице и пророчице у Делфима.

жанско јављање Логоса, престала је њихова обмана. Јер, и само тиме што се осени знаком крста, човек одгони све прелести демонске. А некада су људи, због своје заблуде, као богове поштовали и Зевса, и Крона, и Аполона, и све оне које су древни песници називали херојима. Али сада, кад се људима јавио Спаситељ, постало је јасно да су оно само смртни људи, а да се једино Христос међу људима јавио као Бог, односно као Бог Логос истинитога Бога. Па шта рећи о магији којом су они усхићени? Пре но што је Логос дошао на земљу, она је имала важност и била је присутна међу Египћанима и Халдејцима и Индијцима,⁹¹ и опсењивала је посматраче; међутим, доласком Истине и појавом Логоса, и магија је у потпуности уништена.

Мислим, међутим, да никоме нису потребне моје речи о јелинској мудрости и о великој слави философâ, јер је ово чудо свакоме наочиглед. Наиме, иако су јелински мудраци писали толико много, ипак нису били у стању да чак ни мали број људи из њима најближе околине убеде у бесмртност и врлински живот; само је Христос, простим речима и уз помоћ људи који не беху мудраци, успео да широм васколике васељене убеди људе да презру смрт, да се старају о ономе што је бесмртно; да не обраћају пажњу на оно што је привремено, а да гледају на оно што је вечно; да земаљску славу сматрају ништавном, а да се труде само око бесмртности.

⁹¹ Египатски, халдејски и индијски чаробњаци су одувек били познати као најбољи од свих. Види и одељак 50.

БОЖАНСТВО ХРИСТОВО

48. Све ово о чему говоримо нису само пукe речи, него нам и искуство сведочи о њиховој истинитости. Према томе, ко има воље, нека приступи и нека види знак врлине на девственицима Христовим и на младима који у чистоти и целомудрености живе,⁹² и нека види веру у бесмртност коју има толико велико мноштво мученика. Нека дође и онај ко хоће да се увери у оно што смо претходно говорили о демонским опсенама, о обманама гатарâ и о чудесима магије, и нека се само осени знаком крста, који су они извржавали руглу, и нека призове име Христово; и увериће се да због њега демони беже, гатања престају и одгони се свако врачање и свако бајање.

Па ко је, дакле, и колико је велики тај Христос, Који је Својим именом и Својим присуством све магије посвуда засенио и укинуо, и Који је Сâм све победио и Својим учењем испунио васељену? Нека одговоре на ово Јелини, који се много изругују, а нимало због тога не црвене!

⁹² На основу ових речи могло би се претпоставити да је млади Атанасије, који је тада имао двадесетак година, већ уврстио себе у девственике.

Јер, ако је Он човек, како је онда један човек надвладао силу свих њихових богова и Својом властитом силом показао да су они ништавни? Ако Га, опет, сматрају чаробњаком,⁹³ како је могуће да један чаробњак уништи сву магију и да је не подржи? Према томе, ако је Он у стању да многе чаробњаке победи, или да макар само једнога надвлада, они би с правом могли да помисле да Он све њих савладава због тога што већу вештину поседује; међутим, пошто је победу над свом магијом однео Својим Крстом и силом Свога имена, јасно је да Он није чаробњак, него Спаситељ, од Кога као од Господа беже демони које други чаробњаци призивају.

Па ко је, онда, Он? Нека то кажу Јелини, који су спремни само да се исмевају. Можда ће рећи да је и Он био демон, и да је због тога имао толику моћ. Но, ако тако кажу, онда ће доиста бити достојни подсмеха, јер их тада можемо ућуткати оним доказима које смо овде већ наводили. Јер, како може бити демон Онај Који је демоне изгонио? Ако је Он само изгонио демоне, с правом се може закључити да је ту премоћ над слабијима имао због тога што је био господар над демонима, што су Му Јудеји и говорили желећи да Га увреде; али, пошто се Његовим именом истерује и одгони безумље демонâ, јасно је да су Ју-

⁹³ Идолопоклоници су Христа називали чаробњаком, што се може видети и код Лукијана. Касније су неки хришћани реч „*μάγος*” (= чаробњак) преиначили у реч „*μέγας*” (= велики), како то не би било увредљиво за Христа. Но, очито је да је испрва стајало „чаробњак”.

деји и овде у заблуди, и јасно је да Господ наш и Спаситељ Христос није, као што они мисле, никаква демонска сила. Према томе, пошто Спаситељ није само човек, нити је чаробњак, нити је какав демон, него је Својим Божанством и измишљотине песника, и опсене демонâ, и мудрост Јелина оповргао и засенио, јасно је, а то сви и исповедају, да је Он *заиста Син Божији*,⁹⁴ односно, Логос и Мудрост и Сила Очева. Због тога, дакле, Његова дела нису човечанска, него натчовечанска; а да су то уистину дела Божија, познаје се и по сâмом начину њиховог јављања и по томе колико су другачија од дела која људи могу учинити.

49. Јер, ко је од људи, који су икада рођени, своје тело задобио само од девице? Или који је човек икада излечио толике људске болести као што је то учинио Он Који је над свима Господ? Ко је надоместио оно што је од настанка недостојало, и учинио да прогледа онај који од рођења беше слеп? Они су начинили богом Асклепија⁹⁵ јер се он лекаријама занимао и за телесне болести изналазио лековито биље; али, није га од земље саздавао, него га је проналазио изучавајући природу. Шта је то у поређењу са оним што је

⁹⁴ *Марк. 15,39.*

⁹⁵ Асклепије је био полубог, син Аполона и Корониде; био је отац Подалирија и Махаона, грчких лекара у Троји. (Хомер, *Илијада* 2, 731-2). Поштован је као бог медицине; говорило се да је исцељивао од свих болести и да „за Асклепија ништа није неизлечиво”. Због тога се Плутон пожалио Зевсу да Асклепије не допушта људима да сиђу у пакао, те га је овај погодио муњама.

Спаситељ чинио, јер Он није ране исцељивао, него је тело пресаздао и васпоставио! Јелини се клањају Ираклису као богу зато што је савладао људе који су били као он, и зато што је помоћу лукавстава погубио дивље звери.⁹⁶ Шта је то у поређењу са оним што је учинио Логос, Који је од људи одагнао и болести, и демоне, па и сâму смрт! Они поштују Диониса, који је људе научио пијанству, а подсмевају се истинском Спаситељу и Господу свеколике васељене, Који нас је трезвеноумљу научио. Али, нека буде тако. Шта ли они могу рећи о осталим чудесима Његовог Божанства! Има ли тога човека чијом се смрћу Сунце помрачило, а земља се затресла? Јер, ево, све до данашњег дана људи умиру, као што су и у давнини умирали; па када се неко такво чудо са њима десило? Или, да оставим дела која је Он починио кроз Своје тело, и да поменем она која је учинио после Васкрсења Свога тела: има ли неког човека између свих који су икада рођени, да је његово учење надвладало сва друга учења са краја на крај земље, и да се његово штовање простире по свој земљи? Или опет, ако је, као што они веле, Христос човек, а не Бог Логос, зашто онда њихови богови не спрече да Његово штовање продре и у земље у којима се они налазе, него тај Логос долази и Својим учењем укида њихово поштовање и извргава руглу њихове опсене?

50. Постојали су пре Христа многи цареви и тирани земаљски. Помиње се у причама да је ме-

⁹⁶ Свети Атанасије има на уму Ираклијеве подвиге.

ђу Халдејцима и Египћанима и Индијцима било много мудраца и чаробњака;⁹⁷ па ко је икада међу њима, да не кажем после смрти, него док је још живео, био у стању да целокупну земљу испуни својим учењем и да толико мноштво народа одврати од идолопоклоничке празноверице, колико је наш Спаситељ људи одвратио од идола и привукао Себи? Јелински философи су многе списе написали, и то веома уверљиво и веома умешно; па ипак, јесу ли изнели ишта што је толико велико као што је Крст Христов? Наиме, све до смрти писали су своје мудролије веома уверљиво; али, све што су за живота сматрали да има важности, били су предмети узајамних распри због којих су се они међусобно такмичили. Најнеобичније од свега је то што је Логос Божији, иако је поучавао најпростијим речима, ипак засенио велике мудраце и уништио њихово учење, и привукавши све људе Себи, испунио Своје Цркве. И чудесно је то да је Логос, тиме што је као човек сишао у смрт, укинуо мудрачке хвалоспеве о идолима. Па чија је смрт икада одагнала демоне? Или чија је смрт икада престрашила демоне, као што је Христова? Јер, тамо где се изговара име Спаситељево, сваки демон бива изагнан. Ко је људима на такав начин уклонио душевне страсти да блудници постају трезвеноумни, човекоубице више не држе мач, а они који раније беху плашљиви, сада бивају одважни? И уопште, ко је варваре и незнабошце по свим крајевима земаљским убедио да треба да се оставе безумља и

⁹⁷ Упор. одељак 47, напом. 25.

да размишљају о миру, ако то не беху вера Христова и знамен Крста? И ко је други тако уверио људе у постојање бесмртности као што је то учинио Христов Крст и Његово телесно Васкрсење? Наиме, иако су у свему лагали, Јелини ипак нису били у стању да васкрсну своје идоле, јер нису ни размишљали о томе да ли је уопште могуће да после смрти тело и даље постоји. Штавише, могло би се схватити да они, размишљајући на такав начин, показују немоћ свога идолопоклонства и да су сваку силу препустили Христу, како би по њој сви могли познати да је Он Син Божији.

51. Дакле, ко је тај између људи који је после смрти, па чак и за живота, проповедао о девствености и који је сматрао да таква врлина човеку није немогућа? Но, Спаситељ наш и Цар свега Христос беше толико чврст у Свом учењу о девствености да су чак и млади, који још не беху пред законом пунолетни, ступали у девственост која беше изнад закона. И ко је од људи икада био у стању да обиђе толика места и да посети и Скићане, и Етиопљане, и Персијанце, и Јермене, и Готе,⁹⁸ и оне за које се говорило да су са оне стране океана,⁹⁹ и оне који су настањивали крајеве повише Ирканије,¹⁰⁰ па и Египћане и Халдејце, да би свима онима који верују у чаролије и који су преко мере празноверни и дивљачног влада-

⁹⁸ Готи су преци данашњих Германа.

⁹⁹ Свети Атанасије највероватније мисли на Британце.

¹⁰⁰ Ирканија је област јужно од Каспијског језера. Упор. свети Василије Велики, *Шестоднев*, 4,19.

ња, проповедао о врлини, о целомудрености и против идолопоклонства, као што је то чинио Господ свих, Сила Божија, Господ наш Исус Христос? Он није проповедао само кроз Своје ученике, него их је и Сѣм убеђивао да измене дивљачност свога владања и да не поштују више богове својих отаца, него да познају Њега, а кроз Њега да поштују Његовога Оца. Јер, некада раније, док су се још клањали идолима, Јелини и варвари су ратовали између себе и бивали сурови према својим сродницима. И нико није могао проћи ни копноу ни морем а да није био мачем наоружан, јер беху непрекидне борбе међу њима. Читав свој животни век проводили су ратујући, а мач им је био као палица за поштапање и за сваку другу помоћ. Но, иако су, као што сам већ рекао, поштовали идоле и приносили жртве демонима, они се ипак нису могли од њих ничему научити. Али, кад су приступили учењу Христовом, тада су на чудесан начин напустили суровост убиства и више нису размишљали ратнички, јер се наука Христова уистину дотакла њиховог ума; тада је за њих све постало мирно, а њихове жеље се усмерише према пријатељству.

52. Ко је, дакле, тај који је све то учинио, или ко је тај који је оне који мрзе једни друге, сјединио у миру, ако то није љубљени Син Очево, Спаситељ свега Исус Христос, Који је због Своје љубави претрпео све ради нашега спасења? Јер, одвајкада је пророковано о миру који ће Он предводити; јер Свето Писмо каже: *Расковаће мачеве своје на раонике, и коѣља своја на срѣове, неће дизаѣи мача народ на народ, ниѣи ће се више учѣи бо-*

ју.¹⁰¹ Ово, свакако, није неистинито, јер варвари, којима је урођена осионост, и сада приносе жртве својим идолима, владају се обесно једни према другима, и ниједнога часа не могу да буду без мача; али, кад чују науку Христову, они сместа, уместо у борбу, хитају да обрађују поља, и уместо да припасују мач, они руке пружају на молитву; и уопште, уместо да војују између себе, они се сада наоружавају против ђавола и против демонâ, супротстављајући им се целомудреношћу и врлинама душе. Ово, с једне стране, говори о Божанству Спаситељево, јер оно што људи нису могли научити од идола, то су научили од Њега; а са друге стране, ово нам јасно показује колика је немоћ и ништавност демонâ и идола. Знајући за своју немоћ, демони су у старини подстицали људе да ратују између себе како се не би, уколико престану са међусобним сукобима, окренули против сâмих демона. Јер, без сумње, будући да се ученици Христови не боре између себе, они се својим владањем и врлинским животом супротстављају демонима; њих одгоне, а ђаволу, њиховом начелнику, пркосе, тако да у младости живе целомудрено, у искушењима бивају истрајни, стрпљиво трпе болове, подносе кад их вређају, не обазире се на лишавања; а најчудесније од свега јесте да чак и смрт презиру и постају мученици Христови.

53. Има једна чињеница која на најчудеснији начин указује на Божанство Спаситељево: наиме, да ли је икада постојао неки обичан човек, или ча-

¹⁰¹ Ис. 2,4.

робњак, или тиранин, или цар, који је сâм од себе био у стању да се супротстави читавом идолопоклонству, и целокупној демонској војсци, и свакој магији и свакој јелинској мудрости који су тада владали, и који су још увек били у процвату и свакога опсењивали, и да им се успротиви и у одлучном часу устане против свих – као што је то наш Господ, истинити Логос Божији? Јер, Он је, извргавајући на невидљив начин сваку заблуду, Сâм савладао све непријатеље и све људе Себи преотео, тако да они који су се идолима клањали, сада њих презиру, они који су се чаролијама дивили, сада спаљују књиге,¹⁰² а мудраци се најрадије од свега занимају тумачењем Јеванђеља. Оне којима су се раније клањали, сада напуштају; а Христу, Кому су се распетоме ругали, сада се клањају и исповедају Га као Бога. Они које су они боговима називали, сада беже испред знака крста; распети Спаситељ се у васколикој васељени открива као Бог и као Син Божији, док оне богове којима су се клањали, сада и сâми Јелини одбацују као срамне. Они који Христову науку прихватају, проводе целомудренији живот од ових. Па ако ово, и све што је овоме слично, јесте човечије дело, нека нам онда неко ко има воље покаже и неке раније сличне примере, и нека нас тиме убеди. Но, ако све ово изгледа, и заистину јесте, дело Божије, а не људско, зашто су неверници толико безбожни да не прихватају Владика, Који је све ово учинио? Са њима се збива као са оним ко по делима стварања не препознаје Бога, Који је Творац тих дела. Јер, да су по Његовој

¹⁰² Упор. Дел. аѣ. 19,19-20.

сили, која је присутна свуда у васељени, познали и Његово Божанство, схватили би да дела која је Христос кроз Своје тело остварио, нису човечанска, него да припадају Богу Логосу, Спаситељу свих и свега. Да су то знали, као што вели апостол Павле, *не би Госїода славе разайели*.¹⁰³

54. Према томе, као што човек који хоће да види Бога Који је невидљив по природи и Кога никако није могуће видети, може да Га позна и да Га схвати по Његовим делима, тако и човек који својим умом не види Христа, нека Га позна по делима која је Он у телу учинио; и нека испита јесу ли то дела човечанска, или дела Божија. Па ако су то дела човечија, нека се изругује; но, ако нису човечија, већ се покаже да су Божија, нека се не подсмева ономе што није за подсмех, него боље нека им се диви, зато што нам се кроз те просте ствари открило Божанство, зато што је кроз смрт свима дошла бесмртност и зато што је кроз Очовечење Логоса свима објављена Промисао и њен Давалац и Творац, Логос Божији. Јер, Он се очовечио да бисмо се ми обожили; Он се открио у телу да бисмо ми примили спознају невидљивога Оца; и Он је претрпео увреде од људи да бисмо ми наследили бесмртност. Наравно да Он тиме није претрпео никакву штету, јер Он је бестрастан и нетрулежан и Самологос и Бог. Но, Својим бестрашћем Он је одржао и спасао страдалне људе, од којих је све то и претрпео. И уопште, сва дела која је Спаситељ Својим Очо-

¹⁰³ I Кор. 2,8.

вечењем остварио, толико су многобројна и велика да када би неко пожелео да их исприча, био би налик онима који посматрају морску пучину и хоће да изброје њене таласе. Наиме, као што посматрач не може својим очима обухватити све таласе јер нови и нови таласи који наилазе, превазилазе његове моћи опажања, тако и онај ко хоће да поброји сва она дела која је Христос починио боравећи у телу, не може ни да их умом обухвати; јер, иако он мисли да је сва дела узео у обзир, ипак је сувише оних која његов ум надилазе. Према томе, онај ко посматра целину, боље је да о њој ништа не говори јер ниједан део те целине не може ваљано исказати; и нека говори само о једном делу, а теби нека препусти да се дивиш целини. Јер, у сваком појединачном делу подједнако је присутно чудо, и куда год да човек усмери поглед, видеће Божанство Логоса и задивиће се.

55. Дакле, после свега што је речено, ваљало би да схватиш и да то поставиш као начело и оних ствари о којима није било речи, те да се веома дивиш томе што се после доласка Спаситељевог на земљу идолопоклонство није више развијало, него је чак и оно које је већ постојало, одумирало и лагано нестајало; ни јелинска мудрост више не напредује, него се и ова постојећа све више и више гаси; а демони више не обмањују људе својим гатањима и враџбинама, него чим се одваже да нешто предузму, бивају посрамљени крсним знаком. Укратко речено, погледај како Спаситељево учење свугде буја, а свако идолопоклонство и све што се противи вери Христовој, свакодневно одумире, немоћа и опада. Имајући то на уму, поклони се

Спаситељу свих и свега, силноме Богу Логосу, а презри оно што пред Њим слаби и нестаје. Јер, као што при појави сунца тама нема више никакве моћи, него чак и тамо где је преостала, бива ода-
гнана, тако и са божанским доласком Бога Логоса тама идолопоклонства нема више никакве моћи, а сви делови васељене бивају обасјани Христовим учењем. Као када би, на пример, у некој земљи био неки цар који се нигде не појављује, него ва-
зда седи у своме дому, па неки непослушни пода-
ници, користећи се његовим одсуством, прогласе себе за царе, и сваки стане да облачи царско ру-
хо и да се тако прерушен представља као цар пред онима који су прости – те тако људи бивају обма-
нути царским именом; чули су, наиме, да постоји цар, али га никада нису видели јер они, наравно, не могу ступити у царске одаје. Али, када истински цар дође и покаже се, тада они преваранти њего-
вим доласком бивају раскринкани, а људи, виде-
вши истинскога цара, напуштају оне који их прет-
ходно беху обманули. Тако су некада и демони об-
мањивали људе, а ови су им указивали почести ко-
је Богу припадају; но, када се Логос Божији јавио у телу и кад нам је објавио Оца Свога, тада је уки-
нута и тада је престала демонска превара, а људи су, усмеравајући поглед ка истинском Богу, Ло-
госу Очевом, окренули леђа идолима, и отада при-
знају истинскога Бога. То је показатељ да Хри-
стос јесте Бог Логос и Сила Божија. Па кад пре-
стане све што је човечанско и кад остану само ре-
чи Христове, свакоме је јасно да је привремено то
што је престало, а да Онај Који остаје јесте истин-
ски Јединородни Логос, Бог и Син Божији.

ПОГОВОР

56. Ово мало речи упутих ти, христољубиви човече, да би стекао основне појмове о веровању по Христу и о Његовом божанском јављању нама. А ти, подстакнут овим речима, предај се списима Светога Писма, изучавајући их чистотога ума; тако ћеш на основу њих савршеније и јасније спознати тачност свега што је овде речено. Јер, списе Светога Писма је Сâм Бог, преко Својих богослова, писао; а ми смо их научили од богонадахнутих учитеља који су се њима занимали и који су били сведоци Божанства Христовог; и учећи се, предајемо их теби, који имаш жеље за учењем. Сазнаћеш и о Његовом Другом и славном доласку к нама; тада ће доћи не у беди, него у Својој слави; тада ће доћи не у ништавности, него у Својој величанствености; тада ће доћи не да би страдао, него да би свима подарио плодове са Свога Крста, а то су васкрсење и нетрулежност. И неће Му се више судити, него ће Он бити Тај Који ће свима судити, *да ѿрими сваки оно што у њему учини, било добро или зло.*¹⁰⁴ Тада ће добрима бити даровано Царство небеско, а онима

који су чинили рђаве ствари, даће се огањ вечни и тама преисподња; јер тако и Сâм Господ каже: *Ја вам кажем: од сада ће̄ӣе виде̄ӣи Сина Човечи-је̄га̄ г̄де седи с десне с̄ӣране Силе и долази на облацима небеским (у слави Очевој).*¹⁰⁵ Због тога Логос и јесте Спаситељ, јер нас припрема за онај Дан говорећи: *С̄ӣражӣӣе, дакле, јер не зна̄ӣе у који ће̄ час до̄ћи Гос̄ѡд ваш.*¹⁰⁶ Исто пак и блажени Павле вели: *Јер нам се свима ваља јавӣӣи на суду Хрис̄ѡвом, да ѿрими сваки оно ш̄ѡ у ѡелу учини, било добро или зло.*¹⁰⁷

57. Али, за изучавање Светога Писма и за познање истине потребан је ваљан живот и чиста душа и врлина по Христу, како би ум ходио путем врлине и како би био у стању да постигне и да схвати оно за чим жуди, онолико колико је човечанској природи доступно да научи о Богу Логосу. Јер, без чистог ума и без угледања на живот светитеља, нико ни њихове речи не може појмити. Као што онај ко хоће да види Сунчеву светлост, свакако мора најпре да очисти очи и да разбистри вид, чистећи га као да чисти светлост за којом жуди, тако да вид постаје светлост, и он на тај начин прима Сунчеву светлост. Или, опет, ако неко хоће да види неку земљу или неки град, свакако одлази у то место да би га видео. Тако и онај ко хоће да појми умовање богослова, дужан је најпре да својим животом опере и умије своју

¹⁰⁵ *Мат̄.* 26,64.

¹⁰⁶ *Мат̄.* 24,42.

¹⁰⁷ *II Кор.* 5,10.

душу и да, угледајући се на живот светитеља, доспе и до њих сâмих, да би био у стању да са њима разговара и да појми оно што им је Бог открио; а затим, пошто се њима присаједини, да избегава опасности грешника и њихов огањ у дан Суда, а да задобије све оно што је светитељима дато у Царству небеском; јер, *што око не виде, и ухо не чу, и у срце човеку не дође, оно ѣриѣреми Боѣ онима који Га љубе*,¹⁰⁸ у Христу Исусу Господу нашему, кроз Кога и са Којим нека је Сâмоме Оцу заједно са Сином у Светоме Духу част и слава у векове векова. Амин.

¹⁰⁸ I Кор. 2,9.

РЕГИСТАР ИМЕНА И ПОЈМОВА

А

Абисинци 75
Августин 48
Авелъ 181
Авраам 181, 183, 190, 191
Агамемнон 51
Агеј 188
Агенор 53
Агни 45
Ад 45, 54
ад 40, 45
Адам 27, 140, 181
Адријан, цар римски 41, 81, 146
Акрисије 53
Александар Велики 39, 202
Алкмена 52, 53
Амалик 182
Амерам 181
Амон 39, 72
Амореји 182
Амос 188
Амосис 80
Амун 39
Амфилохије 48
Амфион 53
Амфитрион 53
Appaeus Lucanus 79
анђели 26, 70, 95

Антиној 41, 42
Антинопољ 41
Антиопа 52, 53
Анубис 38, 72
Апис 77
Аполодор 44, 45, 48, 51, 52, 53, 55, 56, 72
Аполон 41, 44, 47, 53, 65, 89, 203
Арабија 80
Арапи 75
Арес 54, 55, 61, 79, 80, 82
Аријан 41, 77
Аристај 38, 66
Аристид 52, 53
Аристотел 66, 70, 102
Аркадија 40, 55
Аркас 55
Арон 181, 183
Артемида 44, 48, 52, 65, 78, 80, 82
Асаф 188
Асирци 182
Асклепије 206
Астарта 40, 46, 82
астрологија 142
Атина, богиња 44, 51, 55, 65, 81
Атинагора 76
Африка 39

Афродита 39, 40, 41, 45, 50,
52, 54, 55, 73, 81, 82

Ахаз 181

Ахил 38, 51, 62

Б

безбожни 59

безбожност 33, 37, 39, 60,
70, 73, 74, 77, 86, 89, 142,
173, 191

Беотија 202

бесмртност 93, 95, 96, 129,
158, 171, 173, 179, 203,
204, 209, 213

блуд 40

блудник 50

блиднице 40, 81

Бог крокодил 75

богиња блуда 82

богови блуда 41

богојављање 137

богонадахнуте књиге 57

богонадахнути писци 118

богослови 139, 152, 216, 217

Британци 209

бројеви 67

В

Вавилон 182

Вавилоњани 182

варвари 208, 210, 211

васељена 133, 144, 146

Василије Велики 37, 84, 85,
100, 101, 102, 108, 112,
114, 142, 209

васкрсење 138, 140, 156

Васкрсење 137, 138, 156

Васкрсење Спаситељево
149

Венера 46

Virgilius 66

Витинија 75

Витинијци 75

Владика 97

врлина 29, 64, 93, 209, 211

Вузије 181

Г

Гад 188

Галаћани 80

Ганимед 50

Геа 39, 51

Германи 209

Глаукон 48

Готи 209

грех 31, 32, 97

Григорије Богослов 48

Грчка 172

Д

Давид 181, 182, 183, 184, 188

дактилски хексаметар 66

Данаја 52

Данило 188

Делфи 202

Деметра 44, 45, 46, 47, 52,
65, 66

демонска обмана 201

дијалемтика 66

Диоген Лаертије 37, 66, 127

Диодор Сицилијанац 38, 41,
47, 72, 77, 202

Диомед 54, 62, 63

Дионис 40, 54, 55, 77, 207
 Диоскури 54
 доброта 126, 129, 135, 196
 доброта Божија 134, 135,
 139, 144, 194
 Додона 53, 202

Ѓ

ђаво 132, 134, 164, 165, 167,
 211

Е

Егеон 51
 египатско
 идолопоклонство 183
 Едоневс 54
 Елеја 66
 Елкана 181
 Еманул 177
 Емпедокле 37, 66
 Енеја 80
 Енох 181
 Епикур 126
 епикурејци 126
 Епир 47
 Епифаније 48
 Ерос 39
 Етиопљани 75, 209
 Еурипид 78
 Европа 52

Ж

жена 51, 53
 жене 51, 56, 67, 81, 103, 112
 женка 101

животиње 38, 51, 62, 68, 69,
 70, 71, 73, 77, 82, 83, 93,
 94, 100, 114

З

Захарија 188
 Зевс 40, 44, 47, 50, 51, 60,
 61, 62, 63, 65, 67, 77, 79,
 82, 89, 203
 Зенон Елејац 66
 звезда, звезде 84, 88, 99,
 102, 103, 113, 115, 142,
 178, 181, 195

И

идоли 26, 35, 42, 44, 48, 60,
 72, 74, 76, 78, 79, 83, 90,
 91, 94, 116
 идоломанија 44, 48
 идолопоклоници 49, 80, 96,
 117
 идолопоклонички храмови
 81
 идолопоклонство 24, 26, 35,
 42, 49, 89, 90, 117
 идолопоклонство,
 египатско 183
 Изиди 41, 45
 Израилъ 178, 182, 183, 186,
 188, 189, 190
 Илија 187
 Илиопољ у Египту 80
 Индија 41, 68
 Индијци 40, 74, 77, 169, 203,
 208
 Ипија 45
 Ирканија 209

Ирод 183
 Исак 183, 190
 Исаија 163, 178, 181, 183, 188
 истина 23, 25, 28, 34, 42, 58, 59, 60, 61, 63, 69, 89, 90, 92, 105, 110, 135, 142, 144, 148, 170, 173, 175, 176, 189, 192, 194
 Истина 189, 203
 Исус Навин 183
 Итака 62
 Ифигенија 78

Ј

Јаков 178, 181, 183, 189, 190
 Јаред 181
 Јахве 64
 Јевреји 64
 Јевсевије Кесаријски 39, 40, 80, 81
 Језекија 181, 182, 188
 Језекиљ 181, 184, 188
 Јелена 52
 Јелисеј 187
 Јеремија 181, 183, 188
 јеретици 32, 91, 128
 Јерихон 182
 Јермени 75, 209
 Јероним 48
 Јерусалим 182, 188, 189, 191
 Јесеј 181, 190
 Јехова 64
 Јосија 181, 182
 Јуда 181
 Јудеја 185
 Јудеји 125, 128, 153, 160, 177, 179, 181, 182, 185,

186, 187, 189, 190, 191, 205

Јудејско царство 189
 Jupiter Latiaris 79
 Јустин 47

К

Кавира 202
 Кадмо 52
 Кападокија 75
 Кападокијци 75
 Кастор 52
 карневали 46
 кентаури 72
 Кибела 40, 46, 82
 Киликија 75
 Киликијци 75
 кипови 46, 57, 69
 Кирило Јерусалимски 48
 Климент Александријски 40, 41, 42, 47, 48, 50, 52, 53, 55, 68, 80, 81
 Клитемнестра 52
 Коракс из Сиракузе 66
 Коринт 81
 Крит 40, 47
 крокодил 75
 Крон 51, 61, 79

Л

Лакедемоњани 54
 Ламех 181
 Латиарис Зевс 79
 Латини 79
 Ликија 202
 Ликург Спартанац 66
 Лукијан 76, 81

М

медицина 206
 Minucius Felix 39, 68, 72
 Мојсеј 81, 129, 177, 180, 181,
 182, 183, 184, 190
 Молох 79
 мушкарци 44, 81, 103, 133,
 168, 170, 181, 184
 мученици 204
 мученици Христови 211

Н

Натан 188
 наука 58
 надгробно нарицање 47
 неверовање 162
 Неотера 45
 непобожност 73, 86, 89, 106,
 107, 122
 Нестор 62
 Ноје 181

О

Одисеј 62
 Озирис 41, 47
 Олимп 44, 50, 55
 Ор 41
 оргије 40, 41, 45, 47

П

папа 43
 Патмос 45
 педерастија 40, 55

Платон 48, 112, 196
 Плутарх 41, 67
 покајање 135
 Полидевкије 53
 Поликарп Смирнски 43
 Посејдон 44, 45, 65
 прегрешења 135
 пут истине 90, 122

Р

Реа 82
 реторика 66
 Римљани 79
 Римска скупштина 44
 римски сенатори 42
 Родос 80
 Румунија 74
 Русија 74

С

Самологос 213
 Самоправедност 189
 Самореч 108
 Самотрака 202
 Саможивот 156, 159
 Сарпидон 50
 Саул 183
 свети 26, 27, 130
 светитељи 95, 143, 167, 180,
 184, 217
 Свети над светима 188, 189
 свети Списи 110, 181
 Сенахирим 182
 стварање 106, 116, 118, 128,
 143, 149, 153, 212
 стварање идола 44

стварање људи 154
 стварање света 118, 126
 Сунце 62, 83, 84, 85, 86, 87,
 88, 99, 102, 109

Т

Тара 181
 Теба 52, 53
 Тезеј 44, 45
 Теофило Антиохијски 42,
 79
 Тертулијан 80
 Тетида 51
 Тиндар 52
 Тракија 74
 Трачани 74
 Триптолем 66
 Троја 50, 54, 62, 63, 67
 Тројански рат 50, 51
 Тројанци 50, 51, 54, 63

У

уметник 98
 Уран 39, 51
 учењаци 68

Ф

Фидија 98
 Филон Александријски 39,
 67, 75
 философи 68, 203
 философи, јелински 192

Х

Халдејци 203, 208, 209
 Хекаба 63
 Хектор 63
 Хера 44, 51, 54, 61, 65
 Херакло 54
 Херманубис 72
 хермафродити 73
 Хермес 40, 44, 54
 Херодот 74, 76, 78
 Хесиод 39, 40, 45, 47, 51, 52,
 53, 54, 55, 72
 Хефест 44, 55, 65
 Хипокентаур 72
 Хомер 66, 40, 44, 45, 47, 50,
 51, 52, 53, 54, 55, 62, 63, 72

Ц

цареви 42
 Царство Божије 90
 Царство небеско 122, 216,
 218
 Црква 32, 110, 163, 208
 Црно море 78

Ч

чедоморство 80
 човекоубиство 80
 чудо 157, 177, 187, 203, 207,
 214
 чудеса 186, 204, 207
 чула 92
 чуло укуса 94

САДРЖАЈ

Свети Атанасије Велики, архиепископ александријски.....	5
ДВЕ АПОЛОГЕТСКЕ РАСПРАВЕ.....	7
Против идола.....	10
О Очовечењу Бога Логоса.....	14
ПРОТИВ ИДОЛА.....	21
Уводна реч	23
О идолопоклонству	26
<i>Настѡанак идолоѡоклонсѡва</i>	26
<i>Оѡверѡавање идолоѡоклонсѡва</i>	49
Познање истинскога Бога	90
<i>Познање Боѡа кроз ѡознање душе</i>	90
<i>Познање Боѡа кроз ѡознање ѡвари</i>	97
Поговор	121
О ОЧОВЕЧЕЊУ БОГА ЛОГОСА.....	123
Уводна реч	125
Циљ Очовечења	129
<i>Предавање бесмрѡносѡи</i>	129
<i>Предавање моѡућносѡи ѡознања</i>	141

Средства за остварење циља	151
<i>Чудесна дела Христѿова</i>	151
<i>Смртѿ и Васкрсење</i>	156
Оповргавање противљења	177
<i>Противљења Јудеја</i>	177
<i>Противвѿврдње идолоуклоника</i>	191
Божанство Христово	204
Поговор	216
Регистар имена и појмова	219

Уредник:
Епископ новосадски и бачки др Иринеј

Рецензент:
Митрополит загребачко-љубљански др Порфирије

Компјутерски слог:
Александар Карајовић

Лектор и коректор:
Љиљана Петронијевић

Штампа:
Стојков, Нови Сад

Издаје:
БЕСЕДА
издавачка установа православне
Епархије бачке

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

27-31

27-42

АТАНАСИЈЕ Велики, архиепископ александријски

Против идола ; О очовечењу Бога логоса / свети
Атанасије Велики ; са грчког изворника превео С. Јакшић. -
Нови Сад : Беседа, 2017 (Нови Сад : “Стојков”). - 226 стр. ;
21 cm. - (Светоотачко богословље ; 5)

Тираж 1.000. - Стр. 5-6: Свети Атанасије Велики
архиепископ александријски / свети Николај охридски и
жички. - Стр. 7-19: Две апологетске расправе / Панајотис
К. Христу. - Регистар имена и појмова: стр 219-224.

ISBN 978-86-86117-89-2

1. Атанасије Велики, архиепископ александријски:
О очовечењу Бога логоса
а) Исус Христос б) Морална теологија

COBISS.SR-ID 311124999